

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

RAPPORT UV ÖST 2000:12

ARKEOLOGISKA UTREDNINGAR, ETAPP 2 OCH FÖRUNDERSÖKNINGAR

Ett arkeologiskt linjeprojekt i västra Östergötland

Motala – Mjölby

*Motala stad, Västra Stenby, Fivelstad, Styra, Skänninge
och Mjölby socknar, Östergötland*

Dnr: 422-4087-1999

Tom Carlsson, Bengt Elfstrand, Göran Gruber, Lars Z Larsson,
Fredrik Molin och Ann-Lili Nielsen

Ett arkeologiskt linjeprojekt i västra Östergötland

Resultaten från de arkeologiska utredningar och förundersökningar som redovisas i denna rapport är en del i ett pågående arbete längs med järnvägssträckan Mjölby – Hallsberg. Den delsträcka som nu är aktuell löper mellan Mjölby och Motala i den västra delen av Östergötland som tidigt har pekats ut som ett av landskapets mer betydande centralområden. De nu utförda undersökningarna har gett en mängd ny och värdefull information om bebyggelseutvecklingen inom detta område.

Vid undersökningarna påträffades en mängd fornlämningar som tidsmässigt omfattar perioderna från mesolitikum, 6000 – 8000 år f Kr till och med medeltid/tidig modern tid. Bland annat en nyupptäckt och för Östergötland unik mesolitisk bosättning vid Motala Ströms strand. I området fanns även lämningar från yngre järnålder och medeltid, vilka belyser problemen kring Motalas betydelse som centralort. En plats som kan belysa frågor kring centralplatser/centralorter under yngre järnålder och medeltid är även Götala/Stavgård.

Skänninge är ytterligare en plats där helt ny information har kommit i dagen. Där påträffades lämningar efter omfattande verkstadsaktiviteter utanför det centrala medeltida stadsområdet. Dessa lämningar knyts genom ett spännande fyndmaterial till 1000 – 1200-talen och kan sannolikt ses som det preurbana skedet innan stadens etablering. Undersökningarna berör även dominikanerklostret S:t Olof, grundat år 1237.

Längs med bansträckningen har ett flertal platser visat på bosättning från bronsålder och äldre järnålder, perioder som vi tidigare haft liten kännedom om i denna del av Östergötland. Inom flera områden fanns spår av bosättning och även agrara lämningar i form av fossila åkrar. Detta gör det möjligt att knyta samman bebyggelsen med odlingsmarken. Möjligheterna är också stora att studera dessa "ordinära" bosättningar och sätta dem i relation till de platser som framför allt under yngre järnålder och tidig medeltid framstår som centralplatser/orter i det arkeologiska materialet.

RAPPORT UV ÖST 2000:12

ARKEOLOGISKA UTREDNINGAR, ETAPP 2 OCH FÖRUNDESRÖKNINGAR

Ett arkeologiskt linjeprojekt i västra Östergötland

Motala – Mjölby

*Motala stad, Västra Stenby, Fivelstad, Styra, Skänninge
och Mjölby socknar, Östergötland*

Dnr: 422-4087-1999

Tom Carlsson, Bengt Elfstrand, Göran Gruber, Lars Z Larsson,
Fredrik Molin, Ann-Lili Nielsen

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Järnväggsgatan 8, 582 22 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

www.raa.se

Produktion och layout Britt Lundberg

Grafik Kristina Persson, Lars Östlin

Foto Bengt Elfstrand, Peter Zetterlund

Tryck City-Tryck, Motala 2000

Medgivande från Lantmäteriverket

1996 Ur GSD-Röda kartan, Diarienummer 507-96-5226

1993 Ur GSD-Ekonomiska kartan, Diarienummer 166-93-1412

1996 Ur GSD-Höjddatabanken, Diarienummer 507-97-201

© 2000 Riksantikvarieämbetet

Rapport UV Öst 2000:12

ISSN 1404-0875

Innehåll

Inledning 4

- Antikvarisk bakgrund 5
- Arkeologisk bakgrund 5
- Övergripande problemområden 7

Område 1. Motala, Strandvägen 1 10

- Inledning 10
- Arkeologisk bakgrund och topografi 10
- Arkeologiska målsättningar 11
- Metod 12
- Resultat 12
- Sammanfattning 16
- Bilagor 17

Område 2. Södra Freberga 22

- Inledning 22
- Arkeologisk bakgrund och topografi 22
- Arkeologiska målsättningar 23
- Metod 23
- Resultat 24
- Sammanfattning 25
- Bilagor 26

Område 3. Landstorp 27

- Inledning 27
- Arkeologisk bakgrund och topografi 27
- Arkeologiska målsättningar 28
- Metod 28
- Resultat 28
- Sammanfattning 29
- Bilagor 30

Område 4. Fågelstad by 31

- Inledning 31
- Arkeologisk bakgrund och topografi 31
- Arkeologiska målsättningar 32
- Metod 32
- Resultat 32
- Sammanfattning 34
- Bilagor 35

Område 5. Hallingstorp 38

- Inledning 38
- Arkeologisk bakgrund och topografi 38
- Arkeologiska målsättningar 40
- Metod 40
- Resultat 40
- Sammanfattning 42
- Bilagor 44

Område 7. Fivelstadvägen (Sund) 46

- Inledning 46
- Arkeologisk bakgrund och topografi 46
- Arkeologiska målsättningar 48
- Metod 48
- Resultat 49
- Sammanfattning 51
- Bilagor 52

Område 8 – 9. Russingstorp 55

- Inledning 55
- Arkeologisk bakgrund och topografi 55
- Arkeologiska målsättningar 56
- Metod 56
- Resultat 57
- Sammanfattning 58
- Bilagor 60

Område 10 – 12. Götala och Stavgård 61

- Inledning 61
- Arkeologisk bakgrund och topografi 61
- Arkeologiska målsättningar 63
- Metod 63
- Resultat 63
- Sammanfattning 65
- Bilaga 65

Inventering av gränsen till Stavgårds ägor 66

- Inledning 66
- Resultat 66
- Sammanfattning 67
- Bilagor 69

Område 14 – 16. Skänninge 72

- Inledning 72
- Arkeologisk bakgrund och topografi 72
- Arkeologiska målsättningar 74
- Metod 74
- Område 14. Skänninge norra 75
- Sammanfattning 78
- Område 15 – 16. Skänninge södra och RAÄ 20 79
- Sammanfattning 90
- Bilagor 91

Referenser 99

Administrativa uppgifter 102

Inledning

Under oktober och november månad år 1999 utförde Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, arkeologiska utredningar samt förundersökningar längs med järnvägen mellan Mjölby och Motala. Bansträckan löper genom västra delen av den östgötska slättbygden, fig 1. Uppdragsgivare var Banverket, Östra Banregionen. Anledningen till undersökningarna är Banverkets planerade dubbelspår mellan Motala och Mjölby.

Vid de nu utförda undersökningarna påträffades fornlämningar inom samtliga områden. Tidsmässigt omfattar dessa perioderna från mesolitikum dvs 6000 – 8000 år f Kr till och med medeltid/tidig modern tid. Resultaten från utredningarna/förundersökningarna har gett en mängd ny och värdefull information om bebyggelseutvecklingen inom den västra delen av landskapet. Bl a har en nyupptäckt och för Östergötlands del unik mesolitisk bosättning vid Motala Ströms strand, Motala område 1, påträffats. I detta område fanns även lämningar från yngre järnålder och medeltid, vilka kan komma att bidra till att belysa problemen kring byetableringen i Östergötland. Detta gäller även område 4 och 7. För Motalas del är det möjligt att även frågor kring dess betydelse som centralort under medeltiden kan belysas. Flera platser som kan belysa frågor kring centralplatser/centralorter under yngre järnålder och medeltid är bl a Götala/Stavgård, område 10 – 12. Här fann vi inga konkreta lämningar i de sökschakt som grävdes, men fördjupade kartstudier och studier av skriftliga medeltida dokument kan ge värdefull information om fastlandets enda Stavgård, vars ägogränser dessutom är markerat på ett unikt sätt i det äldre kartmaterialet.

Ytterligare en plats där helt ny information har kommit i dagen är Skänninge, där vi påträffat lämningar efter omfattande verkstadsaktiviteter utanför det centrala medeltida stadsområdet, område 14. Dessa lämningar knyts genom fyndmaterialet till 1000 – 1200-talen och ska möjligen ses som det preurbana skedet innan stadens etablering. Omfattande lämningar har också hittats söder om ån, i område 15 och 16. Här har, förutom lämningar efter dominikanerklostret S:t Olof, även påträffats spår efter verkstadsaktiviteter som dateras till 1100 – 1200-talen. Än vet vi inte om dessa hör till det preurbana skedet eller om de ska kopplas till klostrets verksamhet. Klosteret, i dess första skede, uppförs i början av 1200-talet och har möjligen i detta skede en rad verkstäder kopplade till sig.

Längs med bansträckningen har ett flertal platser visat på bosättning från äldre bronsålder och äldre järnålder, perioder som vi tidigare haft liten kännedom om i denna del av Östergötland, område 1, 3 – 5 samt 7 – 9. Inom dessa områden fann vi spår av bosättning och inom några av dem även agrara lämningar i form av fossila åkrar. Detta gör det möjligt att på flera platser knyta samman bebyggelsen med odlingsmarken. Möjligheterna är också stora att studera dessa ”ordinära” bosättningar och sätta dem i relation till de platser som framför allt under yngre järnålder och tidig medeltid framstår som centralplatser/orter i det arkeologiska materialet.

En presentation av tre övergripande teman; studier av centralplatser, gränser samt utnyttjande av våtmarker och vattendrag, som tidigare presenterats i undersökningsplanen finns även med i denna rapport. Resultaten från de undersökningar som nu är gjorda visar att dessa frågor, inom flera av platserna, fortfarande har relevans inför slutundersökningarna.

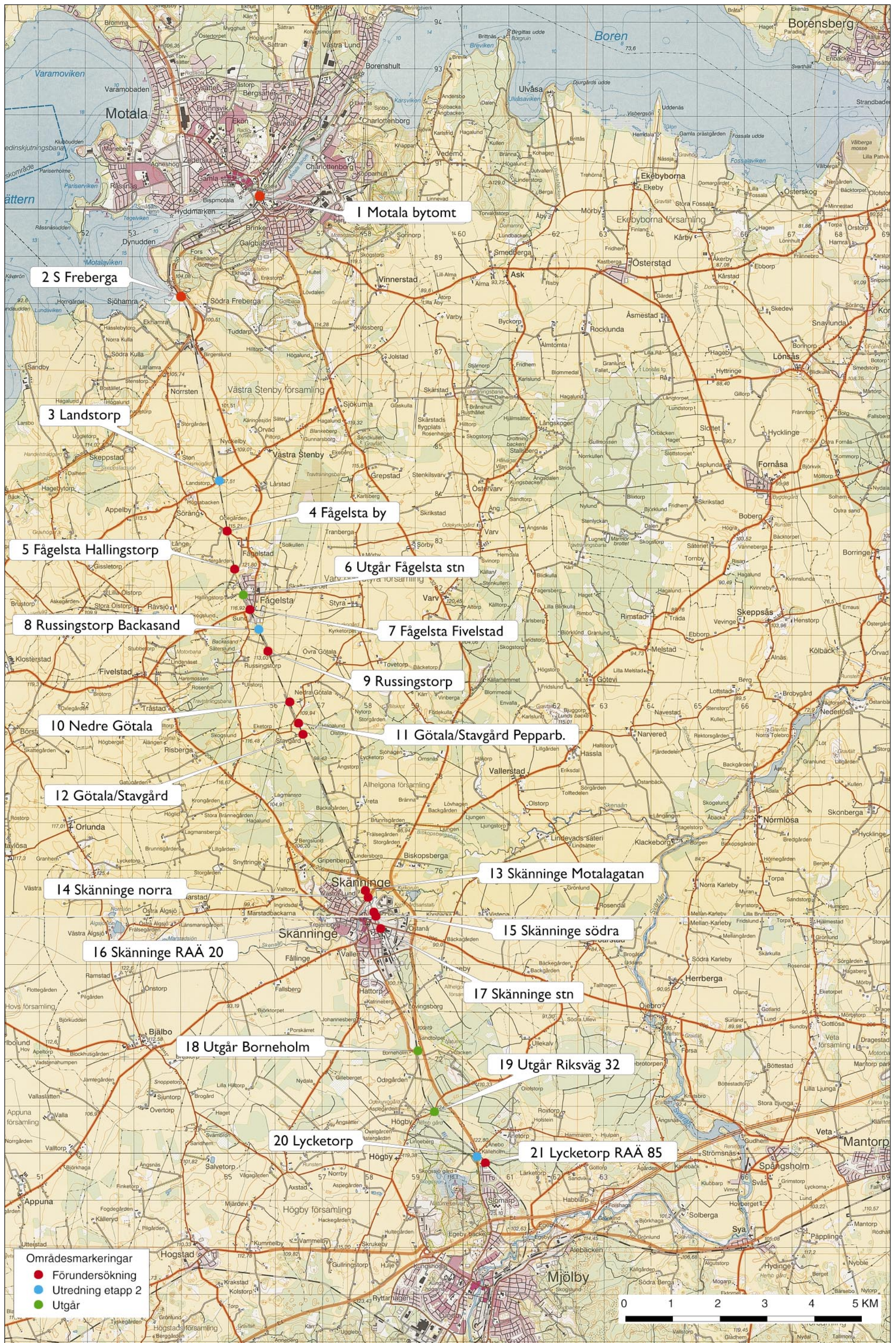

Fig 1. Topografisk karta med bansträckan mellan Motala och Mjölby. Samtliga platser för undersökningarna markerade.

Nedan presenteras först den övergripande arkeologiska bakgrunden samt de problemområden som presenterades i den tidigare undersökningsplanen. Därefter följer en redovisning av respektive område och undersökning. För respektive område finns även en mer detaljerad beskrivning av topografi samt målsättningar.

För nedanstående texter svarar; Tom Carlsson (område 1), Göran Gruber (område 8, 9 och 14), Bengt Elfstrand (område 2), Fredrik Molin (område 3 – 7) samt Ann-Lili Nielsen (område 10 – 12 och 15 – 16). Inventering och dokumentation av gränsmarkeringen kring Stavgård har utförts av Lars Z Larsson som även sammanställt detta i text. För sammanställningen av rapporten svarar Ann-Lili Nielsen.

Antikvarisk bakgrund

Riksantikvarieämbetet, UV Öst, har tidigare utfört utredningar etapp 1 och 2 inom delar av bansträckningen från Godegård i norr till Mjölby i söder. De utredningar etapp 2 som nu har utförts är kompletteringar som berörde platser för nya planskilda korsningar: område 3, 8 och 20. Förundersökningarna berörde platser där tidigare utredningar visat på fornlämningar samt platser för redan kända fornlämningar: område 1, 2, 4, 5, 7, 9 – 16 och 21, fig 1. När det gäller områdena 6, 18 och 19 föreslog UV Öst att dessa lämnas utan åtgärd. Efter en besiktning på plats bedömdes dessa inte utgöra några lämpliga lägen vare sig för boplatser, gravar eller andra typer av fornlämningar.

Undersökningarna i område 13 och 20 är kostnadsberäknade, men UV Öst har avvaktat med dessa till dess att bebyggelsen i området rivits och/eller planer slutgiltigt fastställts. Område 21 i Mjölby socken är även den kostnadsberäknad men på grund av då rådande omständigheter beslutades att förundersökningen kommer att ske under våren år 2000. För område 17 avvaktar UV Öst med kostnadsförslag till dess att Banverket inkommit med alternativa placeringar för planskilda korsningar.

Tidigare inventeringsarbeten i området (Larsson, Nilsson, Ulfhielm 1997) har bl a inneburit en genomgång av källor och arkiv, upprättandet av historiska kartöverlägg samt specialinventeringar i fält. Resultaten från dessa arbeten pekade mot en helt annan och mer komplex bild av det förhistoriska landskapet än vad som tidigare varit känt. Ett stort antal boplatslägen kunde identifieras i upplöjd åkermark och flera lösfynd av stenåldersyxor och nyfunna gravar från järnålder registrerades. De historiska kartöverläggen har också gjort det möjligt att identifiera i dag bortodlade och delvis försvunna fornlämningar. De har också varit ovärderliga i försöken att rekonstruera ett äldre landskap, ett landskap som i dag är svårt att se spåren av i den kraftigt uppodlade slätten.

Arkeologisk bakgrund

Mycket få arkeologiska undersökningar är gjorda på landsbygden i västra Östergötland de senaste årtiondena. Det är främst i de medeltida städerna Skänninge och Vadstena som någon mer omfattande verksamhet har bedrivits. De undersökningar som är gjorda utanför städerna är försvinnande få och domineras av mindre undersökningar av enstaka förhistoriska gravar. Under de allra sista åren har dock ett flertal grav- och boplatsoområden undersökts med anledning av nya sträckor för E4:an och väg 32 utanför Mjölby.

Landskapet

Kunskapen om den förhistoriska och medeltida bebyggelsen på östgötaslätten är idag mycket eftersatt. Landskapet i denna del av Östergötland karaktäriseras av ett storskaligt odlingslandskap med stora sammanhängande åkerytor och få bevarade åkerimpediment. Av det närmast mosaikartade 1700-talslandskapet som möter oss på de historiska kartöverläggen, återstår idag mycket

lite. I princip är det bara bebyggelselägen och ägogränser som är igenkännbara. Det äldre landskaps mångfald av marktyper innebar att marken utnyttjades efter sina naturliga förutsättningar; som åkermark, ängsmark, betes- och hagmark etc. Då fanns följaktligen även en rikare förekomst av obrukbara impediment och våtmarker. Idag har detta landskap ersatts av ett storskaligt, utdikat och röjt åkerlandskap. Det enformiga moderna landskapet avslöjar mycket lite av den äldre markanvändningen. I ett sådant område har dessutom även mycket få fornlämningar lämnats orörda. Det betyder att det under det moderna slättlandskapet finns en rik bygds historia; med gårdsbebyggelse, åkersystem, vägar, tings- och mötesplatser, religiösa offerplatser och stormännens gårdar, idag helt osynliga för blotta ögat. Men med hjälp av information från arkeologiska undersökningar, studier av lösfynd, historiska kartöverlägg och tolkningar av ortnamn kan vi söka återskapa fragment av det äldre landskapet, hur det har utnyttjats och vilka funktioner som knutits till de olika platserna under äldre tid.

Sten- och bronsålder

Från Fågelsta och söderut löper järnvägen jämsides med en skogsbevuxen sandås, vilken mynnar i ett stort randdelta norr om Mjölby. Detta sandiga stråk är arkeologiskt sett tämligen okänt. Det befinner sig under sten- och bronsåldern i en gränsszon mellan två tydligt markerade centralbygder. Det ena kring Tåkern och det andra kring Linköpingslädden. Dessa centralbygder har identifierats genom förekomsten av kända boplatser, gravar och lösfynd samt för bronsålderns del även hållristningarnas läge i landskapet (Larsson TB 1986). Trots att få fasta fornlämningar från dessa tider är kända i gränssonen förekommer det en hel del fynd här, huvudsakligen lösfunna yxor. Fynden talar för att trakten nyttjats relativt intensivt under dessa perioder. Bilden av skilda centralbygder i landskapet kan vara ett utslag av dåligt underbyggd kunskap, särskilt beträffande stenåldern. Den senast gjorda landskapsöversikten vad gäller denna tid är nästan 100 år gammal (Nerman 1912) och ännu har ingen åtagit sig tolkningen av den överblickbara mängden lösfunna stenyxor som finns på museerna och i registren. Riktade undersökningar kring sjön Tåkern och en numera försvunnen sjö i Högby socken nordväst om Mjölby har visat sig mycket fruktbara. Undersökningarna har medfört att mycket ny kunskap har inhämtats, både i form av lösfynd och undersökta boplatser. Samma möjligheter erbjöd även föreliggande område, eftersom boplatserna i regel brukar ligga på väl-dränerade sandjordar i anslutning till vattendrag eller kärrmarker (Larsson M 1997). Områdets naturliga förutsättningar talade för att flera nyfynd av sten- och bronsåldersmiljöer kunde påträffas. Särskilt intressant var att söka boplatser från stenålderns slutskede, dvs från senneolitikum, som skulle kunna kopplas ihop med de grupper av kända hållkistor som både finns söder om Motala och i området kring Skänninge (Karlsson 1993).

Järnålder

Trots att mycket få arkeologiska undersökningar har gjorts på östgötaslätten uppvisar området tecken på att ha varit en rik järnåldersbygd. Här finns ett stort antal runstenar, rika gravfynd och ett för landskapet ovanligt stort antal vikingatida skattfynd. Inom det aktuella området förekommer ännu ett litet antal gravar och gravfält belägna på kvarvarande impediment och mindre skogspartier. Däremot är inga järnåldersboplatser kända även om vissa ortnamn talar för att dessa har legat vid de medeltida byarna. Endast några mindre gravundersökningar har genomförts i området. Undantaget är Högby utanför Mjölby där två större gravfält från romersk järnålder undersöktes, delvis med ett unikt gravmaterial (Helander och Zetterlund 1998, Skjöldebrand 1997). Här förekom t ex ett stort antal skelettbegravningar vilket brukar kopplas ihop med hög status under denna tid. Dessutom var gravgåvorna av mycket hög klass, vissa hade en för Sverige unik sammansättning. Högbyområdet har dessutom pekats ut som platsen för ett av Östergötlands viktigaste ”protogods” under yngre järnålder (Hyenstrand 1989).

I en tidigare gjord genomgång av fynd från järnåldern som kan indikera centralplatser, pekas några av de nu aktuella områdena ut. Här uppmärksammas bl a områdena kring Motala och Skänninge. Även området kring Sten och Kälvsten i Västra Stenby socken samt området nordväst om Mjölby framstår vid en första genomgång som platser med en speciell betydelse under yngre järnålder (se vidare Lindeblad & Nielsen 1997).

När det gäller ortnamnens koppling till centrala funktioner är platsen kring Götala och Stavgård särskilt intressant. Tidigare forskning kring stavgårdsnamn på Gotland antyder där en koppling till centrum för hedniska kultplatser.

Medeltid

Den aktuella bansträckningen går mellan två viktiga punkter i det medeltida landskapet, Motala i norr och Skänninge i söder. Båda ligger på ett för medeltida centralorter och städer karaktäristiskt sätt där land- och vattenvägar möter varandra.

Mycket talar för att Motala var en viktig centralort för det omgivande landskapet under medeltid. Här fanns ett stort antal kvarnar, fasta fisken och hantverkare med specialiserade sysselsättningar. På 1300-talet förlades Aska härads tingsplats till orten. I bevarade medeltida skriftliga dokument finns det dock inga belägg för att Motala utvecklades till en stad i juridisk mening under medeltiden (Lindeblad, in print). Motalatrakten är i dag i stort sett helt utforskad arkeologiskt.

Flera faktorer talar för att Skänninge var en centralort i det omgivande agrara landskapet redan på 1000- och 1100-talen. Två av stadens kyrkor har kunnat daterats till denna tid. Dessutom finns ett arkeologiskt material från framförallt östra sidan om Skenaån från samma tid. Under 1200-talet utvecklades orten till stad med hospital, två kloster och ett mynthus. Under 1400-talet minskade Skänninge i betydelse. Huvudorsaken till detta var Vadstenas expansion under detta århundrade (Hasselmo 1983). De aktuella undersökningarna skedde i stadens nordöstra utkant, vilket är en relativt utforskad del av staden.

Kring Motala, Vadstena och Skänninge finns, som tidigare nämnts den mycket bördiga slättbygden. Under medeltiden låg här också ett stort antal romanska kyrkor med omgivande små socknar. Flera av dessa kyrkor har dendrodaterats till första hälften av 1100-talet, vilket är några av landets äldsta dateringar av stenkyrkor (Bonnier 1996). Vid flera av dessa kyrkor har sk eskiltunakistor hittats, tidigromanska gravkistor som kan kopplas till samhällets allra översta skikt.

På slätten har byarna generellt sett varit stora, med upp till 14 hemman, när de möter oss i det äldsta kartmaterialet. Många av dem har ortnamn som antyder ett förhistoriskt ursprung, men det är ännu inte arkeologiskt belagt (Essen 1997). Flera av undersökningarna skedde vid byar med medeltida belägg och resultaten har kastat nytt ljus över bybildningsproblematiken.

Övergripande problemområden

En exploatering av den typ Banverket nu planerar, ett linjeprojekt genom hela östgötaslätten från Motala till Mjölby, ger fantastiska möjligheter att utforska slättbygdens bebyggelseutveckling från stenålder till nyare tid. För första gången finns möjligheten att systematiskt försöka kartlägga den tämligen okända bebyggelsestrukturen och dess förändring i området i ett långtidsperspektiv. Utvecklingen är tänkt att diskuteras i termer av samhällsförändring och kontinuitet. Tanken är också att söka orsaker till eventuella förändringar. Detta är ett mycket centralt arbete för förståelsen av Östergötlands äldre historia. Slättbygden framhålls ofta inta en särställning i regionen under äldre tid. Undersökningsresultaten kommer att kunna jämföras med ett mycket rikt arkeologiskt material från andra delar av landskapet som är belägna utanför den bördiga kalkslätten.

Förutom ovanstående centrala målsättning bands undersökningarna samman av tre övergripande teman som präglade både arbete och prioriteringar på respektive plats. Dessa teman utgick huvudsakligen från platsernas egna förutsättningar och omfattade studiet av centralplatser, gränser och utnyttjandet av våtmarker och vattendrag under olika tider.

Centralort/centralplats

Inom järnåldersforskningen har på senare år ett flertal arkeologer använt olika kriterier för att kunna skilja ut så kallade centralplatser i bebyggelsemönster och hierarkier. Centralplatserna kan ha fungerat som centrum för kultutövning, administration eller haft centrala politiska, ekonomiska och militära funktioner, i syfte att kontrollera människor och/eller territorier. Speciella fyndkategorier som till exempel guld, glas, vapen, spår av handel, silverskatter är något som i många fall framhållits som viktiga faktorer när det gäller att fånga upp dessa platser. Därtill kommer speciella typer av fornborgar, stormansgårdar, verkstadsplatser, medeltida kungsgårdar och kyrkor. Vad som ytterligare kan stärka ett antagande om att dessa platser kan ha haft en central funktion, är om man till dem kan knyta ortnamn som tyder på en religiös eller organisatorisk funktion (jfr Fabeck & Ringved 1995, Brink 1990).

I en genomgång av västra Östergötland utifrån dessa kriterier uppmärksammas områden kring Skänninge, Motala och nuvarande V Stenby (Lindeblad & Nielsen 1997).

Ett generellt mönster är att centralplatserna från yngre järnålder försvinner eller förändras vid ingången till medeltid. I vårt område kan det vara fruktbart att studera den medeltida urbaniseringen utifrån termer som centralort, tätort och stad (se vidare Andersson 1978:6 ff). Detta gäller framför allt Motala, som inte tidigare har diskuterats som en medeltida centralort, men givetvis även Skänninge.

Vatten och våtmarker

Det svagt böljande slättlandskapet har givit förutsättningar för många våtmarker att bildas i de låglänta landskapspartierna. Storlek, fuktighet och möjlighet till utnyttjande av dessa har naturligtvis varierat med klimatet över tiden. De äldsta kartorna över området visar ett betydligt sankare landskap än vad vi kan se nu. Kartorna visar också att många av undersökningsplatserna är belägna intill vattendrag eller intill i sen tid uppodlade sumpiga ängsmarker. Hur dessa utnyttjades under äldre tid och vad de betydde för människan är en viktig del i förståelsen av det äldre samhället.

Temat bör bli att innefatta studier av vilka verksamheter som knutits till de gamla strandzonerna och kärrmarkerna, platser som en gång måste ha varit så vanliga på slätten. I dessa områden har man förmodligen aldrig haft sina boplatser, men en hel del lösfynd talar för att de har utnyttjats på andra sätt. De har förvisso nyttjats ekonomiskt exempelvis som vattentäcker, betesmarker eller fodertäcker, men kan också ha fungerat som avfallsområden intill boplatser och gravfält. Vid vattendragen har dessutom anordningar för fasta fisken och kvarnar förekommit och givetvis även punkter för kommunikation; broar, vadställen och kajanläggningar. Det kan också finnas speciella våtmarker som varit platser för tillbedjan eller som betraktats som gudarnas hemvist. Där kan man förvänta sig att hitta våtmarksoffer, nedlagda med rituella förtecken. Då den arkeologiska verksamheten hittills huvudsakligen varit inriktad mot att undersöka mer kända fornlämningskategorier, som gravar och boplatser, har denna senare typ av miljöer sällan givits något större utrymme. Lägen i mötet mellan fast mark och våtmark utgör därför ett viktigt komplement till dagens kunskaper, ett område som för Östergötlands del ännu är tämligen outforskat. Flera nyligen avslutade arkeologiska undersökningar i landet visar att det finns mycket ny information att hämta i dessa miljöer, exempelvis vid det folkvandringstida gravfältet i Abbetorp, Väderstads sn. Aktuella platser som ligger i nära anslutning till våtmarker eller vattendrag är; område 1, 2, 5, 8 – 9, 10 – 12 samt 14 och 15.

Gränser

Gränser, markerade men även icke markerade sådana, är ett annat tema som bör lyftas fram och belysas i detta moderna, till synes gränslösa landskap. Självfallet har markeringar och betoningar av olika gränser utgjort viktiga och betydelsefulla barriärer i det äldre landskapet. Markerade gränser har exempelvis byggts som gärdesgårdar i trä eller sten, som diken, kanske i form av vägar men givetvis har man även utnyttjat och följt naturliga gränser som vattendrag och övrig icke framkomlig mark. De historiska kartorna visar hur centralt det var med tydligt markerade gränser, både för ägorna och för markanvändningen. Det var viktigt att dela upp landskapet beroende på hur det användes. Gränser mellan byar och gränser mellan in- och utägor var viktiga beståndsdelar i landskapet. Samma innebörd kan kanske skönjas i äldre järnålderns betydligt mycket mer manifesta och intrikata hägnadssystem i Östergötlands stensträngsbygder. Avsikterna med dessa komplexa hägnadssystem bör ha haft motsvarigheter även i den relativt stenfattiga slättbygden under samma tid. Hägnader och andra avgränsningar kring betydelsefulla platser är en annan aspekt i sammanhanget. Här kommer Skänninges äldre stadsgräns, den eventuella biskopsborgens vallgrav och hägnaden kring Stavgård sannolikt att ge nya värdefulla kunskaper om betydelsen av att markera och avskilja vissa geografiska områden från andra under äldre tid (område 10 – 12 samt 15 – 16).

Resultat från undersökningarna

Område 1. Motala, Strandvägen 1

Nedan redovisas resultaten från undersökningarna, med en början i Motala, område 1, och vidare söderut.

Inledning

Inne i Motala kommer det planerade järnvägsspåret att korsa Motala ström på en ny bro. Järnvägsbron berör dels läget för den medeltida byn på båda sidorna av Strömmen dels är området intressant med hänseende till protoindustriell verksamhet, exempelvis kvarnar. Platsen med sitt strandnära läge är även lämpat för en förhistorisk boplats.

Resultatet från förundersökningen visade på omfattande aktiviteter med mycket lång kontinuitet. Mest framträdande var lämningarna från äldsta stenålder, mesolitikum, med ett stort och varierande fyndmaterial. Även yngre lämningar dokumenterades.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Området vid Motala Ström ingick som en del i en större arkeologisk utredning, etapp 1, 1996. I området fanns tidigare inga registrerade fornlämningar, endast lösfynd av stenyxor. Utredningen ledde bl a till att läget för Motala medeltida by uppmärksammades (Nilsson 1996).

Motala ligger vid en vik i Vättern där Motala ström tar vid. Norr om staden finns stora skogsområden med Godegårds bergslag. Söderut vidtar den bördiga Vadstenaslätten. Vid Strömbron började de första forsarna och Motala ström fortsätter sedan två km vidare ut i Boren. Över bron passerade den äldre huvudvägen mellan Östergötland och Närke. Vägen delade sig söder om bron och fortsatte därifrån vidare till Skänninge och Vadstena. Vid detta vägmöte har det funnits en domarring och det var här Motalas avrättningsplats låg. Möjligen är det denna punkt som givit orten dess namn, *mot* betyder vägmöte och *ala* anses betyda kultplats, alltså kultplatsen vid vägmötet. Från Motalatrakten finns fynd från yngre järnålder som förstärker bilden av trakten som betydelsefull. Bl a har man funnit en guldraketeat, ett mycket stort vikingatida silverspänne samt en runsten (Lindeblad, in print) fig 2.

Motala nämns första gången i det skriftliga källmaterialet år 1283. Då förlänade Magnus Ladulås riksrådet och lagmannen Knut Mattson en tomt och ett fiske i Motala. Detta är det första i raden av en mängd medeltida brev som berör tomter, kvarnar och fisken i Motala. I breven nämns hantverkare med specialiserade yrken. Här nämns bl a Jakob Smed, Vaste Skomakare och Inge Svärdslipare. Under 1300- talet blev orten tingsplats för Aska härad (Lindeblad, in print).

Förundersökningsområdet ligger på östra sidan av en flack kulle söder om Motala Ström. Denna del av Motala har under 1900-talet haft en omfattande bebyggelse. Här finns förutom hus ett flertal större vägar och järnvägar. Undersökningsområdet ligger strax öster om järnvägen och sluttar åt nordost ned mot Motala ström. Strömmen svänger här svagt åt söder och ett lugnt bakvatten med en mindre, grund vik har bildats just vid stranden till undersökningsområdet. Höjden över havet varierar mellan ca 91 meter i områdets södra del och ca 88 meter vid dagens vattenlinje.

Fig 2. Rekonstruktionsförslag över det medeltida landskapet kring Motala ström. Bilden är gjord utifrån kartmaterial från 1600- och 1700-talen. Med på bilden finns även löslynd från yngre järnålder markerade.

På platsen fanns t o m 1980-talet ett större hus, med adressen Strandvägen 1. Huset hade delvis källare. Den största delen av undersökningsområdet består dock av den forna trädgården varför endast en mindre del av äldre lämningar har påverkats av huset. I trädgården växer det idag sly och några äldre fruktträd. Längs stranden löper också en asfalterad cykelväg.

Arkeologiska målsättningar

Målsättningen med förundersökningen var att utifrån ovan skisserade bakgrund:

- Undersöka om det finns lämningar i Strömmen som går att knyta till den intensiva protoindustriella verksamheten under medeltid och nyare tid.
- Belysa medeltida och nyare tids bebyggelselämningars omfattning och karaktär. Finns här lämningar efter den medeltida jordbrukande byn, är detta platsen för den medeltida centralortens tomter eller finns här lämningar efter Gustav Vasas kungsgård?
- Undersöka om det finns en äldre bebyggelse och i så fall datera och avgränsa den. Platsen, med sitt strandnära läge, bör ha varit attraktiv även för en äldre bosättning.

Metod

- Förundersökningen utfördes med hjälp av grävmaskin som schaktade av grästorven längs ett ca 3 meter brett schakt i nordsydlig riktning i den västra delen av området. Från detta schakt drogs sedan ett flertal sidoschakt åt öster. Ett flertal 1m²-stora rutor handgrävdes för att få en uppfattning om fyndmängden. Ett mindre antal anläggningar grävdes också ut. För att få ett representativt fyndmaterial togs ca 5 liter kulturlager för vattensällning. Schakt, anläggningar och fynd mättes in digitalt. Exploateringsområdet delades in i tre delområden, A – C. Inom område A finns en intensivt utnyttjad yta med kulturlager, inom område B har den sentida byggnaden stått. Här finns även boplatsslämningar i form av bl a stolphål. Inom område C slutligen, kunde ingen undersökning ske på grund av kvarstående träd. Den planerade dykningen i Motala Ström kommer att ske under våren år 2000.

Resultat

Fynd och anläggningar vid schaktning

Vid den inledande schaktningen konstaterades resterna efter huset på Strandvägen 1. Husets källare hade stört äldre lämningar i stora delar av den mellersta delen av undersökningsområdet, område B. Vid schaktningen noterades också att det på områdets mellersta och norra del, A och B, i flera omgångar påförts schaktmassor för att jämna ut den ursprungliga topografin. Ett flertal lager sättsand och matjordslager fanns här.

I beskrivningarna av fynd, anläggningar och schaktprofiler hänvisas till översiktsplanen och profilritningarna över området, fig 3 och 24.

I ett 0,50 meter brett sidoschakt, S1026, i områdets norra del, delområde A, påträffades under schaktningen flera fynd av slagen flinta, bl a ett mikrospån. I detta schakt hittades också en större mängd slagen kvarts. Fynden gjordes i botten av schaktet och i jordmassorna som grävts undan av grävmaskinen. I botten konstaterades ett ca 0,15 – 0,20 meter tjockt gråaktigt sandigt kulturlager, Lager 16. Även två distinkta anläggningar fanns i detta schakt. A1207 var sannolikt ett stolphål och A1192 en härd eller härdgrop. Vid rensningen vid dessa anläggningar hittades mer flinta och kvarts. I härden A1192 påträffades också en fiskkota (abborre) och hasselnötsskal. Ca 3 liter jord togs upp för att senare vattensällas. Vid sällningen hittades ytterligare 2 st fiskkotor (abborre) och en fisktand (gädda), hasselnötsskal samt en större mängd slagen flinta och kvarts.

I schaktets södra del fanns resterna efter källaren till huset på Strandvägen 1, vilket har stört Lager 16. Lagrets ursprungliga utbredning kunde därför inte avgränsas. Schaktets ringa bredd gjorde också att inte hela härden A1192 kunde undersökas.

Öster om cykelvägen togs två mindre sökschakt upp för att avgränsa den östliga utbredningen för stenåldersaktiviteterna samt försöka fastställa en forntida strandlinje. Tanken var att gräva en eller flera provrutor för hand i dessa schakt. Några dagars kyla gjorde dock att jorden frös så att handgrävning inte var möjlig.

I S1014 påträffades slutligen några större stenar, ca 0,5 meter i diameter vilka möjligen är syllstenar till en byggnad.

Rutgrävning

En första m²-ruta, ruta 1531, grävdes i områdets nordligaste del, S1000. Här hittades i de övre skikten relativt mycket sentida material, glas, porslin, järn m m. Något längre ner påträffades obrända djurben, kalkbruk, kritpipor samt en del fragment av slagen kvarts. Det sentida fyndmaterialet avtog längre ner i provrutan. Grävningen avslutades när en relativt gles stenpackning, Lager 2, framträdde, ca 1 meter under ytan. Fyllningen i rutan bestod av grusig, kulturpåverkad humus med inslag av sot och kol. I fyllningen förekom också en mindre mängd skärvig sten.

I norra delen av undersökningsområdet grävdes ett flertal rutor. Rutgrävningen påbörjades ca 0,3 meter under marknivå i sökschakten. I S1019 grävdes en m²-stor ruta, ruta 1517, för att försöka få en genomsnittlig mängd fynd per ruta. I det övre skiktet, Lager 3 och 4, fanns en blandning av kritpipor, yngre rödgods, bl a ett ben från en trefotsgryta, stengods, obrända ben etc. I detta lager fanns även slagen kvarts och flinta. Under Lager 3 upphörde det sentida fyndmaterialet och ett svart sotigt lager som innehöll en hel del skärvsten vidtog. I detta lager, Lager 16, fanns en stor mängd slagen kvarts, splitter, samt även en del slagen flinta. Två stycken knackstenar, F1542 och F1543, indikerar att platsen är en slagplats, A1602, för en första bearbetning av flinta och kvarts. Rutgrävningen avslutades härvid så att en korologisk kontext där slagplatsen ingår kan studeras i eventuell slutundersökning.

Ruta 1517 utvidgades något norrut. Samma lagerförhållande med ett liknande fyndmaterial som i övriga rutor och schaktprofiler kunde konstateras även i denna del. Ett fyndtomt översta skikt, Lager 6, överlagrade två lager, Lager 3 och 4, som innehöll stora mängder kalkbruk, kritpipor, obrända ben och fragment av yngre rödgods men också en lite mängd slagen kvarts. Något längre ner avtog de sentida fynden och i det understa lagret, Lager 2, fanns en stor mängd slagen kvarts och några fragment slagen flinta.

I områdets mellersta del, område B, grävdes 4 stycken m²-stora rutor. Inte i någon av dessa rutor påträffades kulturlager utan endast ett tunt matjordlager över den sterila moränen. I fyllningen fanns endast sentida föremål och djurben. I botten på ruta 1507 fanns en anläggning, A1082, liksom i ruta 1512, A1110. Anläggningarna bestod av samlingar med mindre stenar, ca 0,2 meter stora, möjligen är de stolphål.

En andra schaktning

Eftersom inget kulturlager kunde påvisas genom rutgrävningen inom område B schaktades resterande matjordlager bort helt. Ett tunt kulturlager, A1077, hittades då längst i söder. Här fanns också ett flertal anläggningar, i form av glesa stenpackningar. Möjligen är också en del av dessa stolphål.

¹⁴C-datering

Fyra stycken prover valdes ut för ¹⁴C-analys. Förhoppningarna var att resultaten skulle ge en inblick om den mesolitiska fasen hade stor spännvidd eller var låst till en kulturell tidsperiod, exempelvis tidig- eller mellanmesolitisk tid. ¹⁴C-analysernas syfte var också att försöka fånga upp tidshorisonter vilka inte framträdde i fyndmaterialet, exempelvis ett medeltida- och ett järnåldersskede. Resultaten visar en stor spännvidd från semesolitikum till tidig medeltid. Den äldsta dateringen är från senmesolitikum vilket överensstämmer väl med fyndmaterialet, framför allt den kambriska flintan, se nedan. Ett av proven, från slagplatsen, gav en datering till förromersk järnålder. En trolig förklaring är att provet speglar den omblandning av lagret som skett i området över tid. En yngre fas representeras av två prover med dateringar från vendeltid/vikingatid och tidig medeltid.

- **Prov nr 1** kommer från en härd A1330 som möjligen har legat i nära anslutning till en tidigare strandlinje. Analysresultatet gav en datering till vendeltid/tidig vikingatid, 670 – 860 e Kr. Härden ligger stratigrafiskt mitt i Lager 2, vilket indikerar att Lager 2 och Lager 16 inte är samtida.
- **Prov nr 2** kommer från hasselnötsskal i härden A1192. Analysresultatet visar en datering till senmesolitikum, 4900 – 4720 f Kr. Härden innehöll såväl organiskt material som bl a fiskkotor och stenmaterial av kvarts och kambrisk flinta.
- **Prov nr 3** är kol som sållats fram ur Lager 3, profil 1, ovanför härden A1330. Provet visar en datering till sen vikingatid/tidig medeltid, 1040 – 1220 e Kr.
- **Prov nr 4** kommer från hasselnötsskal som sållats fram ur material från den mesolitiska slagplatsen. Provet visar en datering till förromersk järnålder, 370 – 170 f Kr. Dateringen knyter inte an till den verksamhet från mesolitikum som förekommit på platsen. Förklaringen är troligen att dateringen speglar en viss omblandning av lagret i området.

Profiler och lagerstratigafi

Två profiler ritades i område A, dels i S1014, (profil 1) och dels i S1019, (profil 2) båda mot sydost. Bägge profilerna visade väl en återkommande lagerstratigafi vilken antyder sammanhängande lagerytor över stora delar av område A. Profilerna visade också hur mycket sentida huskonstruktioner påverkat äldre skeden.

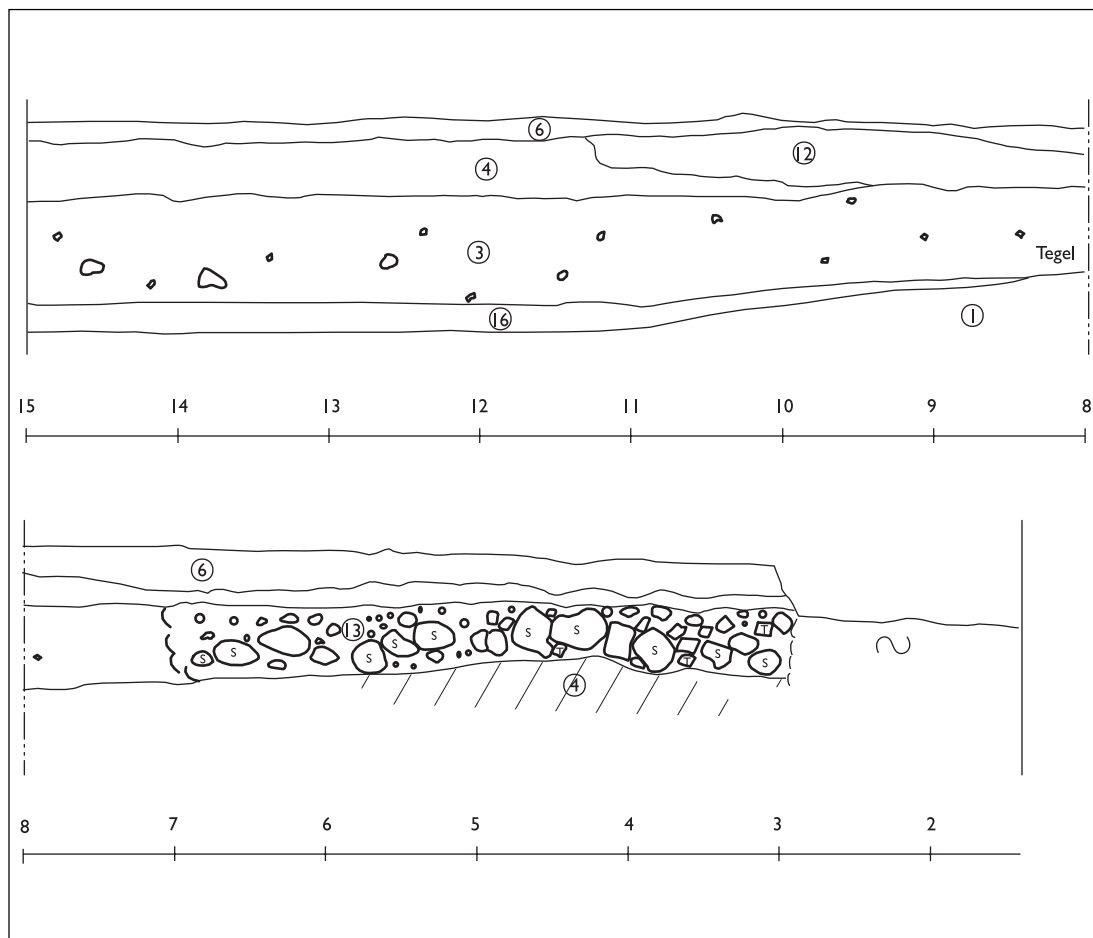

Fig 3. Profil mot öster över lagerstratigafin i S1026. Störningen i norr är det sentida huset på Strandvägen 1. Skala 1:40.

Lagerstratigafin i profilerna visar att det i botten finns ett eller två relativt ostörda lager, Lager 2 och 16, inom område A. Lager 16 kan bl a genom slagplatsen i ruta 1517 knytas till den mesolitiska fasen. I lagret fanns ingen synlig inblandning av yngre material. Lagret finns dels i profil nr 2 och S1019 och sannolikt även i S1219. Om även Lager 2 tillhör den mesolitiska fasen är osäkert. En härd, A1330, grävd ner i lagret har genom ¹⁴C-analys daterats till vendel/vikingatid.

Ovanför Lager 2 och 16 ligger Lager 3 som ett ”lock”. Detta något grusiga lager återfanns över större delen av område A och kan genom ¹⁴C-analys knytas till tidig medeltid. Ytterligare ett lager, Lager 4, täcker stora ytor av område A. Vad som främst skiljer Lager 3 och 4 åt är att det övre lagret, 4, innehåller mer tegel, kalkbruk och kritpipor. Av fynden att döma härrör Lager 4 från 1600 – 1700-tal. I fas 4 märks en tilltagande bebyggelse inom området. Här finns flera lager med sättsand, grus och sten. Lämningarna efter minst ett hus från 1600 – 1700-tal, eller senare, fanns i S1000. Huset bestod dels av en gles stenpackning, A1282, dels av ett lager sättsand, A1381, båda i nordsydlig riktning.

Det sista bebyggelskedet, som fanns fram till 1980-talet, är huset på Strandvägen 1 med dess källargrund som syns i profil 2, Lager 13.

Fyndmaterialet

Trots en begränsad undersökningsyta hittades ett påfallande stort fyndmaterial. Fynden är kronologiskt mycket disparata men koncentreras främst till en mesolitisk fas och en sentida fas, sannolikt, 1600 – 1700-tal. I de övre, omrörda lagren, tillvaratogs endast en mindre andel sentida fynd, exempelvis kritpipor, ben, järnföremål etc för att visa på karaktäriserande föremål. All flinta och kvarts samlades dock in även från dessa lager. Dessa representerar trots avsaknad av fyndkontext den mesolitiska bopplatsen och kan ge värdefull information om föremålstyper, kronologi etc.

En mesolitisk fas

Den övervägande delen av fyndmaterialet kan med säkerhet knytas till en mesolitisk fas. Fyndens har delvis tillverkningstekniska paralleller bl a från de mesolitiska boplatsslokaler i Högby, Mörby och Storlyckan i Östergötlands sydvästra del (Larsson 1996, Kaliff m fl 1997, Molin & Larsson 1999). I Nedra Lid, norr om Motala finns en strandnära boplat vid Vättern, daterad till ca 6500 – 7000 f Kr, med en liknande materialsammansättning som från Motala (Helander & Zetterlund 1998). Morfologiskt anknäver fynden dock framför allt till senmesolitiska lokaler i Västergötland och i Sörmland (Knutsson, muntl medd).

För att komma från en mesolitisk boplat är fyndmaterialet både omfattande och varierande. Även ett mycket välbevarat organiskt material från denna tid påträffades, bl a fisk, horn från hjorddjur och ett troligt fågelben. Endast en mindre del av detta är ännu osteologiskt bestämt. Analysen visade att abborre och gädda fiskades (Cardell, muntl medd).

Kvarts är den dominerande fyndkategorin och utgör ca 70% av den totala fyndmängden och ca 84% av stenmaterialet. Sammanlagt 485 fragment kvarts registrerades. Ett för Östergötland omfattande flintmaterial insamlades också. Flintan motsvara drygt 12% av stenmaterialet, totalt 71 fragment. Av stort intressen för vidare bearbetning är att den absoluta majoriteten av flintan bedömts vara kambrisk (Kindgren, muntl medd). Denna förekommer på senmesolitiska boplatser i främst Västergötland eftersom den finns naturligt i Kinnekulle (Kindgren 1991). I ett borrhov som gjordes på 1930-talet kunde även kambrisk flinta på 10 meters djup konstateras i Motala (Westergård 1940). Det är dock osäkert om Motala-flinta någonstans varit tillgänglig under stenåldern. Det mest troliga är att flintan kommer från Kinnekulle där dagbrott har dokumenterats (Kindgren 1991).

Avslag från kvartsit och andra bergarter påträffades också. Mängden bearbetat stenmaterial visar på en intensiv och långvarig bosättning. De två knackstenarna, F1542 och F1543, tillsammans med en större mängd splitter och avfall från tillverkningsprocessen speglar samma sak. Några färdiga eller fullständiga föremål kunde inte konstateras. Ett retuscherat fragment, F1779, i kritflinta härrör med största sannolikhet från en ombearbetad skrapa. Ett mindre antal kvartsfragment förefaller också vara retuscherade.

Till nästan uteslutande del består fyndmaterialet sålunda av restprodukter från tillverkningsstadiet, avfall, splitter, mindre kärnor och enstaka spån. Det är främst bipolär och städmetod som använts samt även bearbetning med frihand. Mikrospånen verkar i vissa fall vara tryckta med mjuk metod, vilket den kambriska flintan är mycket väl lämpad till (Kindgren 1991).

Yngre fasen

Fynden från yngre fasen utgörs främst av obrända ben, kritpipor och starkt korroderade järnföremål. Endast en mindre mängd keramik påträffades. Keramik är annars ett vanligt massmaterial i senare tiders kulturlager inom stadsområdena. En mindre mängd rödgods, bl a ett ben från en trebensgryta, och stengods finns dock representerat. Av fyndens sammansättning att döma tillhör de övre omrörda lagren, lager 4 och framförallt lager 5, ett 1600 – 1700-tals skede. Några anläggningar som med säkerhet kunde knytas till denna sentida fas påträffades inte vid förundersökningen. Stenpackningen, A1282, och sättsandslagret, A1381, kan möjligen tillhöra ett hus från 1600 – 1700-tal, men kan också vara yngre.

Sammanfattning

Den arkeologiska förundersökningen i Motala delområde 1 berörde delar av läget för Motala södra by. Platsen för byn finns markerad i det äldsta kartmaterialet. Motala ligger vid en vik i Vättern där Motala ström tar vid. Norr om staden finns stora skogsområden med Godegårds bergslag. Söderut vidtar den bördiga Vadstenaslätten. Platsen ligger sålunda i en knutpunkt mellan flera olika resursområden. Detta förhållande har präglat platsens betydelse under mycket lång tid.

Med bakgrund av kartmaterial och tidigare fornminnesinventeringar inriktades förundersökningen inledningsvis på protoindustriella aktiviteter, medeltida och nyare tids bebyggelselämningar. Platsen med sitt strandnära läge visade sig vara attraktiv även för en äldre bosättning.

Resultatet från förundersökningen har visat på en omfattande och långvarig aktivitet inom undersökningsytan. Mest framträdande är fyndmaterial från en mesolitisk boplats. Ett omfattande fyndmaterial av kvarts, flinta och organiskt material påträffades som tyder på en långvarig bosättning och på att ovanligt goda bevaringsförhållanden föreligger.

På platsen finns ca 1 – 1,5 meter tjocka kulturlager med ett blandat fyndmaterial från stenålder till nyare tid. Senare tiders lämningar är inte lika påfallande. Däremot visar tre ¹⁴C-analyser att området har varit utnyttjat även under äldre järnålder och yngre järnålder/medeltid. Kritpipor och keramikfynd visar på bebyggelse i området under 1600 – 1700-talen. Lämningarna efter ett hus i schakt 1000 hör möjligen till denna period.

Ett par stenar längre ner i kulturlagren kan vara syllstenar till en byggnad, eventuellt från tiden före 1600-talet. Möjligen går det att koppla samman stenarna med det relativt fyndtomma Lager 3 och 4. Lager 3 har genom ¹⁴C-analys daterats till tidig medeltid.

Förundersökningen har visat att platsen haft ett attraktiva läge under mycket lång tid och att aktiviteterna har avsatt tjocka kulturlager. Spåren efter protoindustriell verksamhet under medeltiden och senare tid är dock ännu diffusa.

Bilagor

Anläggningslista

Anr	Sakord	Fyllning	Storlek	Form	Djup	Fynd	Schakt	Anmärkning
1077	K-lager	Grå sandig K-jord	?	?	?	-	1058	-
1082	Stolphål?	Sten, ?	0,6x0,4 N-S	Oval	?	-	1058	-
1096	Stenpackning	?	?	?	?	-	1058	I schaktvägg
1110	Stenpackning	?	?	?	?	-	1058	I schaktvägg
1124	Stolphål?	Sten, ?	0,5x0,3 N-S	Oval	?	-	1058	-
1132	Stenpackning	?	?	?	?	-	1058	I schaktvägg
1151	Stolphål?	Sten, ?	0,5x0,5	Rund	?	-	1158	-
1164	Stolphål?	Sten, ?	0,4x0,4	Rund	?	-	1158	-
1183	Kulturlager	Grå sandig K-jord	?	?	0,15	Flinta, kvarts, hasselnötter, ben m m	1026	Lager 16
1192	Härdgrop	Grå sandig K-jord, skärersten, sot och kol	0,6x?	?	0,2	Flinta, kvarts, hasselnötter, ben m m	1026	I schaktvägg ¹⁴ C-prov nr: 1553
1207	Stolphål	Grå sandig K-jord	0,2x0,15 N-S	Oval	0,15	-	1026	-
1224	Härd	Svart sotig sand, skärersten	0,9x?	?	?	-	1014	I schaktvägg
1236	Stolphål?	Sten, ?	0,6x0,5 Ö-V	Oval	?	-	1000	Ev fundament
1250	Stolphål?	Sten, ?	0,5x0,5	Rund	?	-	1000	Ev fundament
1265	Stolphål?	Sten, ?	0,7x0,7	Rund	?	-	1000	Ev fundament
1282	Stenpackning	Sten, grus	?	?	?	-	1000	Gles stenpackning, ev fundament/vägglinje
1321	Sättsand	Ljus sand	?	?	?	-	1000	Sannolikt hus
1330	Härd	Svart sotig sand, skärersten	1,0x?	?	?	-	1014	I schaktvägg ¹⁴ C-prov nr: 1331
1602	Slagplats	Kvarts, flinta	?	?	?	Kvarts, flinta, slagstenar	1026	Påträffades vid rutgrävning

Fyndlista

Fnr	ID	Anl	Sakord	Material	Del	Metod/Typ	Ant	Vikt	Längd	Bredd	Tjocklek	Ruta	Stück	Lösfynd	Lager	Anmärkning
1191	1191	-	Avfall	Kvarts	-	-	10	20	-	-	-	-	-	X	16	I schakt: 1026
1743	1743	-	Avslag	Kvarts	-	-	7	18	-	-	-	-	-	X	16	I schakt: 1026
1744	1192	1192	Fiskkota	Ben	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	16	-
1745	1192	1192	Fisktand	Tand	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	16	-
1552	1192	1192	Fiskkota	Ben	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	16	-
1746	1522	-	Ben	Ben	-	-	4	35	-	-	-	1522	1	-	3	Kastat
1747	1522	-	Spik	Järn	-	-	2	30	-	-	-	1522	1	-	3	Kastat
1748	1522	-	Br lera	Lera	-	-	5	3	-	-	-	1522	1	-	3	Kastat
1749	1522	-	Tegel	Lera	-	-	15	58	-	-	-	1522	1	-	3	Kastat
1750	1522	-	Glas	Glas	-	-	2	1	-	-	-	1522	1	-	3	Kastat
1751	1522	-	Kritpipa	Krita	-	-	1	1	-	-	-	1522	1	-	3	Kastat
1752	1522	-	Porslin	Lera	-	-	1	1	-	-	-	1522	1	-	3	Kastat
1753	1522	-	Keramik	Lera	Buk	Stengods	1	2	-	-	-	1522	1	-	3	Mörk saltglasyr
1754	1192	-	Avslag	Kvarts	-	-	2	16	-	-	-	-	-	-	16	-
1755	1341	-	Ben	Ben	-	-	22	26	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1756	1341	-	Spik	Järn	-	-	2	16	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1757	1341	-	Tegel	Lera	-	-	2	7	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1758	1341	-	Glas	Glas	-	-	1	1	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1783	1517	-	Mirkospån	Flinta	-	-	1	1	17	7	2	1517	2	-	16	B-spån
1784	1192	1192	Splitter	Flinta	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	16	-
1331	1330	1330	Kolprov	Kol	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	2	Skickat på ¹⁴ C-analys
1553	1192	1192	Skal	Hassel	-	-	5	1	-	-	-	-	-	-	16	Skickat på ¹⁴ C-analys
1785	1602	1602	Avfall	Kvartsit	-	-	7	56	-	-	-	1517	2	-	16	-
1786	1517	-	Mirkospån	Flinta	-	-	1	1	-	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll
1787	1517	-	Käma	Flinta	-	Bi-polär	1	2	15	10	10	1517	2	-	16	-
1588	1341	-	Käma	Kvarts	-	Bi-polär	1	2	12	10	6	1341	2	-	16	-
1788	1517	-	Käma	Kvarts	-	Bi-polär	1	2	30	20	8	1517	2	-	16	-
1759	1341	-	Keramik	Lera	Buk	Stengods	1	2	-	-	-	1341	1	-	3	Ljus saltglasyr
1760	1341	-	Avfall	Flinta	-	-	1	2	-	-	-	1341	1	-	3	Blåaktig
1761	1341	-	Avfall	Kvarts	-	-	26	58	-	-	-	1341	1	-	3	-
1762	1341	-	Avslag	Kvarts	-	-	11	16	-	-	-	1341	1	-	3	-
1763	1341	-	Mirkospån	Kvarts	-	-	1	1	15	5	4	1341	1	-	3	-
1590	1590	-	Avfall	Kvarts	-	-	4	50	-	-	-	-	-	X	-	-
1559	1559	-	Avslag	Kvarts	-	-	1	5	-	-	-	-	-	-	16	Schakt 1025

Fnr	ID	Anl	Sakord	Material	Del	Metod/typ	Ant	Vikt	Längd	Bredd	Tjocklek	Ruta	Stick	Lösfynd	Lager	Anmärkning
1723	1522	-	Ben	Ben	-	-	6	4	-	-	-	1522	2	-	-	Kastat
1724	1341	-	Tegel	Lera	-	-	7	24	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1725	1341	-	Ben	Ben	-	-	7	7	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1726	1341	-	Spik	Järn	-	-	1	9	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1727	1341	-	Kalkbruk	Kalk	-	-	2	7	-	-	-	1341	1	-	3	Kastat
1728	1341	-	Avfall	Kvartsit	-	-	1	6	-	-	-	1341	1	-	3	-
1729	1341	-	Avslag	Flinta	-	-	1	1	-	-	-	1531	-	-	-	-
1730	1550	-	Mirkospån	Flinta	-	-	1	1	-	-	-	0	-	-	16	-
1731	1560	-	Avfall	Flinta	-	-	1	1	-	-	-	0	-	-	16	-
1732	1558	-	Avfall	Kvarts	-	-	6	21	-	-	-	0	-	X	-	-
1733	1183	1183	Mirkospån	Flinta	-	-	1	1	20	5	1	0	-	-	16	A-spån
1554	1192	1192	Ben	Ben	-	-	4	1	-	-	-	0	-	-	16	Horn?
1734	1192	1192	Splitter	Flinta	-	-	5	1	-	-	-	0	-	-	16	Vattensäll
1735	1192	1192	Ben	Ben	-	-	59	3	-	-	-	0	-	-	16	Vattensäll
1736	1192	1192	Skal	Hassel	-	-	21	1	-	-	-	0	-	-	16	Vattensäll
1737	1192	1192	Splitter	Kvarts	-	-	38	2	-	-	-	0	-	-	16	Vattensäll
1738	1341	-	Avslag	Kvarts	-	-	10	23	-	-	-	1341	1	-	3	-
1739	1341	-	Avfall	Kvarts	-	-	9	15	-	-	-	1341	1	-	3	-
1740	1341	-	Avfall	Bergart	-	-	3	1	-	-	-	1341	1	-	3	-
1544	1517	-	Trefotsgröta	Keramik	Ben	-	1	13	-	-	-	1517	1	-	3	-
1741	1517	-	Kritpipa	Krita	Rör	-	1	6	-	-	-	1517	1	-	3	-
1545	1602	1602	Br lera	Lera	-	-	8	56	-	-	-	1517	2	-	16	Delvis sotig
1542	1602	1602	Knacksten	Granit	-	-	1	198	75	50	-	1517	2	-	16	En slagyta
1543	1602	1602	Knacksten	Sandsten	-	-	1	370	85	60	-	1517	2	-	16	Tre slagytor
1742	1602	1602	Ben	Ben	-	-	16	9	-	-	-	1517	2	-	16	Både brända och obrända ben
1700	1602	1602	Splitter	Kvarts	-	-	68	15	-	-	-	1517	2	-	16	-
1701	1602	1602	Avfall	Kvarts	-	-	51	112	-	-	-	1517	2	-	16	-
1702	1602	1602	Avslag	Kvarts	-	-	22	53	-	-	-	1517	2	-	16	-
1703	1602	1602	Avfall	Bergart	-	-	5	31	-	-	-	1517	2	-	16	-
1704	1602	1602	Avfall	Kvarts	-	-	8	10	-	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll
1705	1602	1602	Avslag	Kvarts	-	-	5	3	-	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll
1706	1602	1602	Splitter	Kvarts	-	-	56	6	-	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll
1707	1602	1602	Ben	Ben	-	-	29	4	-	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll
1601	1602	1602	Skal	Hassel	-	-	3	1	-	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll, skickat på ¹⁴ C-analys
1708	1602	1602	Avslag	Flinta	-	-	3	1	-	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll

1709	1602	1602	Splitter	Flinta	-	-	7	1	-	-	1517	2	-	16	Vattensäll
1710	1602	1602	Mirkospån	Flinta	-	8	2	1	4	1	1517	2	-	16	Vattensäll
1556	1192	1192	Skal	Hassel	-	-	5	1	-	-	-	-	-	16	Skickat på ¹⁴ C-analys
1711	1341	-	Avfall	Kvarts	-	-	27	45	-	-	1341	-	-	16	-
1712	1341	-	Splitter	Kvarts	-	-	51	9	-	-	1341	-	-	16	-
1713	1192	1192	Avfall	Kvarts	-	-	19	33	-	-	-	-	-	16	-
1714	1192	1192	Splitter	Kvarts	-	-	10	1	-	-	-	-	-	16	-

Lagerbeskrivningar

Lager	Profil	Över	Under	Innehåll	Fynd
1	1 och 2	-	1 och 16	Brun steril sandig morän.	-
2	1	1	3	Gråsvart sotig något humös sand. Obrända och skärvigast stenar.	Några fragment kvarts.
3	1 och 2	2 och 16	4 och 12	Brungrå humus och sand, något grusig. Ställvis sot och kol.	Mycket enstaka fragment av tegel och kalkbruk.
4	1 och 2	3	5, 6 och 12	Grå sandig humus, lite sand.	Enstaka tegel, kalkbruk, obrända ben, några fragment kvarts och flinta.
5	1	4	6	Brun humös sand, lite småsten och grus.	Kritpipor; tegel, kalkbruk, obrända ben, några fragment kvarts och flinta.
6	1 och 2	5, 4 och 12	-	Brun humus, något sand.	Tegel, glas etc.
12	2	3, 4 och 13	6	Gul sättsand.	-
13	2	4	12	Sten och grus. Källgrund.	-
16	2	1	3	Grå sotig sandig humus, skärvig sten.	Stora mängder kvarts och flinta. Bitar av brända och obrända ben, bränd lera, fiskkotor och Haselnötsskal.

¹⁴C-tabell

Labnr	Anl	Punkt nr	Dat-BP	Kal 1 σ
Ua-25374	A1330	1331	1275+/-60	670 – 860 e Kr
Ua-25375	A1192	1553	5915+/-60	4900 – 4720 f Kr
Ua-25376	L3	1600	895+/-60	1040 – 1220 e Kr
Ua-25377	R1545	1601	2200+/-70	370 – 170 f Kr

Område 2. Södra Freberga

Inledning

Södra Freberga ligger strax söder om Motala stads tätbebyggelse inte långt från Vätterns strand. Här finns lämningar efter fossil odling på flera impediment och i marker som ej odlats upp i våra dagar. Den tidigare agrara forskningen inom området har varit ganska knapphändig och har haft en kulturgeografisk och historisk inriktning, där Staffan Helmfrids bok "Västanstång" intar en särställning. Inom den lokalhistoriska forskningen kan nämnas Margareta Larssons, "En ofärdig historia". I främsta rummet är det fastighetsbildningarna och gårdsenheterna i sin helhet som har berörts. Tidigare arkeologiska undersökningar av de fysiska agrara lämningarna är obefintliga i Motalatrakten. Inte minst därför har de berörda objekten ett stort intresse ur arkeologisk och historisk synvinkel.

Förundersökningsområdets utbredning är helt baserat på de föregående utredningsresultaten (Heller 1999:34 och Nilsson 1996:40) och banbredden som här kommer att tas i anspråk är ännu ej fastställd. Tyngdpunkten ligger på de agrara lämningarna på grund av markförhållandena inom de anvisade förundersökningsgränserna där marken i huvudsak består av mullrika jordar. Både mot öster och väster finns andra marktyper.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Området har en speciell topografi med goda förutsättningar för bland annat strandbosättning för jakt och fiske under mesolitisk tid, då stranden låg mellan 100 och 110 m ö h. Jordarna är delvis lämpade för odling. Förundersökningsområdet ligger bara några hundra meter öster om Vätterns strand vid Frebergaviken där markunderlaget utgörs av sand. Marken sluttar kraftigt mot väster ner mot stranden. På det aktuella markpartiet finns lerig morän som täcks av ett sandlager på vissa ställen och av kärrtorv inom andra partier. Väster om järnvägen och strax söder om undersökningsområdet ligger ett kalkkärr. Ca 20 meter av södra delen av undersökningsområdet är ganska plant i nord-syd för att norr därom bilda en 9 meter bred sänka med flera block i ytan i västslutningen. Därefter höjer sig markytan till en ganska plan mark mot norr i västslutningen. Mot sydväst på andra sidan järnvägen är marken mera stenbunden. Mellan Vätterns strand och järnvägen ligger Jerusalemsbadet vid ett sandområde 89 – 90 m ö h. Stora betesmarker breder ut sig söder och öster om detta område ner mot Hamra. Förundersökningsområdet är bevuxet med tät snårskog, fig 4.

I den branta västslutningen mellan riksväg 50 och järnvägen finns ett flertal fossila odlingsytor som bildar olika terrasskanter i en nordväst – sydösterorienterad riktning. Järnvägen skär av de agrara lämningarna utmed undersökningsområdets västra sida och i norr har de skadats av en asfalterad gång- och cykelväg. Här finns också skador efter VA-ledningar. En flera meter hög terrass förekommer norr om gång- och cykelvägen och ytterligare en väster om denna som skadats av järnvägen. En meterhög terrasskant finns också söder om undersökningsområdet. Det syntes också svaga terrassbildningar öster om den aktuella ytan. I det stenigare området mot sydväst, RAÄ nr 93, förekommer det enstaka röjningsrösen och små röjda ytor på en ganska plan mark.

Fig 4. Del av undersökningsområdet vid Södra Freberga. Fossil odlingsyta med kupiga tegar, från NV.
Foto Bengt Elfstrand.

Förundersökningsområdet ligger i anslutning till en plats med tradition, RAÄ 93. Enligt traditionen har det legat ett gravfält sydväst om undersökningsområdet på andra sidan järnvägen. Här skulle ha legat en treudd och några synliga stensättningar. En stenpackning finns kvar som är mycket gravlik. Ett gravfält, RAÄ nr 87, med 25 synliga anläggningar, varav 23 runda- och 2 firsidiga stensättningar är beläget 250 meter mot nordost. En annan plats med tradition, RAÄ nr 89 (en begravningsplats), ligger 425 meter nordväst om undersökningsområdet. Sammanlagt 10 torplämningar är registrerade runt de fossila åkrarna. Freberga bytomt, RAÄ nr 96, ligger ca 550 meter östsydöst om undersökningsområdet, som tillhörde byns mark. Byn som nämns första gången 1361 bestod av fyra gårdar, varav två var klosterhemman till Vadstena kloster. Ca år 1730 bildades ett säteri av byn utom en gård, den s k Postgården (se Larsson 1987:124) vars tomt erhållit RAÄ:s nr 95. Ett antal lösfynd från neolitisk tid är funna vid Freberga. En flintdolk, två hålmejslar och en yxa av flinta samt en eldslagningssten från äldre järnålder (Helander 1999:7). En milstolpe, RAÄ 45, står intill bytomten.

Arkeologiska målsättningar

Förundersökningen har föregåtts av en utredning etapp 2. Vid utredningen påträffades en stensträng med en intilliggande stensamling och ca 25 meter norr om denna en flack stenig och starkt övertorvad förhöjning som tolkades som en eventuell grav. Avsikten med förundersökningen var att fastställa stensträngens relation till marktyperna däromkring samt se om förhöjningen var uppbyggd som en grav och att fastställa om ytterligare anläggningar fanns som kunde hotas av spårbygget.

Metod

Dokumentationen har skett med totalstation fram till röjningsgränsen i öster. Inmätningarna utanför exploateringsområdet gjordes för att få ett bättre bedömningsunderlag av de anläggningar som fortsatte utanför det preliminära exploateringsområdet. De kupiga åkertegarna och stensträngen fortsätter även utanför röjningsgränsen. För att få en sammanhängande bild av

området drogs ett långschakt längs med området. Avtorvningar skedde vid strängen och den stensättningsliknande anläggningen där en angränsande packning snittades och handritades i profil. Ett fynd tillvaratogs medan de recenta fynden endast noterades då de hade en betydelse för bedömningen av objekten. Inga provtagningar har utförts på detta stadium. Området är fotograferat och beskrivet. För schaktgrävning och avtorvning har det använts grävmaskin. Några provstick utanför området har gjorts med jordsond för att få en uppfattning om markunderlaget inom den närmaste omgivningen. De dokumenterade anläggningarna har jämförts med det äldre kartmaterialet. En inventering utfördes kring området för att jämföra markförutsättningarna för odling och eventuell bosättning samt för att se om det fanns ytterligare angränsande lämningar som ej observerats tidigare.

Resultat

En preliminär bredd av 7 meter hade anvisats av Banverket som nödvändig för det nya spåret. Den exakta bredden utmed nuvarande banvallens östra sida har ännu ej fastställts. Stensträngen som upptäcktes vid utredningen löper i sicksack nedför sluttningen och dess västligaste del, A329, fig 25. Här är en sträcka av 10 meter orienterad mot 136° sydst för att därefter vika av mot 100° öster, A312 (A1 i utredningen etapp 2, Helander, 1999:7). Stensträngen fortsätter därefter utanför röjningsgränsen mot sydst. Bredden på strängen kunde uppskattas till mellan 1 till 2,5 meter. Den syntes före avtorvning som en flack förhöjning med uppstickande stenar i torven. En 15,20x7,50 meter stor yta, S135, torvades av i anslutning till strängen. Den 10 meter långa delen av strängen är ca 1,80 meter bred och bildar en 0,30 meter hög rak terrasskant av dubbla skift sten mot sydväst medan den nordöstra sidan är nästan helt utfylld med jord.

Utmed samma sida av strängen ligger en stenig vall, 1,80 – 2,0 meter bred och 0,10 – 0,20 meter hög, A319, som går nästan parallellt med terrassen men löper mot 120° öst. Vallen fortsätter ända fram till järnvägsbanken till skillnad från strängens terrassbildning som slutar allt diffusare ju längre mot nordväst den ligger. Norr om vinkeln mellan A329 och A312 ligger en 2,0 meter i diameter stor ansamling av röjningssten (A2 i utredningen etapp 2, Helander, 1999:7). Norr om dessa bildningar finns ett lager, A341, som är mindre organogent och uppblandat med svallat material. I lagret finns även enstaka skärvig sten. Sydväst om terrassen, A329, är materialet kraftigt mullhaltigt.

Ca 15 meter söder om terrassen ligger 5 kupiga åkrar tätt intill varandra i sydväst-nordostlig riktning. Från norr räknat ligger de i nummerordning A283, 274, 265, 254 och 239. I västra ändarna är de förstörda av banvallen och i öster är de överodlade av en yngre odlingsyta utom den sydligaste, A239, som har en rundad ände där den gränsar till våtmarken i söder. Bredden varierar mellan 4 – 7 meter och höjden mellan 0,40 – 0,50 meter. Tegarna avgränsas genom flacka diken med några grövre stenar i. De sluttar mot väster.

Ca 12 meter norr om kantvallen A319 ligger 3 runda, stenpackningar, A170, A182 och A212 intill varandra. Här torvades en 5,7x5,6 meter stor yta av, S158. Den största, A170, är densamma som A3 från utredning etapp 2 (Helander 1999:7). Den västra halvan som torvades av och rensades är 3 meter i diameter, består av tätt lagda 0,45 – 0,10 meter stora, rundade stenar och har kupig yta. Fyllningen består av gult grus i öster och grått grus i väster.

Intill sydvästra kanten av packningen ligger två mindre packningar varav den sydligaste, A212, är 1,20x1,40 meter i diameter och rundad med en plan yta. Fyllningen består av 0,10 – 0,30 meter stora, mestadels rundade stenar. Denna packning snittades och visade sig fylla ut en 0,50 meter djup, konkav grop. I gropfyllningen påträffades fönsterglas.

Den andra packningen, A182, är också rundad och 1,40 meter i diameter och har en plan yta med 0,10 – 0,45 meter stora stenar, dessa ligger löst i packningen. Några av stenarna är skärviga och

fyllningen består av mörkgrått grus. Ovanpå packningen förekom tegelbitar, glas mm. I södra kanten låg ett medianfragment av ett B-spån av gråvit flinta, F371. Runtom packningsfyllningen var marken ljusare.

Ett 78 meter långt och 1,60 meter brett schakt, S100, drogs längs med banvallen i syfte att se markstrukturen i djupled. Schaktet började i söder vid de två nordligaste kupiga åkrarna, men djupgrävdes enbart vid A283. Här konstaterades att det finns ett ytskikt 0,20 meter tjockt som är ett svart mullskikt ovanpå ett brunare skikt. I botten finns ett svartare skikt ovanpå den grovsteniga, leriga moränbotten. Jorden är mullrik och svart upp till terrassen där den dessutom blir grynigare. Norr om kantvallen, A319, övergår lagret till att bli brunare och mera uppblandad med mo och sand. I schaktets nordvästligaste ände övergår markbotten till morän med mindre inslag av lera.

Ett 11 meter långt och 0,60 meter brett schakt, S150 upptogs. Här fanns ett lager av ljust fyllningsgrus på ett grått humusblandat 0,25 meter tjockt gruslager på en beigefärgad bottenmorän.

Sammanfattning

Exploateringsområdet i område 2 domineras av agrara lämningar vars inbördes samband, skillnader i brukningsmetoder och tidsställning är ganska oklara. Några ¹⁴C-analyser är inte gjorda vid förundersökningen. Skillnaderna i marktyp tillsammans med terrasskanten, stensträngen och de kupade åkrarna antyder dock att de agrara lämningarna kan vara av både förhistoriskt och historiskt datum. Fynd av mikrospån antyder även att det kan finnas rester efter aktiviteter från stenåldern i norra delen av exploateringsområdet.

Terrassen, A329, har troligen byggts upp som en kant mot våtmarken och hör ihop med stensträngen, A312. Strängens orientering följer inte samma orientering som de synliga åkerkanterna. Det är bara A329 som ungefär följer samma riktning som kantvallen A319 ovanför, dock inte riktigt i samma väderstreck, vilket ger intryck av att de inte är samtida. Terrassen kan vara betydligt äldre än A319. Kantvallen verkar höra samman med odlingslagret A341 och vara från historisk tid. Strängen och terrassen kan vara förhistoriska tillsammans med en eventuellt äldre odlingsyta med enstaka skärvstenar i A341.

Stenpackningen norr om terrassen och stensträngen ger intryck av att vara röjningssten som morfologiskt hör ihop med kantvallen och odlingsytan från historisk tid.

Vid utredningen etapp 2 framkom en stenpackning, A3, vilken tolkades som en grav på grund av närheten till RAÄ nr 93. Denna visade sig vara tre stenpackningar, A170, 182, och 212, med recenta fynd på ytan. A212 som snittades utgörs av en stenfylld grop med recenta fynd ända ner till botten. De två övriga är förmodligen också gropar av ytfyllningen att döma.

Schakt 150 längst i norr visar ett annat markunderlag än söderut. Torvjorden saknas och istället är det morän med inslag av ett sandigt och mer grusigt ytskikt som är ett bra underlag för eventuella mesolitiska strandbosättningar. Det mikrospånsfragment som låg vid A182 i närheten kan tolkas som en signal på detta. Området är dock delvis ganska förstört av banvall, gång- och cykelväg och underfart. Det sandiga området fortsätter även väster om banvallen.

De kupiga åkertegarna är ej klarlagda till uppbyggnad och tidsställning. Den nordligaste åkern snittades och visade två odlingskikt ovanpå varandra bestående av olika torvjord. Det går ej att avgöra på detta stadium om de tillkommit genom spadbruk eller plog. De östra ändarna på fyra av tegarna verkar ha odlats över av en yngre odlingsyta diagonalt i västsluttningen. Den yngre odlingsytan finns med som åker på häradskartan från 1878, medan det aktuella området har markerats som lövskog. Det är möjligt att denna mark upphörde att brukas senast 1873 då järnvägen mellan Motala och Mjölby byggdes.

Bilagor

Anläggningslista

Anl nr	Schakt	Typ	Form	Storlek (m)	Fyllning	Djup (m)	Anmärkning
170	158	Stenpackning	Rund	3x3	Sten	–	Fortsätter under torvkant.
182	158	Stenpackning	Rundad	1,40x1,40	Sten	–	Recenta fynd i ytan + skärersten och ett mikrospån.
212	158	Stenfylld grop	Rundad	1,20x1,40	Sten	0,50	Recenta fynd i gropfyllningen.
239	–	Bandparcell	Kupig	13x6	Mylla	0,40	Avskuren vid banvall.
254	–	Bandparcell	Kupig	25x5	Mylla	0,50	Fortsätter mot NO.
265	–	Bandparcell	Kupig	24x6	Mylla	0,50	Fortsätter mot NO.
274	100	Bandparcell	Kupig	23x5,60	Mylla	0,50	Fortsätter mot NO.
283	100	Bandparcell	Kupig	17x6	Mylla	0,55	Fortsätter mot NO.
312	–	Stensträng	Avlång	Ca 12x1 – 2,5	Sten	–	Fortsätter österut.
319	135, 100	Kantvall	Avlång	20x1,80 – 2,0	Jord, sten	0,10 – 0,20	Tillhör åkerkant A341.
329	135	Terrasskant	Avlång	10x1,80	Sten	0,30	Nästan parallellt med A319.
341	135	Åkeryta	Oregelb	Ca 10x20	Mylla	0,20	NO om A319 och A329.

Lista över sökschakt

Schakt	Längd (m)	Jordkaraktär	Djup (m)	Botten	Anläggningar (typ)	Anmärkning
100	78	Mylla	Ca 0,30	Moränlera	Åkeryta, kantvall, två parceller.	Ca 125 m ² .
135	15,20x7,50	Mylla	Ca 0,30	Morän, moränlera	Åkeryta, kantvall, terrasskant, stensträng, stenansamling.	
150	11	Humus-blandat grus	Ca 0,30	Morän	–	Bra boplatunderlag. Ca 17 m ² .
158	5,70x5,60	Grus	Ca 0,10	Morän	Två stenpackningar, stenfylld grop.	

Område 3. Landstorp

Inledning

Vid Landstorp planerar Banverket en omläggning av landsvägen, i samband med en ny planskild korsning. Vid en inventering bedömdes området utgöra ett lämpligt förhistoriskt boplatsläge. Dessutom konstaterades att den nya vägen även skulle komma att beröra den äldre vägsträckningen från Västra Stenby och västerut mot Vadstena.

Resultatet från utredningen visade på ett flertal förhistoriska anläggningar, såsom t ex stolphål och härdar, vilka sannolikt utgör delar av en boplat. Däremot kunde inte någon äldre vägsträckning påvisas.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Landskapsbilden vid Landstorp domineras av en markerad höjdrygg ca 500 meter sydväst om undersökningsområdet, den sk Högrabacken, som sträcker sig i nord – sydlig riktning. I krönläge och på nordslutningen av åsryggen ligger ett omfattande gravfält, RAÄ 21. Gravfältet består av ett stort antal runda stensättningar och högar samt även en treudd och är således av yngre järnålderskaraktär. Enligt traditionen stod även ett slag på Högrabacken under Nordiska sjuårs-kriget, 1563 – 1570, mot den danske fältöversten Daniel Rantzau (Larsson 1987: 41 ff). Ytterligare ett järnåldersgravfält med högar och stensättningar, RAÄ 27, ligger strax nordväst om undersökningsområdet. I anslutning till båda gravfälten ligger även fossila åkerytor.

Norr om Högrabacken ligger byn Sten med den nu rivna medeltida Stens kyrka, RAÄ 23. Vid byn har två vikingatida skatter, en med guld den andra med silver, påträffats endast ca 300 meter ifrån varandra. Guldsätten bestod av fyra guldringar medan silversätten innefattade armbandsringar, ringar, bitsilver, arabiska och tyska mynt samt två torshammare och en silverpärla. Äldre kartor placerar Landstorp inom byn Nyckelbys södra åkergården. Drygt en kilometer nordöst om Landstorp ligger byn Kälvsten, idag Västra Stenby, med anor från medeltid. Vid Västra Stenby kyrka står en runsten som är det äldsta kända svenska dokumentet som omtalar vikingafärder österut. I samband med kyrkan omtalas även ”en sten med spår av slingor” som finns inmurad i kyrkans västra dörrtröskel (Ridderstad 1917: 95). Sannolikt är stenen en lockhäll från en skiljestunakista (Lindeblad & Nielsen 1997: 28).

Den nya planskilda korsningen är planerad att anläggas alldeles i anslutning och strax söder om den idag befintliga överfarten vid Landstorp. Undersökningsområdet består närmast uteslutande av åkermark och har formen av en långsträckt yta i riktning sydväst – nordost vilken omfattar ca 12 000 m². Den befintliga järnvägen delar området närmast på mitten med en del i väster och en åt öst. Området berör i det närmaste plan mark som i den västra delen sluttar svagt mot söder mot en idag utdikad bäck. Bäckens som rinner mot öster ansluter till låglänt mark och avgränsar sannolikt det förhistoriska boplatsläget. I den östra delen vidtar efterhand en svag östslutning ner mot lägre markpartier.

Undersökningen föregicks av en arkeologisk utredning etapp 1 (Nilsson 1996). Vid denna uppmärksammades platsen för ett jordtorp, UV 32, RAÄ 125, öster om järnvägen inom undersökningsområdet. Torpet finns markerat på Häradskartan över Aska härad från år 1878. Inga synliga lämningar från torpet finns idag ovan mark och inte heller påträffades lämningar vid undersökningen. Häradskartan anger även platsen för ett soldattorp som har legat på platsen för dagens bebyggelse vid Landstorp (Larsson m fl 1997:26, 57).

Arkeologiska målsättningar

Målsättningen med utredningen var att fastställa om fornlämningar som inte är synliga ovan mark fanns inom exploateringsområdet. Det topografiska läget samt närheten till kringliggande fornlämningar talar för ett förhistoriskt boplatsläge. Målsättningarna var även att utröna huruvida den äldre vägsträckningen från det medeltida Kälvsten och västerut mot Vadstena kunde konstateras.

Metod

Vid utredningen avbanades matjorden skiktvis ned till orörd mark med hjälp av grävmaskin. Ett flertal kortare och längre sökschakt togs upp över större delen av exploateringsytan. Anläggningar påträffades företrädesvis i botten av de grävda sökschakten och framrensades för hand. Efter handrensning mättes schakt och anläggningar in digitalt. Vid ett tillfälle tillvaratogs fynd av brända ben vilka även de mättes in. I övrigt undersöktes inga anläggningar.

Resultat

Väster om järnvägen grävdes fem stycken sökschakt, S100, 159, 187, 194 och S199. Två av dessa, S100 och S152 innehöll arkeologiskt intressanta lämningar. S152 togs upp längs med exploateringsområdet över en markerad åkerkant. Åkerkanten låg i anslutning till ett dike och ytan öster om diket bildade en mindre terrass. Schaktet visade en tydlig kantvall bildad mellan olika markutnyttjanden. I kantvallen påträffades även en mörkfärgning. Strax österut grävdes S100 tvärs över området över en flack markerad förhöjning. Matjorden innehöll enstaka skärviga stenar och i botten konstaterades anläggningar, bl a en tydlig härd samt en samling med tätt lagda moränstenar inom en begränsad nedgrävning, A135. I samband med framrensning av anläggningen insamlades ett antal brända benfragment, F149. Det kan inte uteslutas att A135 utgör en ommarkerad brandgrav påverkad av sentida odling.

Runt dessa anläggningar påträffades även en rad sentida fynd som tegel och spikar. Marken föreföll även omrörd som om en byggnad stått på platsen. Det är möjligt att jordtorpet som finns markerat på Häradskartan låg på denna sidan av järnvägen i stället för på den östra. Det finns inget som heller motsäger att en yngre 1900-tals byggnad, idag försvunnen, stått på platsen. Strax söder om lämningarna, i kanten av den utdikade bäckfåran utanför exploateringsområdet, ligger dessutom ett större kvarnhjul markerande en sentida vattentäkt. De följande sökschakten österut mot järnvägen lades över det högsta krönet av en flack höjd som sluttade svagt mot söder. Inga anläggningar kunde konstateras. Matjorden innehöll däremot spridda skärviga stenar.

Öster om järnvägen grävdes fyra stycken sökschakt, S204, 259, 281 och S305. Området utgjordes av en mycket flack höjd med sitt krön i södra delen. Längre österut började en svag östsluttning. I matjorden konstaterades spridda skärvstenar över hela ytan. I samtliga schakt framkom tydliga boplatslämningar i form av anläggningar som härdar, stolphål, rännor och mörkfärgningar, fig 26. Flertalet anläggningar var sotiga i fyllningen. Det är tydligt att anläggningarna och den spridda skärvstenen representerar en förhistorisk boplat. Matjorden och plöjskiktet uppgick emellertid endast till mellan 0,20 – 0,25 meter i djup och lämningarna var till viss del påverkade och sönderplöjda av det moderna jordbruket.

Sammanfattning

Undersökningen vid Landstorp kunde påvisa boplatslämningar i form av tydliga anläggningar, t ex stolphål, härdar och mörkfärgningar, på ömse sidor av järnvägen. Dessutom konstaterades förekomsten av spridda skärvstenar i matjorden över i stort sett hela ytan. Boplatsen förefaller som intensivast på den östra sidan av järnvägen där topografin påvisar ett bra boplatsläge i form av en mycket flack höjd som övergår i en svag östsluttning. Det är inte uteslutet att ommarkerade brandgravar kan finnas inom exploateringsområdet väster om järnvägen, vilket indikeras av fyndet av fragmenterade brända ben. På höjderna väster om exploateringsområdet ligger även markanta gravfält, t ex på Högrabacken.

Fornlämningsskildern runt Landstorp karaktäriseras främst av lämningar från järnålder och medeltid, med bl a gravfält och de medeltida byarna Sten och Kälvsten. Skattfynden från Sten samt runstenen och eskilstunakistan från Kälvsten kan indikera att området har haft en central funktion under yngre järnålder och tidig medeltid. Inom exploateringsområdet kunde inte spåren efter den tidigare vägen från det medeltida Kälvsten, dvs dagens Västra Stenby, och västerut mot Vadstena konstateras. Dessa ligger troligen dolda under den nuvarande landsvägen.

Bilagor

Anläggningslista

Anl nr	Schakt	Typ	Form	Storlek (m)	Fyllning	Anmärkning
108	100	Härd	Rund	0,60x0,60	Mo, sot, kol, sk sten	–
120	100	Kolfläck	Rund	0,60x0,60	Mo, kol	Område med koncentration av kolsplitter i botten. Plats för härd?
135	100	Grav?	Oval	0,55x0,45	Mo	Brandgrav? Omarkead? Moränstenar 0,15 – 0,30 m stora tätt lagda. Fynd av br ben. I anslutning även sentida fynd; tegel, spik.
159	152	Mörkfärgning	Rund	0,75x0,75	Mo, grus	Ligger i kantvall A172.
172	152	Kantvall		0,20 hög	Mo	Kantvall mellan två markutnyttjanden.
213	204	Härd	Rund	0,60x0,60	Mo, sot, sk sten	Härdrest. Något ojämna kanter. Fortsätter under schaktkant.
224	204	Stolphål?	Rund	0,22x0,22	Mo, lera	–
233	204	Härd	Rund	0,45x0,45	Mo, sot, sk sten	Härdrest.
245	204	Mörkfärgning	Oval	0,70x0,30	Mo, sot	–
264	259	Ränna	Avlång	0,35x1,20	Mo	Fortsätter under schaktkant.
286	281	Ränna	Avlång	0,30x1,20	Mo, sot	Sotigare i ändarna.
316	305	Stolphål	Rund	0,20x0,20	Mo, sten	Stenskott? Ensam större moränsten i fyllningen.
335	305	Mörkfärgning	Oregelb	0,25x0,70	Lera, kol	Fortsätter under schaktkant.
344	305	Mörkfärgning	Oregelb	0,60x1,10	Mo, sot	–
371	305	Stolphål	Oval	0,12x0,17	Lera	–
385	305	Mörkfärgning	Avlång	0,24x0,47	Mo, sot, kol	–
398	204	Mörkfärgning	Rund	0,40x0,40	Mo, sot, kol	–

Lista över sökschakt

Schakt nr	Längd (m)	Jordkaraktär	Djup (m)	Botten	Anläggningar (typ)	Anmärkning
100	20,4	Mo	0,25	Mo, grus	Grav?, härd, kolfläck	Enstaka sk sten. Skarp gräns mellan plöjskikt och botten.
152	23,2	Mo, lera	0,30 – 0,40	Moränlera	Kantvall, mörkfärgning	Draget över åkerkant.
187	26,2	Mo, grus	0,25	Mo, sten	–	Enstaka sk sten.
194	5,8	Mo, lera	0,25	Mo, mjäla, lera	–	Enstaka sk sten.
199	4,3	Mo, lera	0,22	Lera, mo	–	–
204	36,5	Mo, lera	0,25	Mo, lera	Stolphål?, härd, mörkfärgning	5 cm tjockt skikt mot botten innehållandes kolsplitter.
259	13,4	Mo, lera	0,20	Mo, lera, grus	Ränna	Enstaka sk sten.
281	13,5	Mo, lera	0,20 – 0,25	Mo	Ränna	Enstaka sk sten.
305	37,7	Mo, lera	0,25	Mo	Stolphål, mörkfärgning	Enstaka sk sten.

Område 4. Fågelstad by

Inledning

I anslutning till Fågelstad bytomt planerar Banverket en breddning av vägen mot Söräng i samband med en ny planskild korsning. Breddningen berör dels bytomten med anor från medeltid samt slutningen nordväst om byn vilken utgör en del av ett förmodat förhistoriskt boplatsläge. Tidigare undersökningar på och i anslutning till medeltida bytomter har visat att dessa ofta har en kontinuitet bakåt till yngre järnålder.

Förundersökningen visade tydliga boplatslämningar i form av stolphål och mörkfärgningar närmast bytomten. Ett stolphål kunde dateras till vendeltid, dvs yngre järnålder. På bytomten kunde ett distinkt kulturlager konstateras vilket troligen representerar flera kronologiska skeden. Längre västerut mot järnvägen, en bit ner i slutningen, påträffades tydliga anläggningar av äldre karaktär. En datering indikerar övergångsskedet mellan bronsålder och äldre järnålder. Väster om järnvägen påträffades inga lämningar av arkeologiskt intresse.

Arkeologisk bakgrund och topografi

År 1345 nämns byn Fågelstad med namnet ”Fughlustadhum” i samband med att ½ åttingdels mark skänks till domkyrkan i Linköping. År 1373 nämns återigen byn men nu som ”Fughilstada” (Tham 1854-55:672 f, Ridderstad 1917:96). Namnformen med efterledet -stad antyder att byn har en föregångare under förhistorisk tid (Brink 1990:39 ff). Det har föreslagits att namnet bygger på ett personnamn men det kan också syfta på en plats där det funnits gott om skogs- eller sjöfågel (Larsson 1987:110). Byn ligger idag norr om samhället Fågelsta på en höjdrygg strax sydväst om Tranberga mosse. Ett historiskt kartöverlägg visar byns samlade åkermark i det norra och östra gårdet. Även sydväst om byn mot Rävsjö låg omfattande mossmarker. Storskifteskartan från 1775 – 76 visar fyra bebyggda tomter samt ytterligare fyra mindre torpenheter söder om dessa. Litet är annars känt om Fågelstad by. Det finns emellertid uppgifter om att man under mitten av 1600-talet påträffade en stor kittel i en kärrbrunn på en av tomterna. Kitteln skulle enligt ryktet ”legat välvd i jorden med mycket silver fordom gömt och inlagt” (Larsson 1987:110).

Exploateringsområdet berör förutom delar av bytomten i huvudsak åkermark nordväst om byn på ömse sidor om järnvägen, fig 5. Området omfattar ca 10 000 m² och delas, förutom av järnvägen, även av byvägen som skär området från sydöst till nordväst. Den östra sidan av området sluttar från bytomten åt nordväst i vägens riktning fram till järnvägen som ligger lågt belägen i en flack sänka. På den västra sidan är topografin flackare med endast en svag östsluttning upp mot den utflyttade Skattegården som ligger på en svag förhöjning. Troligen har de lägre delarna, där järnvägen idag går, periodvis utgjort sank och vattensjuk mark.

Området kring Fågelstad by ingick som en del i utredningsarbetet inför en kommande ombyggnad av Riksväg 50. I samband med detta observerades bl a flera tänkbara boplatslägen strax norr och nordväst om exploateringsområdet (Larsson m fl 1997:26, 69 f). Inför järnvägens kommande breddning utfördes även i slutet av 1996 en arkeologisk utredning, etapp 2 på västra sidan av banvallen, norr om den nuvarande övergången och i direkt anslutning till exploateringsområdet. Utredningen föranledde inga efterföljande åtgärder utan konstaterade att en eventuell förhistorisk

Fig 5. Exploateringsområdet från NV. Fågelstad by ligger på höjden i bakkant av bilden. Foto Bengt Elfstrand.

boplats ligger längre åt väster utanför det berörda området (Ulfhielm 1997:9). Inför anläggandet av en ny vattenledning mellan Motala och Fågelsta vattenverk undersöktes mindre delar av två äldre tomter i Fågelstad bys södra och östra del. Vid undersökningen framkom i huvudsak sentida lämningar (Nielsen 1997).

Arkeologiska målsättningar

Målsättningen med förundersökningen var att fastställa om fornlämningar som inte är synliga ovan mark fanns inom undersökningsområdet samt att om sådana framkom bedöma lämningarnas karaktär, utsträckning och datering inför en eventuell slutundersökning. Undersökningen omfattade även att bedöma lämningar på delar av bytomten, i form av kulturlager eller anläggningar relaterade till denna. Även gränsen mellan bytomt och åkermark kan ge svar på frågor kring reglering och äldre markutnyttjande.

Metod

Vid undersökningen grävdes matjorden skiktvis ned till orörd mark med hjälp av grävmaskin. Ett stort antal sökschakt grävdes i exploateringsområdets längdriktning på ömse sidor av järnvägen och den mindre byvägen. Anläggningar påträffades företrädesvis i botten av de grävda schakten och framrensades för hand. Efter handrensning mättes schakt och anläggningar in digitalt. Lös- och rensfynd tillvaratogs och mättes in. Ett fåtal anläggningar undersöktes och dokumenterades med hjälp av sektionsritningar. Via foto dokumenterades såväl översikter som detaljer av lämningarna. Dessutom samlades och inmättes kolfragment för ^{14}C in från utvalda anläggningar. På själva bytomten skalades det översta vegetationsskiktet av med hjälp av grävmaskin. Därefter vidtog en begränsad handgrävning av delar av det påträffade kulturlagret.

Resultat

Till följd av exploateringsområdets utformning grävdes samtliga sökschakt längs med området i riktning nordväst – sydöst. Väster om järnvägen grävdes tolv stycken sökschakt, S905 – S1089. Här fanns inga spår av vare sig förhistoriska eller medeltida lämningar.

På den östra sidan om järnvägen grävdes tretton sökschakt, S100 – S738. Huvuddelen av dessa innehöll lämningar som bedömdes som arkeologiskt intressanta, fig 27. Med början från bytomten i sydöst grävdes ett ca 85 meter långt sökschakt söder och sydväst om byvägen. Schaktet, S225, fortsatte ner i åkermarken och efterföljdes av flera mindre sökschakt i sluttningen ner mot järnvägen. Norr om byvägen grävdes ett motsvarande schakt, S705, ca 110 meter långt vilket även det följdes av ett antal kortare schakt ner i sluttningen.

Bytomten avtecknade sig tydligt i S225 som ett distinkt kulturlager, A354, av svartgrå sotig och myllig mo. Lagrets begränsning överensstämde väl med bytomtens begränsning som den kan utläsas av det äldre kartmaterialet. Lagret grävdes inte i botten men uppskattades via provstick med jordsond att vara ca 30 cm tjockt. I den övre delen påträffades en stor mängd sentida fynd t ex järnföremål, yngre rödgods, tegel och porslin. Alldeles under vegetationsskiktet i toppen av kulturlagret framkom en ca 2,10 meter lång syllstensrad, A356, bestående av sex stycken tätt lagda stenar. Stenarna var mellan 0,20 – 0,40 meter stora. Vid syllstenarna låg en stor mängd tegel och järnskrot och stenraden orienterade sig tydligt längs bytomten i riktning öst – väst. Utifrån Laga skifteskartan från år 1840 kan man utläsa att det på platsen stod en ladugårdsbyggnad tillhörande Fågelstad Lillgård. Med stor sannolikhet utgör syllstenarna rester efter denna. Detta innebär att de nedre delarna av kulturlagret bör vara äldre än tiden för skiftet 1840. Kulturlagret innehöll även fynd av obrända djurtänder samt rester efter hantering av järn och smidesverksamhet, i form av såväl ugnsväggar som bottenskällor. Lämningarna efter smidesverksamheten kan inte knytas till någon enskild anläggning utan förekommer till synes löst i kulturlagret. Det är svårt att närmare datera dessa fynd. Inget motsäger att smidesverksamheten och de nedre delarna av kulturlagret härrör från t ex medeltid eller järnålder. Likaväl kan fynden indikera yngre tidsperioder. Endast en kommande undersökning av kulturlagret kan ge svar på frågor om lagrets ålder och om det ligger äldre lämningar i botten eller under detta.

Delar av kulturlagret var störda i sen tid på grund av bl a telekabelarbeten, där telestolpar och jordkabel tagits bort. Således påträffades både lämningarna efter en ledningsstolpe och ett kabelschakt i lagret. Ett kraftigt stenskott stolphål, A312, som var nedgrävt i lagret får därmed även anses som osäkert. Stolphålet låg i kanten av en större omrörd yta i nära anslutning till byvägen.

Direkt väster om kulturlagret vidtog sotiga anläggningar av äldre karaktär. Dessa utgjordes av stolphål, mörkfärgningar och en ränna. Ett stolphål undersöktes och dokumenterades, A535. Stolphålet var runt till formen, ca 0,30 meter i diameter och 0,16 meter djupt med skålformad botten. Fyllningen bestod av gråaktig lerig mo med enstaka kolsplitter. En ¹⁴C-datering gav åldern 440 – 600 AD, dvs vendeltid och således yngre järnålder. Det får anses som troligt att merparten av anläggningarna härrör från äldre boplatslämningar, bl a från yngre järnålder, sannolikt med en tidig relation till det som senare blir läget för bytomten. Ca 100 meter från bytomten i sluttningen mot järnvägen i nordväst påträffades en större mörkfärgning eller alternativt ett begränsat kulturlager, A182, som fortsatte utanför schaktkanterna åt norr och söder. Anläggningen var ca 3,0 meter bred med en sotig fyllning som även innehöll kol och spridda skärvstenar. En ¹⁴C-datering gav värdet 800 – 200 f Kr, dvs till övergången yngre bronsålder – äldre järnålder. Lagret påträffades inte i sökschakten på den norra sidan av byvägen utan föreföll att begränsas av denna. Det kan vara resterna efter en äldre odlingskant vilket skulle indikera att äldre lager kan ha blivit neddragna via efterföljande odlingsperioder.

Bilden av förhistoriska anläggningar som sträcker sig från bytomten och ner i sluttningen mot nordväst stärks även i och med de sökschakt som grävdes norr om byvägen. I S705 fanns anläggningar av likartad karaktär som söder om vägen, i form av stolphål och distinkta mörkfärgningar. Ett par av de påträffade stolphålen var kraftigt stenskodda. I höjd med gränsen till bytomten undersöktes en tydlig kantvall, A879, som bildats mellan två markutnyttjanden. Än idag ligger vallen mellan två åkerytor. Kantvallen syntes som en 0,33 meter hög förhöjning och bestod av sotig fyllning av mo. Direkt väster om vallen låg ett ca 2,0 meter brett bälte av svagt färgad

gråaktig morän. På äldre kartor syns en körväg som leder mot norr fram till ett större vattenhål. Vattenhållet ligger kvar men vägen är idag borttagen och överodlad. Det får anses som sannolikt att det är resterna efter denna väg som påträffades i anslutning till kantvallen.

I S600, i höjd med den större mörkfärgningen A182 söder om vägen, framkom ett antal distinkta sentida anläggningar. Lämningarna utgör resterna efter ett sentida gårdsläge och innefattar större mörkfärgningar och diken med en stor mängd recenta fynd såsom tegel, träflis etc. Enligt Härads-kartan över Aska härad från år 1878 ligger platsen för den utskiftade Lillgården (se tidigare) alldeles öster om järnvägen. Öster om Lillgårdens nya läge, i anslutning till det tidigare nämnda vattenhållet, påvisar kartan däremot ytterligare två mindre torpenheter, UV 124, som delvis ligger inom exploateringsområdet (jfr Larsson m fl 1997:26, 60). Troligen härrör de påträffade anläggningarna från något av dessa två torp.

Närmast järnvägen på ömse sidor av byvägen var sökschakten tomma på anläggningar. Den orörda botten innehöll även större halter lera vilket talar för att marken varit tämligen vattensjuk. Matjorden var betydligt tjockare på den södra sidan av vägen, upp emot 0,55 m, och i närmast samtliga sökschakt kunde dubbla plöjskikt dokumenteras. Denna stratigrafi påvisar olika brukningsperioder där äldre odlingskikt finns bevarade under dagens moderna matjordslager. De undre lagren visar därmed brukad åkermark i äldre tider dvs åkermarkens gamla hävd. Dessa odlingskikt utgör en viktig del i diskussionen kring markanvändning under äldre järnålder och upp i medeltid (t ex Linderholm 1999).

Sammanfattning

Den utförda förundersökningen vid Fågelstad by påvisade främst äldre lämningar med anknytning till Fågelstad bytomt. På bytomten fanns ett tjockt kulturlager som innehöll ett blandat material från olika tidsperioder. Lagret kunde inte närmare tidsbestämmas men överlagrades av resterna av en yngre byggnad, troligen en ladugård som revs i samband med Laga skiftet på 1840-talet. Inget motsäger att äldre, kanske medeltida, lämningar ligger kvar i botten av kulturlagret.

I direkt anslutning till bytomten framkom ett större antal förhistoriska boplatslämningar. Delar av dessa förefaller i och med en datering till vendeltid tillhöra yngre järnålder och kan ses som föregångare till det som senare under medeltiden bildade den reglerade byn. Bland dessa lämningar finns troligen även äldre boplatslämningar vilket bl a indikeras av en större mörkfärgning, möjligen en odlingskant, som daterades till övergången yngre bronsålder – äldre järnålder.

Området närmast järnvägen förefaller att vara tomt på förhistoriska anläggningar. Här indikerar istället tjockare plöjskikt närvaron av äldre odlingslämningar vilket kan innebära ny information och kunskap om äldre tiders åkerbruk. Inom exploateringsområdet påträffades även en del sentida och recenta lämningar i form av dels yngre torpenheter och dels markskador och ingrepp i samband med telekabelarbeten. På den västra sidan av järnvägen fanns inga spår av vare sig förhistoriska eller medeltida lämningar.

Bilagor

Anläggningslista

Anl nr	Schakt	Typ	Form	Storlek (m)	Fyllning	Djup (m)	Anmärkning
169	151	Stolphål	Rund	0,15x0,15	Mo	–	–
182	151	Mörkfärgning/ lager	–	3,00 bred	Mo, sot, kol, sk sten	–	Odlingskant? Fortsätter under schaktkant. ¹⁴ C; 800 f Kr – 200 f Kr.
207	151	Mörkfärgning	Oregelb	0,55 bred	Mo, sot, kol	–	Fortsätter under schaktkant.
265	225	Mörkfärgning	Rund	0,40x0,40	Mo, sot	–	–
278	225	Mörkfärgning	Oval	1,30x0,30	Mo, sot	–	Fortsätter under schaktkant.
297	225	Mörkfärgning	Oval	0,60x0,40	Mo, sot	–	–
312	225	Stolphål	Rund	0,40x0,40	Mo, sten	–	Kraftigt stenskott. Ligger i lager A354.
326	225	Mörkfärgning	Rund	0,30x0,30	Mo, myllig	–	–
336	225	Stolphål	Oval	0,60x0,55	Trä, sten	–	Sentida. Ledningsstolpe.
354	225	Kulturlager	–	–	Mo, mylla, sot	0,30	Sentida? Kulturlager tillhörande bytomt. Svartgrått av mo och mylla, sotblandat. Recenta fynd; porslin, järnföremål, y rg.
356	225	Syllsten	–	2,10 lång	–	–	Sentida. Syllstensrad. 6 st tätt lagda 0,20 – 0,40 m stora moränstenar, direkt under torv. Tegel, järnskrot.
472	225	Stolphål	Rund	0,32x0,32	Mo, sten	–	Stenskott?
483	225	Ränna	Avlång	6,00x0,40	Mo, sot	–	Sentida? Oregelbunden ränna, ojämna kanter. Tegel, bruk, y rg.
519	225	Stolphål	Rund	0,65x0,65	Mo, sten	–	Stenskott.
535	225	Stolphål	Rund	0,30x0,30	Mo, lera, kol	0,16	¹⁴ C; 440 e Kr – 600 e Kr.
549	225	Stolphål	Rund	0,25x0,25	Mo	–	–
559	225	Mörkfärgning	Oval	0,50x0,30	Mo	–	Diffus.
572	225	Mörkfärgning	Oval	0,60x0,40	Mo	–	Fortsätter under schaktkant.
609	600	Mörkfärgning	Rund	2,00 bred	Mo	–	Sentida. Tegel, träflis. Fortsätter under schaktkant.
622	600	Mörkfärgning	Oval	0,80x0,60	Mo	–	Sentida. Tegel. Fortsätter under schaktkant.
631	600	Mörkfärgning	Rund	0,35x0,35	Mo	–	Sentida. Tegel.
638	600	Mörkfärgning/ dike	–	0,60 bred	Mo, sot	–	Sentida. Tegel. Fortsätter under schaktkant.
662	600	Mörkfärgning	Oval	0,90x0,70	Mo, sten	–	Sentida. Tegel, träflis.
745	705	Mörkfärgning	Rund	1,80x1,80	Mo, sk sten	–	–
762	705	Mörkfärgning	Oregelb	1,60x0,70	Sand	–	–
792	705	Mörkfärgning	Oregelb	2,00x1,20	Mo, sot, kol, sk sten, br lera	–	Fortsätter under schaktkant.
824	705	Mörkfärgning	Oval	0,90x0,40	Morän, sot	–	–
841	705	Stolphål	Rund	0,30x0,30	Mo	–	–
853	705	Stolphål	Rund	0,50x0,50	Mylla, mo, sten	–	Stenskott.
864	705	Stolphål	Rund	0,50x0,50	Mylla, sten	–	Stenskott.
879	705	Kantvall	–	2,00 bred	Mo, sot	–	Kantvall mellan två markanv 0,33 m hög. Fortsätter under schaktkant.
884	705	Mörkfärgning	Oregelb	1,40x0,80	Mo, sot	–	Fortsätter under schaktkant.

Lista över sökschakt

Schakt nr	Längd (m)	Jordkaraktär	Djup (m)	Botten	Anläggningar (typ)	Anmärkning
100	11,3	Mo, lera	0,35	Morän, lera, sand	–	Två plöjskikt.
105	8,7	Mo, lera	0,40	Morän, lera, sand	–	Två plöjskikt.
119	19,5	Mo, lera	0,45	Morän, lera, sand	–	Två plöjskikt.
136	15,4	Mo, lera	0,25	Morän, lera, sand	–	–
141	14,8	Mo, lera	0,55	Morän, lera, sand	–	Två plöjskikt.
146	15,6	Mo, lera	0,25	Morän, lera, sand	–	–
151	26,7	Mo, lera	0,50	Mo, lera	Stolphål, mörkfärgning, mörkfärgning/lager.	Två plöjskikt.
225	85,6	Mo, lera	0,35 – 0,60	Mo, lera	Stolphål, mörkfärgning, ränna, kulturlager, syllsten.	Två plöjskikt. Ställvis tegel ner till botten. Enstaka porslin.
600	21,1	Mo, lera	0,45	Lera	Mörkfärgning, mörkfärgning/dike.	Två plöjskikt. Enstaka tegel.
672	20,7	Mo, lera	0,25	Lera	–	Enstaka sk stenar.
684	17,6	Mo, lera	0,35	Lera	–	Två plöjskikt.
705	110,0	Mo, morän	0,40	Morän	Stolphål, mörkfärgning, kantvall.	Enstaka tegel.
738	11,6	Mo, morän	0,50	Lera, morän	–	–
905	12,0	Lera, morän	0,25	Lera, morän	–	–
910	14,6	Lera, morän	0,30	Lera, morän	–	–
915	15,9	Lera, morän	0,35	Lera, morän	–	–
930	12,8	Lera, morän	0,25	Lera	–	–
940	20,4	Lera, mo	0,25	Lera, mo, sand	–	–
980	23,3	Lera, mo	0,25	Lera, sand	–	Stor mängd singel i matjorden.
1005	14,4	Lera, mo	0,30	Lera	–	–
1022	31,6	Mo, lera	0,25	Lera, mo	–	–
1056	14,6	Lera, mo	0,30	Lera	–	–
1069	14,9	Lera, mo	0,30	Lera	–	–
1074	15,1	Lera, mo	0,30	Lera	–	–
1089	10,6	Lera, mo	0,43	Lera	–	–

Fyndlista

Fnr	Anl	Schakt	Sakord	Material	Del	Metod	Antal	Vikt (g)	Anmärkning
353	A354	225	Ugnsvägg	Slagg/järn	–	–	9	688,5	Kulturlager
355	A354	225	Slagg	Järn	–	–	4	690,0	Kulturlager, bottenskålla
468	A354	225	Obr ben	Ben	Tand	–	1	31,0	Kulturlager, hästtand
469	A354	225	Obr ben	Ben	Tand	–	1	5,5	Kulturlager, svintand
534	Rf	225	Br lera	Lera	–	–	3	*	–
743	A622	600	Vagnsnit	Järn	–	–	1	44,0	Sentida
761	A745	705	Br ben	Ben	–	–	1	*	–
878	Rf	705	Hästsko	Järn	–	–	1	310,0	Sentida

Rf Rensfynd i schakt.

* Under 0,5 gram.

¹⁴C-tabell för område 4 – 7

Lab nr	Område	Anl nr	Anl typ	BP	Cal f Kr/e Kr, 1 σ	Cal f Kr/e Kr, 2 σ
Ua-25383	4	182	Mörkfärgning/lager	2350+/-85	800 f Kr – 200 f Kr	800 f Kr – 150 f Kr
Ua-25384	4	535	Stolphål	1545+/-55	440 e Kr – 600 e Kr	420 e Kr – 630 e Kr
Ua-25385	5	652	Härd	2050+/-55	160 f Kr – 20 e Kr	190 f Kr – 80 e Kr
Ua-25386	5	915	Kulturlager	3275+/-60	1620 f Kr – 1450 f Kr	1680 f Kr – 1420 f Kr
Ua-25387	7	394	Nedgrävning	2730+/-55	910 f Kr – 820 f Kr	1000 f Kr – 800 f Kr
Ua-25388	7	698	Härd	1645+/-60	340 e Kr – 540 e Kr	250 e Kr – 560 e Kr

Område 5. Hallingstorp

Inledning

Vid den norra järnvägsövergången i Fågelsta, strax nordväst om Fågelsta samhälle, planerar Banverket att bredda vägen mot Fågelstad by samt anlägga en ny planskild korsning. Delar av den enskilda vägen planeras att byggas om och en ny gång- och cykelväg skall anläggas öster om järnvägen. De planerade nybyggnationerna berör ett större förhistoriskt grav- och boplotsområde samt tangerar kanten av en anslutande våtmark. Tidigare undersökningar har visat en koppling mellan grav- och boplotsområden och näraliggande våtmarker där t ex lämningar efter ceremonier och offernedläggelser påträffats vilka troligen utgjort delar av olika gravritualer.

Förundersökningen visade boplatsslämningar i form av anläggningar och kulturlager samt de troliga resterna efter en förstörd stensättning. Lämningarna tillhör skilda tidsperioder och representerar både äldre bronsålder och äldre järnålder. Kanten av våtmarken var sedan tidigare urschaktad varvid inget av arkeologiskt intresse påträffades. Vid gång- och cykelvägen närmast Fågelsta samhälle framkom även ett begränsat område med sentida lämningar.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Den planerade exploateringen berör främst områden i det som tidigare var östra gårdet till Fågelstad by, dvs historisk åkermark, men även delar av byns ängsmark, Storängen, och utjordar ligger inom undersökningsområdet. Hallingstorp som tidigare kallades för bl a Fågelstatorp låg sydväst om Fågelstad bys ägor i kanten av den stora Rävsjömossen (Larsson 1987:113). Exploateringen berör även delar av tidigare Hallingstorps ägor ner mot denna mosse. Den enskilda vägen mot Fågelstad by som i ett äldre skede följde den historiska sträckningen i kanten av kärmarken är omlagd i sen tid och har fått en ny sträckning.

Topografiskt utgörs undersökningsområdet främst av en sluttning mot väster ner mot järnvägen som sträcker sig i nord – sydlig riktning samt av närmast plan mark på järnvägens västra sida, se fig 6. Den planerade gång- och cykelvägen berör en sydsluttning i kanten av kärmark som övergår i en svacka och en svag nordsluttning mot Fågelsta samhälle. Undersökningen berör uteslutande åkermark förutom en mindre del av ett grönområde närmast samhället. Området innefattar ca 11 000 m². Åkerjorden består främst av mo med viss lerinblandning. Bottenförhållandena skiftar från mer moränblandad mo högt upp i västsluttningen till finare lerblandad mo i de lägre liggande partierna.

Ett gravfält från järnålder

Direkt angränsande till exploateringsområdet ligger en höjdrygg som sträcker sig i öst-västlig riktning. Höjdryggen skärs av landsvägen mot Fågelsta och viker sedan av vidare mot nordöst. Höjdryggen avdelar flera mindre sk dödishålor vilka syns som begränsade mindre kärrområden öster om undersökningsområdet. Längs höjdryggen ligger resterna efter ett omfattande gravfält som troligen sträckt sig från byvägen till Fågelstad by, inom exploateringsområdet, och vidare mot öst och nordöst. Idag syns gravfältet som spridda gravar vilka ligger enskilda eller samlade i mindre grupper, RAÄ 14 – 19 och UV 98. Gravfältet består idag av femton synliga gravar vilka

Fig 6. Järnvägsövergången vid Hallingstorp, från söder. Platsen för kulturlagret V om järnvägen med en stor mängd skärvstenar i åkerytan. Foto Bengt Elfstrand.

omfattar 11 runda stensättningar, 3 högar samt 1 rest sten. På 1970-talet undersöktes en rund stensättning, RAÄ 17, vilken togs bort inför ombyggnationen av landsvägen (Östmark 1979). På 1920-talet undersöktes en skadad skelettgrav i kanten av en grustäkt strax sydöst om RAÄ 17. Graven, RAÄ 84, kan utgöra en av sannolikt flera oupptäckta flatmarksgravar. Vid tillfället för undersökningen var även tio runda mindre stensättningar synliga på platsen (Cnatingius 1925, Östmark 1979:5). Dessa gravar kan idag inte konstateras utan förefaller att vara borttagna. Höjdryggen har varit utsatt för en omfattande grustäkt främst i kanten mot det södra kärrområdet. Det är sannolikt att tidigare gravar försvunnit i samband med täktverksamheten.

Storskifteskartan över Fågelstad ägor från 1775 – 76 visar att ett troligt grenadjärstorp tillhörande Fågelstad Skattegård har legat i kanten av höjdryggen, UV 95. Det finns uppgifter om att det i anslutning till torpet under slutet av 1800-talet påträffats inte mindre än 38 större stenar (Nordenskiöld 1875:87). Stämmer uppgifterna har säkerligen ytterligare ett antal gravar, t ex i form av domarringar, stensättningar eller resta stenar, utgjort en del av det idag stympade gravfältet. Storskifteskartan visar dessutom troligen en markerad grav längst i väster av gravfältet, inom idag uppodlad ängsmark som i stort sett ligger inom exploateringsområdet. Enligt dagens markägare har en stor mängd stenar tagits bort från detta ställe vilket sannolikt indikerar att ytterligare gravar försvunnit. Sammantaget ges bilden av att ett omfattande gravområde, troligen från större delen av järnåldern, funnits i direkt anslutning till det aktuella undersökningsområdet. Äldre uppgifter sammantaget med idag synliga lämningar anger att åtminstone uppemot ett trettiotal synliga gravar en gång legat längs höjdryggen.

Lämningar från senneolitikum – äldre bronsålder

Den omfattande Riksväg 50 utredningen uppmärksammade möjliga förhistoriska boplatsoområden, förutom i anslutning till Fågelstad bytomt, även inom delar av och väster om det aktuella exploateringsområdet. Bland annat registrerades ett antal lösfynd av stenyxor, UV 130 – 133, vilka har samlats in i anslutning till mossmarkerna väster om järnvägen (Larsson m fl 1997:26, 29). Fynden utgörs av enkla skafthålsyxor samt en tjockackig yxa av grönsten och indikerar sannolikt närheten till boplatser från stenålder och äldre bronsålder. Inom exploateringsområdet har dessutom delar av en flintdolk, UV 134, påträffats. Kronologiskt tillhör dolken perioden senneolitikum – äldre bronsålder.

Vid den arkeologiska utredningen etapp 2, inför järnvägens kommande breddning, grävdes sökschakt delvis inom exploateringsområdet på ömse sidor av bansträckningen. Schakten öster om järnvägen var i stort sett tomma på anläggningar och endast en härd kunde dokumenteras. Väster om järnvägen konstaterades däremot ett kulturlager i schakten närmast banvallen. Dessutom framkom i direkt anslutning tre stycken härdar norr om kulturlagret. Från platsen där den nya vägen korsar järnvägsspåret kunde lagret följas ca 60 meter söderut i sökschakten. Resultatet av utredningen visade därmed att lämningarna efter en boplats låg inom delar av exploateringsområdet (Ulfhielm 1997:9, 21).

Arkeologiska målsättningar

Målsättningen med förundersökningen var att bedöma de påträffade lämningarnas karaktär, utbredning och omfattning samt att om möjligt datera dessa inför en kommande slutundersökning. Viktigt var att utröna huruvida gravfältet öster om undersökningsområdet även sträckt sig inom delar av området som kommer att beröras av exploateringen. Dessutom ådrog sig kanten av den näraliggande kärmarken ett speciellt intresse då eventuella lämningar efter kult och ceremonier kunde förväntas. I anslutning till järnvägen var målsättningen främst att konstatera och bedöma det vid utredningen påträffade kulturlagret.

Metod

Vid undersökningen togs matjorden bort skiktvis ned till orörd mark med hjälp av grävmaskin. Ett stort antal sökschakt grävdes inom exploateringsområdet inför den planskilda korsningen och längs den nya gång- och cykelvägen. Anläggningarna påträffades främst i botten av de grävda schakten och rensades fram för hand. Efter handrensning mättes schakt och anläggningar in digitalt. Lös- och rensfynd tillvaratogs och mättes in. Ett fåtal anläggningar grävdes och dokumenterades med hjälp av sektionsritningar. Dokumentationen omfattade även foto vilket innefattade såväl översikter som detaljer av lämningarna. Kol insamlades och mättes in från utvalda anläggningar inför kommande ¹⁴C-dateringar. Kulturlagret bedömdes i samband med en begränsad handgrävning.

Resultat

Totalt grävdes 29 stycken sökschakt, S154 – S1059, inom exploateringsområdet. Schakten löpte företrädesvis topografiskt längs med området i riktning nordväst – sydöst eller från norr mot söder.

Gång- och cykelväg

Sträckningen för den planerade gång- och cykelvägen ändrades efterhand till att ligga så snävt som möjligt mot kanten av den angränsande kärmarken. Den äldre byvägen från Fågelstad by mot Hallingstorp låg tidigare delvis i denna sträckning vilket bl a visade sig i form av påförda fyllnadsmassor. Den äldre vägbanken kunde dessutom dokumenteras och mätas in i S945. Den idag överodlade vägen, A1044, var 2,50 meter bred och bestod av tätt lagda moränstenar som var mellan 10 – 30 cm i storlek. Vägbanken var anlagd ned till ett djup av 1,0 meter. Vägen föreföll att ha legat endast ett par meter från kanten av kärret.

I samma sträckning som gång- och cykelvägen har även helt nyligen anlagts en ny VA-ledning till Fågelsta samhälle. Ledningen är nedgrävd öster om den befintliga vägen från Fågelstad by och fortsätter mot söder längs kanten av kärmarken. Schaktningen för ledningen upptog enligt uppgift ca 4,0 meter i anspråk och berör åtminstone ett djup av över 2,0 meter. Detta innebar att i stort sett samtliga sökschakt som grävdes inför gång- och cykelvägen uppvisade omrörda massor. Endast längst i söder närmast Fågelsta samhälle, där den nya sträckningen vek av mot sydöst, grävdes sökschakten ned till orörd mark. I detta område, S975, framkom ett mindre antal anlägg-

ningar i form av större ovala mörkfärgningar varav ett ev stolphål. I anslutning till lämningarna insamlades ett mindre fyndmaterial med sentida karaktär, t ex yngre rödgoods och kakel.

Resultatet från sökschakten inför gång- och cykelvägen visar att merparten av de ytor som berörs av den kommande exploateringen redan tidigare är störda och urschaktade. Med början öster om vägen i norra delen och vidare längs kanten av kärmarken är den ursprungliga marknivån bortschaktad och utfylld av sentida material. De lämningar som framkom längst i söder ger även de ett sentida intryck.

Grav- och boplatzlämningar från äldre järnålder

På den östra sidan av järnvägen, i västslutningen, grävdes i stort sett samtliga sökschakt väster och norr om den enskilda vägen från Fågelstad by. Ett ca 100 meter lång schakt, S366, förlades emellertid även på den östra sidan om vägen. Schaktet visade omrörda massor ner till botten i samband med den nedgrävda VA-ledningen (se ovan). Resterna efter en bortgrävd härd, A438, indikerar däremot att det även funnits förhistoriska lämningar i området. Endast ett par meter sydväst om den förstörda härden i västra kanten av vägen påträffades sannolikt resterna efter en förstörd stensättning. Sju stycken större stenar, mellan ca 0,60 – 1,40 meter stora, bildade en tät rad, A451, som låg i vägslänten. Ytterligare en större sten tillhörande samma rad låg ett fåtal meter söderut. Runt stenarna i vägslänten fanns ett tydligt brätte av knytnävsstora stenar blandade med en fyllning av mo. Troligen utgör lämningen resterna efter en fyrsidig stensättning där i stort sett allt utom ena kanten har förstörts i samband med vägens anläggande. Huruvida det även återstår rester efter graven under vägen kunde inte avgöras vid tillfället för förundersökningen. Graven ligger i omedelbar närhet till den troliga gravmarkering som kan utläsas av Storskifteskartan. Det får därmed anses som sannolikt att gravfältet även sträckt sig till den västra sidan av vägen.

I anslutning till graven påträffades spridda boplatzlämningar i form av tydliga stolphål, härदार och mörkfärgningar, fig 28. Anläggningarna fördelade sig längs hela slutningen utom i området närmast järnvägen. Flertalet uppvisade en sotig fyllning och med inslag av fragmentarisk bränd lera. I ytterkant av undersökningsområdet i S154 låg ett par större härदार vilka innehöll rikligt med skärvsten, sot och kol. A652 var närmast rund till formen och 1,20 meter i diameter. Under en tät packning av skärvsten framkom en kollins som via ¹⁴C kunde dateras till mellan 160 f Kr – 20 e Kr, dvs till slutet av förromersk järnålder. Delar av lämningarna kan således antas vara samtida med delar av gravfältet. Anläggningarna föreföll delvis i relativt hög grad vara påverkade av senare odlingsverksamhet. Denna påvekan visade sig även genom att såväl bränd lera som kolsplitter ställvis kunde konstateras i botten av plöjskikten. Matjorden var som tjockast, ca 0,40 meter, i foten av slutningen närmast järnvägen. I S217 kunde dessutom dubbla plöjskikt konstateras.

Schakt 929 grävdes på den södra sidan om vägen och öster om järnvägen. Närmast banvallen kunde en stor mängd skärvsten konstateras i åkerytan. Det förekom även förhållandevis rikligt med skärvsten i matjorden. Inga anläggningar framkom i schaktet men på goda grunder kan det antas att boplatzlämningar även finns längre söderut längs banvallen, vilket även den tidigare utredningsgrävningen kunde konstatera. Skärvstenen ansluter sannolikt till det kulturlager som påträffades på västra sidan av järnvägen.

Ett kulturlager från äldre bronsålder

Inför förundersökningen utfördes en ytinventering av exploateringsområdet väster om järnvägen efter det att en mycket stor mängd skärvig och skörbränd sten kunde konstateras i ytan av den odlade åkermarken. Resultatet visade en riklig förekomst av skärvsten inom ett större område med centrum i undersökningsområdet. Väster om järnvägen är marken närmast plan. Efter ca 60 meter åt norr, utanför området, vidtar emellertid en markant svacka. Kanten mot denna svacka utgör en tydlig begränsning på skärvstensförekomsten. Längre söderut vidtar en svag förhöjning

i anslutning till en mindre körväg som leder i västlig riktning. Förekomsten av skärvstenen tunnar gradvis ut längre upp mot denna förhöjning. I samband med inventeringen insamlades ett begränsat fyndmaterial som i huvudsak bestod av bearbetad kvarts och kvartsit. Materialet innefattade såväl en kärna som flera tydliga avslag.

Den utredningsgrävning som tidigare företagits inför järnvägens breddning konstaterade ett kulturlager under matjorden väster om järnvägen och den omlagda enskilda vägen. Lagret kunde följas i sökschakten söderut och begränsades ca 50 meter från platsen där vägen korsar järnvägsspåret. Utifrån utredningstillfället förefaller det som att lagret har sin norra begränsning i höjd med järnvägsövergången där bl a anläggningar i form av härdar tar vid (Ulfhielm 1997:9, 21).

Vid förundersökningen grävdes ett sökschakt, S810, i riktningen nordöst – sydväst i syfte att om möjligt även begränsa kulturlagret västerut. Matjorden innehöll rikligt med sot och skärvsten. Kulturlagret, A915, bestod av en stor mängd skärviga och skörbrända stenar blandat med en fyllning av mo samt rikligt med sot och kol. Lagret varierade mellan 0,05 – 0,20 meter i tjocklek och tunnade gradvis ut åt sydväst för att upphöra efter ca 30 meter. Det var som tjockast i schaktets norra del. En ¹⁴C-datering har givit värdet 1620 f Kr – 1450 f Kr, dvs en datering till äldre bronsålder. Dateringen sammanfaller med de tidigare lösfynden av enkla skafthålsyxor och den flintdolk som påträffats i närområdet. Lagret rensades för hand och en mindre del grävdes varvid fynd av fragmenterade brända och obrända ben samt bränd lera kunde tillvaratas.

Ett flertal tolkningar kan ställas upp om vad bronsålderslagret representerar. Sannolikt indikerar lagret att en boplatz ligger inom undersökningsområdet vilket innebär att detta utgör ett renodlat boplatzlagert i samband med t ex intilliggande bebyggelse. I det fallet innehåller lagret bl a utrensat boplatzmaterial från hus, härdar, kokgropar etc. Man kan även tänka sig att kulturlagret och all den ytliga skärvstenen visar platsen för en bortodlad skärvstensförekomst, t ex i form av ett flak eller en eller flera skärvstenshögar som funnits på platsen. Även det indikerar ett näraliggande boplatzområde. Det kan heller inte uteslutas att lagret bildats genom via odling nedkasat boplatzmaterial som i så fall härstammar från boplatzläget i västslutningen på östra sidan om järnvägen. Inget motsäger i det fallet att materialet ansamlats nedanför slutningen redan under förhistorisk tid, t ex under tiden för den efterföljande bosättningen under äldre järnålder.

Två längre sökschakt, S833 och S852, grävdes söder om kulturlagret och delvis inom området med skärvstenen på åkerytan. S833 berörde den flacka förhöjningen söder om lagret. Inga förhistoriska lämningar kunde konstateras men även här innehöll matjorden enstaka skärvstenar. I matjorden fanns även sentida fynd som tegel, yngre rödgods och porslin. Längst i söder framkom ett antal sentida anläggningar med bl a tegel och glas i fyllningen.

Sammanfattning

Förundersökningen vid Hallingstorp visade att varierande lämningar från tidsperioderna äldre bronsålder och äldre järnålder finns inom det planerade exploateringsområdet. Med stor sannolikhet fortsätter det omfattande gravområde som ligger på höjdryggen närmast österut även inom de högre partierna av området. Detta indikeras av resterna efter en förstörd stensättning i kanten av vägen från Fågelstad by. Stensättningen kan ursprungligen ha varit firsidig till formen. Inget motsäger att fler sönderplöjda gravar ligger i åkermarken väster om vägen.

I västslutningen mot järnvägen ligger lämningarna efter en skadad boplatz från äldre järnålder, vilken bl a innefattar anläggningar av karaktären stolphål, härdar och mörkfärgningar. Det kan inte uteslutas att lämningarna även har ett nära samband med det intilliggande gravfältet. Boplatzen förefaller delvis att vara skadad av senare odlingsverksamhet vilket indikeras av fragmenterad bränd lera och kol i botten av matjordslagren. På västra sidan om järnvägen finns en omfattande förekomst av skärvsten på ytan och i matjorden. Skärvstenen kommer från ett markant kulturlager

under matjorden som daterats till äldre bronsålder. Lagret visar sannolikt läget för en boplatz men kan även indikera förekomsten av t ex en bortplöjd skärvstenshög eller alternativt visa på att äldre boplatzlämningar via odling dragits ner från ett högre liggande boplatzläge.

På grund av att en ny VA-ledning grävts ner längs den östra sidan av vägen från Fågelstad by samt i kanten av den angränsande kärrmarken är större delen av den planerade sträckningen för den nya gång- och cykelvägen urschaktad och störd under senare tid. En äldre vägbank sträcker sig dessutom längs kanten av kärret. I slutändan av gång- och cykelvägen närmast Fågelsta samhälle påträffades ett begränsat område med sentida lämningar. Sentida lämningar och fynd framkom även söder om boplatzområdet på den västra sidan av järnvägen.

Bilagor

Anläggningslista

Anl nr	Schakt	Typ	Form	Storlek (m)	Fyllning	Djup (m)	Anmärkning
438	366	Härd?	–		Sot, kol, sk sten	–	Plats för härd. Omrörd av störning.
439	261	Stolphål	Oval	0,60x0,30	Mo, lera, sot	–	–
451	261	Grav?	–		Sten, mo, humus	–	Stensättning? Kan vara kanten av en firsidig stensättning. 7 st moränstenar på rad, 0,60 – 1,40 m stora. Brätte av knytnävsstora stenar blandat med mo.
616	154	Mörkfärgning	Oregelb	2,40x0,65	Mo, sot, sk sten	–	Svagt sotig.
652	154	Härd	Rund	1,20x1,20	Mo, sot, kol, sk sten	–	¹⁴ C; 160 f Kr – 20 e Kr.
675	154	Härd?	Rund	1,70x1,70	Mo, sk sten, br lera	–	Ansamling av sk sten.
705	227	Mörkfärgning	Rund	0,65x0,63	Mo, sot, kol, sk sten, br lera	–	Enstaka kolsplitter.
720	227	Stolphål	Rund	0,60x0,56	Mo, kol, br lera	0,28	Enstaka kolsplitter, br lera.
736	227	Mörkfärgning	Oval	0,60x0,50	Mo	–	–
752	314	Mörkfärgning	Rund	0,45x0,40	Mo, sand	–	–
765	314	Ränna	Avlång	1,50x0,45	Mo, sot, kol	–	–
915	810	Kulturlager	–		Mo, sot, kol, sk sten	0,05 – 0,20	Kulturlager. Fortsätter under schaktkant. Stor mängd sk stenar, sot och kol. ¹⁴ C; 1620 f Kr – 14 50 f Kr.
992	975	Mörkfärgning	Oval	1,00 bred	Sand	–	Fortsätter under schaktkant.
1003	975	Mörkfärgning	Oval	0,60x0,50	Mo	–	–
1021	975	Mörkfärgning	Oval	0,60x0,50	Mo, sten	–	Ev stenskott stolphål.
1044	945	Vägbank	–	2,50 bred	Sten	1,00	Sentida vägbank. Tätt lagda moränstenar 0,10 - 0,30 m stora.

Lista över sökschakt

Schakt nr	Längd (m)	Jordkaraktär	Djup (m)	Botten	Anläggningar (typ)	Anmärkning
154	117,1	Mo	0,30	Mo, lera	Härd, härd?, mörkfärgning.	Enstaka sk sten, br lera.
217	8,3	Mo, lera	0,40	Lera	–	Två plöjskikt.
222	4,0	Mo, lera	0,40	Lera	–	–
227	96,3	Mo, lera	0,25	Mo, lera	Stolphål, mörkfärgning.	Kolsplitter, br lera mot botten.
261	48,9	Mo	0,30	Mo, moränlera	Stolphål, grav?	–
289	16,7	Mo, mjåla	0,25	Moränlera, mo	–	–
298	32,1	Mo	0,25	Mo, morän	–	–
314	63,7	Mo	0,20	Mo, sand	Mörkfärgning, ränna.	Enstaka y rg. Kolsplitter, enstaka br lera mot botten.
351	3,0	Mo	0,30	Mo, lera	–	–
356	6,2	Mo	0,30	Mo	–	–
361	3,0	Mo, sand	0,25	Lera	–	Två plöjskikt. Kolsplitter, br lera mot botten.
366	101,4	Mo	0,20	Morän, sten	Härd?	Stört. Omrört. Sentida fynd.
417	16,1	Morän, lera	0,30	Morän, lera, mo	–	Stört. Omrört. Br lera i plöjskikt.

Forts ...

Schakt nr	Längd (m)	Jordkaraktär	Djup (m)	Botten	Anläggningar (typ)	Anmärkning
428	3,6	Fyllnadsmassor	0,20	–	–	Stört. Omrört.
433	3,5	Fyllnadsmassor	0,20	–	–	Stört. Omrört.
810	35,1	Mo	0,25	Lera	Kulturlager	Rikligt med sk sten. Kolstänk mot botten.
833	59,8	Mo, mjäla, lera	0,20	Lera	–	Sentida fynd. Stenlyft i botten. Enstaka sk sten.
852	58,9	Mo, sand	0,20 – 0,25	Mo, sand	–	Sentida fynd och anläggningar. Enstaka sk sten.
929	40,1	Mo, lera	0,30	Lera	–	Rikligt med sk sten, sentida fynd i ytan. Enstaka kolsplitter, sk sten i matjord.
945	19,6	Fyllnadsmassor	0,25	Mo, lera	Vägbank	Stört. Omrört. Äldre vägbank.
955	6,6	Fyllnadsmassor	0,25	Mo, lera	–	Stört. Omrört.
960	4,0	Fyllnadsmassor	0,20	Mo, lera	–	Stört. Omrört.
965	3,3	Fyllnadsmassor	0,20	Mo	–	Stört. Krossat singel, grus.
970	5,5	Grusig mo	0,20	Grusig lera	–	Stört.
975	48,7	Mo, lera, sten	0,20 – 0,25	Lera, mo, sand	Mörkfärgning	Sandbotten i SÖ-delen.
987	19,3	Mo	0,25	Mo, grus	–	2 st byggnadsdumpar i form av stora högar. Sentida fynd.
1049	16,0	Fyllnadsmassor	0,20	–	–	Stört. Omrört.
1054	4,3	Fyllnadsmassor	0,20	–	–	Stört. Omrört.
1059	5,8	Fyllnadsmassor	0,20	–	–	Stört. Omrört.

Fyndlista

Fnr	F omst	Schakt	Sakord	Material	Del	Metod	Antal	Vikt (g)	Längd	Bredd	Tjocklek	Anmärkning
751	Lf	–	Kärna	Kvarts	Hel	Bipolär?	1	18,5	31,0	33,0	15,0	–
799	Lf	–	Obr ben	Ben	–	–	1	2,0	–	–	–	–
802	Lf	–	Avslag	Kvarts	Hel	Plattform	1	31,0	38,0	33,0	22,0	Ev kärna?
803	Lf	–	Slagg	Järn	–	–	1	39,0	–	–	–	–
804	Lf	–	Avslag	Kvarts	Frag	Plattform	1	47,5	–	–	–	–
806	Lf	–	Avslag	Kvartsit	Hel	Plattform	1	11,5	36,0	33,0	9,0	–
914	Lf	–	Avslag	Kvarts	Frag	–	2	37,5	–	–	–	–
917	A915	810	Br ben	Ben	–	–	1	*	–	–	–	Kulturlager.
919	A915	810	Obr ben	Ben	–	–	1	*	–	–	–	Kulturlager.
921	A915	810	Br lera	Lera	–	–	1	*	–	–	–	Kulturlager.
1015	A1003	975	Keramik	Lera	Buk	Rödgoods	2	33,5	–	–	–	Grytor, glasyr.
1034	Rf	975	Keramik	Lera	–	Drejad	1	8,0	–	–	–	Del av lock eller fat?
1035	Lf	–	Br ben	Ben	–	–	1	*	–	–	–	–
1036	Lf	–	Slagg	Järn	–	–	1	38,0	–	–	–	–
1037	Lf	–	Kakel	Lera	–	–	1	51,0	–	–	–	Rumpkakel.
1038	Lf	–	Avfall	Flinta	–	–	1	8,5	–	–	–	Bränd, eldslagning?

Lf Lösfynd.

Rf Rensfynd i schakt.

* Under 0,5 gram.

Område 7. Fivelstadvägen (Sund)

Inledning

Vid den södra järnvägsövergången i Fågelsta, längs med väg 980 invid Sunds bytomt, planerar Banverket att bygga en ny planskild korsning. I anslutning till detta kommer även den tidigare avfarten mot Hallingstorp att läggas om och en ny påfart till vägen mot idrottsplatsen söder om samhället att byggas. Till idrottsplatsen ska även en ny gång- och cykelväg anläggas. Exploateringen berör dels Sunds medeltida bytomt men även ett förhistoriskt boplatssläge väster om bytomten.

Förundersökningen visade spridda förhistoriska lämningar i närmast anslutning till bytomten. Dessutom kunde tydliga äldre odlingskikt beläggas i den tidigare åkermarken invid bytomten inom det som tidigare var byns inägor. På den västra sidan av järnvägen konstaterades välbevarade delar av en boplatz från järnålder vilket bl a innefattar lämningarna efter ett troligt hus. Dessutom ligger en fossil odlingsyta med bevarade årderspår i anslutning till boplatzen.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Sunds bytomt omnämns i de skriftliga källorna första gången år 1384. Det har föreslagits att namnet kommer av att byn tidigare låg i anslutning till ett ”sund”, mellan områden som i äldre kartmaterial är markerat som mossar och sank ängsmark. Byn låg på en höjdrygg mellan Rävsjö-mossen i väster och den omfattande Tranberga mosse i nordöst. Alldeles öster om byn fanns låglänt betes- och ängsmark, bl a starrängar. Sannolikt har dessa områden från förhistorisk tid fram till uppodlingen och utdikningen på 1800-talet utgjort grunda sjöar eller våtmarker. Idag ingår Sund som en del av Fågelsta samhälle och stora delar av mossmarkerna är uppodlade.

Fram till på 1700-talet begränsades bytomten av den s k Häradsvägen som idag heter Fivelstadvägen. Troligtvis i samband med storskiftet åren 1780 – 81 utökades bytomten även en bit väster om vägen. I samband med detta lades även två nya tomter till norr om de tidigare. Laga skifteskartan från 1861 visar att byns ladugårdar låg längs vägen på den västra sidan. Storskifteskartan från slutet av 1700-talet visar att byns samlade åkermark låg väster om byn i det norra och södra gärdet. I kanten av det norra gärdet gränsade ägor till Hallingstorp och Fågelstads utmark.

Totalt omfattar den kommande exploateringen ca 10 000 m². Området berör delar av bytomten på ömse sidor av Fivelstadvägen. Från bytomten vidtar en västsluttning ner mot järnvägen som sträcker sig i det lägsta markpartiet i riktning nordväst – sydöst, fig 7. Området berör även tidigare åkermark i det södra gärdet, ett område som odlades fram tills dess att Fågelsta samhälle expanderade under andra hälften av 1900-talet. Idag är delarna närmast vägen tomtmark och ett mindre grönområde. Väster om järnvägen vidtar en östsluttning upp mot en markerad höjd. Närmast järnvägen på södra sidan av Fivelstadvägen ligger en banvaktarstuga i övrigt utgörs området av åkermark. Vägen mot Lagmansberga anslöt tidigare till vägen mot Hallingstorp och sträckte sig längs järnvägen mot söder. Vägen är emellertid omlagd i sen tid och ansluter numera till landsvägen väster om ursprungligt läge i höjd med det markerade höjdläget.

Fig 7. Södra infarten till Fågelsta samhälle, från NV. I bakgrunden i höjd med det vita huset ligger Sunds bytomt.
Foto Bengt Elfstrand.

Den arkeologiska utredningen inför en kommande ny sträckning av Riksväg 50 uppmärksammade ett par tänkbara förhistoriska grav- och boplatssområden väster och sydväst om området för den nya planskilda korsningen. Det närmaste av dessa, objekt 7, ansluter i stort sett till exploateringsområdet och området där lämningar efter en boplatss kunde konstateras vid förundersökningen. I de södra och norra delarna av detta område finns cirklar utritade på Storskifteskartan vilket möjligen kan indikera att även gravar ligger i nära anslutning till boplatss (Larsson m fl 1997:29,64).

En arkeologisk utredning etapp 2, har utförts inom delar av exploateringsområdet. Utredningen berörde delar av området på ömse sidor av järnvägen. Öster om järnvägen grävdes ett flertal sökschakt längs bansträckningen men inget av arkeologiskt intresse kunde konstateras. På järnvägens västra sida påträffades däremot boplatsslämningar i form av en mörkfärgning och en härd (Ulfhielm 1997:9, 20).

Lösfynd och skelettgravar

Från Sunds ägor finns flera intressanta uppgifter om påträffade fornyfynd. Fyndplatser som idag delvis fallit i glömska. Två enkla skafthålsyxor är upphittade (möjligen UV 5, varav den ena i kanten av en mosse troligen angränsande till Fågelstads ägor). Dessutom finns uppgifter om en påträffad spjutspets. Under andra hälften av 1800-talet framkom vid rensning av en mosse ett 30-tal spadliknande träföremål. Ett av föremålen omhändertogs och skänktes till Statens historiska museum i Stockholm. Föremålet beskrevs som en spade eller alternativt en åra. Träföremålen påträffades tillsammans med djurben och en krukskärva (Larsson 1955:ATA, Oldeberg 1955:ATA). Fyndplatsen har inte exakt kunnat spåras men ligger troligen söder om Sunds by. Det är oklart vad fyndet representerar eller dess ålder. Inget motsäger emellertid att det utgör någon form av depå- eller offernedläggelse.

Nära järnvägen alldeles väster om bytomten och bara ett tiotal meter utanför exploateringsområdet påträffades år 1954 en skelettgrav, RAÄ 32. Platsen för graven ligger i omedelbar anslutning till det område som var föremål för utredning inför järnvägens kommande breddning (se ovan). Graven framkom i samband med att ett odlingsröse skulle tas bort från åkermarken ”Sandgärdet” tillhörande Sunds Södergård. Under odlingsröset låg ett större markfast stenblock, ca 4,0x2,5 meter stort och 1,2 meter högt, som var tänkt att bortsprängas. Benrester efter en människa låg i en nedgrävning nedanför blockets sydvästra del (Cnattingius 1954:ATA). År 1958 utfördes en efterundersökning av platsen då det konstaterades att de utförda markarbetena till största delen rubbat graven ur sitt läge. Graven låg orienterad i riktningen nordväst – sydöst och skelettet var till synes omgärdat av en stenlista då det fanns uppgifter om en stenrad med 0,3 – 0,4 meter stora stenar i gravens västra del. Resterande delar av kistan hade olyckligtvis tagits bort tillsammans med stenar som tillhörde röset (Cnattingius 1958:ATA).

Redan från år 1884 finns uppgifter om att skelettdelar av en människa påträffats i samband med grävningar nära Fågelsta station. I nära anslutning till denna plats, på mark tillhörande Sunds Norrgård, anges även platsen för en omkring ”50 kvadratfamn” stor gravhög. Vid grävningar i högen framkom delar av ett människoskelett varvid markägaren förbjöds vidare ”grävning uti ifrågavarande kulle” (Luthander 1884:ATA). Tillsammans med den undersökta skelettgraven på Södergårdens ägor indikerar uppgifterna att enskilda gravar eller ett gravfält som idag är borttaget legat alldeles väster och nordväst om Sunds bytomt nära platsen för Fågelsta station, strax norr om det planerade exploateringsområdet. På Norrgårdens mark där denna angränsade till Fågelstads ägor, i hörnet av sockengränsen mot Västra Stenby, finns ytterligare uppgifter om en gravhög som legat i kanten av ett grustag (Cnattingius, 1927:ATA). Det är fullt möjligt att denna grav ansluter till det gravfält som legat på höjdryggen mellan Fågelstad och Sunds ägor (se område 5).

Arkeologiska målsättningar

Förundersökningens målsättning var att fastställa om fornlämningar som inte är synliga ovan mark finns inom undersökningsområdet och att om sådana framkom bedöma deras karaktär, utsträckning och datering inför en kommande slutundersökning. En viktig del var att belysa bytomten samt dess relation till den närmaste åkermarken väster om Fivelstadvägen. Ytterligare en målsättning var att utreda huruvida gravar fanns inom området närmast den tidigare påträffade skelettgraven samt att om möjligt påvisa en trolig koppling mellan bytomten och ett förhistoriskt boplatsläge väster om järnvägen.

Metod

Med hjälp av grävmaskin avlägsnades matjorden skiktvis ned till orörd mark. Ett stort antal längre och kortare sökschakt grävdes längs med undersökningsområdet på ömse sidor av järnvägen. Anläggningarna påträffades företrädesvis i botten av schakten varvid de rensades fram för hand. Efter handrensning mättes schakt och anläggningar in digitalt. De rensfynd som påträffades i schakten tillvaratogs och mättes även in. Inga anläggningar grävdes men dokumenterades förutom av inmätning även via foto vilket innefattade såväl översikter som detaljer av lämningarna. Kol insamlades och mättes in från utvalda anläggningar inför kommande ¹⁴C-dateringar.

Resultat

Totalt grävdes 20 stycken sökschakt inom undersökningsområdet. Av dem låg tretton, S100 – S447, på den östra sidan av järnvägen och sju, S453 – S957, på den västra, fig 29. Schakten grävdes företrädesvis efter topografin i områdets längdriktning.

Sunds bytomt såsom den sträckte sig fram till 1700-talet, dvs då den begränsades av Fivelstadvägen, består idag av bebyggd tomtmark. Detta innebar att endast ett begränsat ca 3 meter långt sökschakt S447 grävdes i anslutning till en byggnad närmast vägen. Schaktet visade att under dagens gräsmatta ligger två lager varav det undre var mörkare till färgen och innehöll enstaka skärvstenar. Det är inte osannolikt att lagret representerar ett avsatt kulturlager med anknytning till bytomten. Den begränsade förundersökningen kunde emellertid inte helt verifiera detta. Stratigrafien i schaktet ger ändå en fingervisning om att möjligheten finns att t ex bevarade kulturlager eller strukturer ligger kvar under dagens markyta.

Väster om Fivelstadvägen berördes delar av de utökade tomterna till byn. Sökschakten visade ett relativt tunt skikt av matjord i den övre delen för att sedan successivt bli tjockare längre ner i slutningen. S100 visade spridda anläggningar av förhistorisk karaktär, bl a stolphål och en härd. Blandat med matjorden fanns sentida fynd såsom tegel och yngre rödgods men även spridda skärvstenar, ett förhållande som i stort var rådande för samtliga av schakten i den övre delen av slutningen.

I schakten S192, S197 och S204 kunde tydliga äldre odlingskikt konstateras och matjorden varierade mellan 0,25 – 0,50 meter. S204 visade två underliggande lager, ca 0,20 meter tjocka, varav det nedersta var ljusare i färgen än det som låg över. Lagren påvisar olika brukningsperioder där äldre odlingskikt finns bevarade under den sentida matjorden. Dessa lager utgör ett bra underlag för olika markkemiska analyser och har ett fysikaliskt och kemiskt informationsvärde, vilket kan belysa frågeställningar kring t ex ålder och brukningsmetoder vilket är speciellt intressant i och med relationen till den angränsande bytomten (t ex Linderholm 1999). Riktade studier av den närmaste åkermarken (inägorna) som tillhörde byarna är fåtaliga. Under odlingslagren i botten av schaktet låg dessutom två stolphål med kol och bränd lera i fyllningen.

I den nedre delen av västslutningen är området delvis stört pga av att VA-brunnar samt tillhörande ledningar ligger nedgrävda. Stora delar av S243 och den övre delen av S255 uppvisar omrörda matjordslager. Störningen korsar undersökningsområdet i riktning nordväst – sydöst. I kanten av området finns även en transformatorstation vars elledning korsar området från väst till öst. I övrigt är den nedre delen av slutningen närmare järnvägen påtagligt utdikad varvid en mängd olika dräneringsdiken påträffades i sökschakten. Ett mindre schakt, S442, grävdes nära järnvägen på den södra sidan av Fivelstadvägen och väster om den väg som leder mot idrottsplatsen. Fyllningen i schaktet var emellertid helt omrörd och det föreföll som att ytan vid något tillfälle blivit urschaktat.

I höjd med området där den skadade skelettgraven tidigare påträffades framkom förhistoriska lämningar av något säregen karaktär. I S379 och S255 låg två tillsynes likartade anläggningar, A278 och A394, i form av rektangulära nedgrävningar med skarpa nedgrävningsskanter. De föreföll vara lika i storlek, ca 1,90 meter långa och mellan 0,80 – 0,90 meter breda, och låg i närmast öst – västlig riktning. A394 fortsatte vidare under schaktkanten. Fyllningarna bestod av mo blandat med sot och kol samt små fragment bränd lera. A278 överlagrade uppenbart äldre lämningar och var nedgrävd genom ett tunt flammigt och sotigt lager med diffus begränsning. Ett analyserat ¹⁴C-prov daterar A394 till yngre bronsålder via värdet 910 f Kr – 820 f Kr. Vid sidan av A278 låg flera mindre anläggningar av snarlik karaktär såsom små firsidiga nedgrävningar och två avlånga rännor, ca 0,50 meter breda, som sträckte sig vidare under schaktkanten. Rännorna föreföll att innehålla spridda skärvstenar i fyllningen. Även dessa anläggningar låg i grova drag i riktningen öst – väst.

Någon uppenbar tolkning av anläggningarna kunde inte göras vid tillfället för förundersökningen. Ingen av dessa grävdes och undersöktes. Det kan emellertid inte uteslutas, med hänseende till den näraliggande skelettgraven utanför undersökningsområdet, att även dessa nedgrävningar utgör gravar. Eventuella gravöverbyggnader kan ha försvunnit i samband med senare tiders odlingsverksamhet varvid de rektangulära nedgävningarna möjligen är kvarvarande rester efter skelettgravar. Detta får dock anses som mycket osäkert. Inte minst med tanke på den tidiga dateringen till yngre bronsålder.

Väster om järnvägen ligger delar av en boplats från järnålder inom exploateringsområdet. Området utgörs av en östsluttning mot en förhöjning i anslutning till Fivelstadvägen och norr om denna. Järnvägen sträcker sig i det lägsta markpartiet längs foten av sluttningen. Närmast järnvägen grävdes ett sökschakt, S453, på östra sidan om vägen mot Hallingstorp. I schaktet framträdde tydliga boplatslämningar i form av bl a stenskodda stolphål och mörkfärgningar. Två av stolphålen bildade ett ”dubbel-stolphål” och indikerar en trolig omsättning av en bärande konstruktion, t ex tillhörande ett hus. Den överlagrande matjorden var mycket tjock, upp till 0,70 m, och inte mindre än tre olika odlingskikt kunde konstateras. Matjorden innehöll även spridda skärvstenar.

På den södra sidan av Fivelstadvägen i S588, efter tomten tillhörande banvaktarstugan, fortsatte boplatslämningarna upp i sluttningen. Tydliga stolphål, troligen parvis i dubbla rader, indikerar att ett förhistoriskt hus legat på platsen. Stolphålen var oskodda och utgjorde till karaktären en enhetlig grupp. De var runda till formen, mellan 0,40 – 0,50 meter stora, med en fyllning av mo innehållande kolsplitter och enstaka fragment bränd lera. Stolphålen visar att det troliga huset har legat i riktningen nordöst – sydväst. Högre upp i sluttningen framkom ett par härdar i sökschaktet. De var runda och mellan 0,85 – 0,90 meter i diameter med rikligt med sot och kol i fyllningen. Härden A698 innehöll en stor mängd skärvsten och kunde via ett analyserat ¹⁴C-prov dateras till slutet av yngre romersk järnålder och folkvandringstid med värdet 340 e Kr – 540 e Kr. Längre upp i schaktet låg ytterligare ett par stolphål vilket visar boplatsens fortsatta närvaro upp på höjdläget.

Även på den norra sidan av vägen påträffades anläggningar av boplatskaraktär. I S803 och S874 framkom stolphål och mörkfärgningar, främst i anknytning till höjden men även vidare i sluttningen mot nordöst. Detta visar att boplatsen troligen sträcker sig över hela den markerade höjden och i dess sluttningar. Anläggningar förekom även i södra och norra delen av S957 som grävdes parallellt med vägen mot Hallingstorp. Vid den tidigare utredningsgrävningen för järnvägens breddning konstaterades anläggningar även nära banvallen nordöst om de i S957. Detta visar att boplatsen även fortsätter norrut längs järnvägen utanför exploateringsområdet.

Matjorden i sökschakten S791, S803 och S821, dvs närmast norr om Fivelstadvägen, föreföll delvis att vara omrörd och innehöll bl a bitar av äldre asfalt. Även den underliggande marken var på sina ställen påverkad av tidigare schaktning. Troligen har denna del utsatts för åverkan vid tillfället för omläggningen av vägen mot Lagmansberga, vilket även bör ha påverkat delar av boplatsen och dess anläggningar.

Nedanför höjden i de nedre delarna av S874 där sluttningen planar ut utgjordes bottenförhållandena av gul mo. I denna botten kunde ett område med tydliga årderspår dokumenteras. Årderspårerna var bruna till färgen, mellan 0,05 – 0,08 meter breda med konkav botten, och låg täckta under ett ca 0,28 meter tjockt skikt med matjord. De uppträdde inom en sträcka av ca 7 meter och löpte i två riktningar parallellt i förhållande till varandra, åt nordväst – sydöst samt nordöst – sydväst, vilket bildade en för årderspår typisk kryssdragning. Årderspårerna indikerar en fossil odlingsyta i anslutning till boplatsen. Denna är dock än så länge odaterad och behöver inte tillhöra tillfället för bosättningen utan kan vara såväl äldre som yngre än dessa lämningar.

Sammanfattning

Förundersökningen vid Sunds bytomt och längs Fivelstadvägen visade att skiftande förhistoriska och historiska lämningar finns inom det planerade exploateringsområdet. Inom de äldre delarna av bytomten kunde ett sannolikt kulturlager konstateras med möjlig anknytning till den äldre bebyggelsen. Inför en kommande exploatering bör en kompletterande förundersökning företas på bytomten för att bedöma karaktären på lagret och eventuella strukturer i anknytning till detta.

Väster om Fivelstadvägen ligger bevarade lämningar efter äldre odlingsskikt som sannolikt kan relateras till bytomten. Under odlingskikten påträffades spridda boplatslämningar av förhistorisk karaktär i form av bl a stolphål. I höjd med en tidigare undersökt skelettgrav utanför undersökningsområdet ligger ett område med förhistoriska lämningar daterade till yngre bronsålder. Det kan inte uteslutas att ett par rektangulära nedgrävningar orienterade i riktning öst – väst utgör skelettgravar. Om så är fallet kan dessa sättas i relation till den tidigare undersökta graven.

På den västra sidan av järnvägen ligger delar av en boplats från järnålder inom hela exploateringsområdet. Boplatsen består av tydliga anläggningar i form av såväl härdar som stolphål. Lämningarna efter ett troligt hus ligger i slutningen söder om Fivelstadvägen. På vägens norra sida kunde en fossil odlingsyta med tydliga årderspår konstateras. Odlingsytans datering och dess relation till boplatsen är osäker. Området närmast norr om Fivelstadvägen förefaller att vara påverkad av en tidigare omläggning av vägen mot Lagmansberga. Det kan inte uteslutas att delar av boplatsen är skadad i samband med denna omläggning.

Bilagor

Anläggningslista

Anl nr	Schakt	Typ	Form	Storlek (m)	Fyllning	Djup (m)	Anmärkning
–	874	Årderspår	–	–	Mo	1 – 2 cm	Avtecknade sig tydligt mot botten. Bildade parallella rader i SV – NÖ och NV – SÖ inom en ca 7 m lång sträcka. De var 0,05 – 0,08 m breda med konkav botten.
121	100	Stolphål	Rund	0,30x0,30	Mo, sten	–	Stenskott.
131	100	Härd	Rund	0,95x0,95	Mo, sk sten	–	Tegel, y rg ytligt i anl.
150	100	Rödfärgning	Rund	1,50x1,50	Mo	–	Rödbänd ring runt anl. Ej sot/kol.
172	100	Grop	Oval	0,95x0,85	Sand	0,20	Fyllning av ren sand.
219	204	Stolphål	Rund	0,35x0,35	Mo, br lera, kol	0,20	Diffus. Br lera och kol i fyllningen.
232	204	Stolphål?	Rund	0,25x0,25	Lera, kol	–	Kolsplitter i fyllningen.
278	255	Nedgrävning	Rek- tangelär	1,89x0,83 – 0,90	Mo, kol, br lera	–	Rektangelär nedgrävning med skarpa nedgrävningsskanter. Skär sotlager A289.
289	255	Sotlager	–	–	Mo, sot, kol	–	Diffust avgränsat. Fortsätter utanför schaktkant.
310	255	Ränna	Avlång	0,49 bred	Mo, lera	–	Enstaka sk stenar. Fortsätter under schaktkant.
322	255	Ränna	Avlång	0,47 bred	Mo, lera, sk sten	–	Enstaka sk stenar. Fortsätter under schaktkant.
339	255	Nedgrävning	Fyrsidig	0,13x0,11	Mo	–	–
344	255	Nedgrävning	Fyrsidig	0,24x0,16	Mo	–	–
351	255	Nedgrävning	Fyrsidig	0,36x0,16	Mo	–	–
394	379	Nedgrävning	Rek- tangelär	0,80 bred	Mo, sot, kol	0,24	Liknar A278. Fortsätter under schaktkant. ¹⁴ C; 910 f Kr – 820 f Kr.
483	453	Stolphål?	Rund	0,32x0,32	Mo	–	Stört av dike.
494	453	Mörkfärgning	Oval	1,10x0,80	Mo, sot, kol, br lera	–	Svagt sotig.
514	453	Mörkfärgning	Rund	0,30x0,30	Mo	–	Diffus.
531	453	Mörkfärgning	Oregelb	1,90x1,00	Mo, kol, br lera	–	–
561	453	Stolphål	Oval	0,90x0,40	Mo, sten, kol	–	Stenskott. Dubbelstolphål med A575.
575	453	Stolphål	Rund	0,30x0,30	Mo, sten, kol	–	Stenskott. Dubbelstolphål med A561.
614	588	Stolphål	Rund	0,45x0,45	Mo, kol	0,10	–
626	588	Stolphål	Rund	0,40x0,40	Mo, kol, br lera	–	–
637	588	Stolphål	Rund	0,40x0,35	Mo, sot	–	–
649	588	Stolphål	Rund	0,50x0,50	Mo	0,05	Fortsätter under schaktkant.
657	588	Mörkfärgning	Oregelb	0,80 bred	Mo, kol	–	Fortsätter under schaktkant.
673	588	Ränna	Oregelb	0,80 bred	Mo, kol	–	Fortsätter under schaktkant.
698	588	Härd	Rund	0,85x0,85	Mo, sot, kol, sk sten	–	Fortsätter under schaktkant. ¹⁴ C; 340 e Kr – 540 e Kr.
709	588	Härd	Rund	0,90x0,90	Mo, sot, kol	–	Härdbotten.
743	588	Stolphål	Rund	0,45x0,45	Mo, lera	–	–
756	803	Stolphål	Rund	0,27x0,23	Mo, sot	–	Svagt sotig.
767	803	Stolphål	Rund	0,20x0,20	Mo, lera	–	–
773	588	Stolphål	Rund	0,40x0,40	Mo, lera, br lera	–	Fortsätter under schaktkant.

Forts ...

Anl nr	Schakt	Typ	Form	Storlek (m)	Fyllning	Djup (m)	Anmärkning
777	803	Mörkfärgning	Rund	0,65x0,65	Mo, sot	–	Flammig, svagt sotig.
828	874	Rödfärgning	Rund	0,35x0,35	Mo	–	Diffus.
839	874	Mörkfärgning	Rund	0,50x0,50	Mo, mylla	–	–
851	874	Stolphål	Rund	0,18x0,18	Mo, mylla	–	–
861	874	Stolphål	Rund	0,45x0,45	Mo, sand, br lera	–	Fortsätter under schaktkant.
973	957	Mörkfärgning	Rund	0,50x0,50	Mo, kol	–	Fortsätter under schaktkant.
1014	957	Stolphål	Rund	0,40x0,40	Mo, sten	–	Stenskott.

Lista över sökschakt

Schakt nr	Längd (m)	Jordkaraktär	Djup (m)	Botten	Anläggningar (typ)	Anmärkning
100	40,0	Morän, humus	0,20	Morän	Stolphål, hård, rödfärgning, grop.	Enstaka sk sten, tegel, y rg.
187	5,6	Mo, humus	0,17	Morän, lera	–	–
192	13,3	Mo, sand, humus	0,40	Sand, mo	–	Två plöjskikt.
197	19,2	Sand, mo	0,35 – 0,55	Sand, mo	–	Två plöjskikt. Enstaka sk sten. Tegel samt y rg i övre lager.
204	31,4	Sand, mo	0,25 – 0,50	Sand, mo	Stolphål	Två plöjskikt. Enstaka sk sten. Tegel högt upp i lagren.
243	17,7	Mo, grus, sten	0,30	Mo, lera	–	Omrört plöjskikt.
255	26,8	Mo, sand, sten	0,50	Mo, lera	Nedgrävning, sotlager, ränna.	Enstaka sk sten, tegel, y rg.
362	28,6	Mo, sand, humus, sten	0,35	Lera	–	Tegel. Kolsplitter mot botten.
379	18,7	Mo, sten	0,40	Lera, mo	Nedgrävning	–
402	25,3	Mo, sten	0,40	Mo	–	–
432	8,6	Mo, grus, sten	0,45	Mo	–	Kolsplitter mot botten. Järnutfällningar i botten.
442	3,3	Fyllnadsmassor	0,50	–	–	Stört. Trä, tegel och porslin.
447	3,1	Mo, humus	0,60	Mo	–	Två lager. Undre mörkt med enstaka sk stenar.
453	20,6	Mo	0,70	Mo	Stolphål, mörkfärgning.	Tre plöjskikt. Enstaka sk stenar.
588	73,2	Mo, lera, sten	0,20 – 0,50	Mo, morän	Stolphål, mörkfärgning, ränna, hård.	Två plöjskikt. Enstaka sk stenar. Strängar av morän i botten.
791	8,2	Mo, humus	0,20	Morän	–	Förefaller delvis stört, omrört i matjordslager.
803	69,8	Mo, humus	0,20 – 0,35	Morän	Stolphål, mörkfärgning.	Förefaller delvis stört, omrört i matjordslager. Enstaka sk stenar.
821	14,3	Mo, humus	0,35	Mo, morän	–	Förefaller delvis stört, omrört i matjordslager. Enstaka sk stenar.
874	82,4	Mo, sten	0,50	Morän, mo	Stolphål, mörkfärgning, rödfärgning.	Tvåskiktat. Stenfri mo mot NÖ.
957	46,4	Mo, humus	0,50	Mo, sand	Stolphål, mörkfärgning.	Tvåskiktat. Kolsplitter mot botten.

Fyndlista

Fnr	F omst	Schakt	Sakord	Material	Del	Antal	Vikt (g)	Anmärkning
148	Rf	100	Obr ben	Ben	Käke	1	44,5	Får/get
231	A219	204	Br lera	Lera	–	1	*	–
361	A278	255	Br lera	Lera	–	1	*	–
871	Rf	874	Br lera	Lera	–	2	5,0	–
872	Rf	874	Br lera	Lera	–	4	*	–
873	Rf	874	Br lera	Lera	–	5	*	–

Rf Rensfynd i schakt.

* Under 0,5 gram.

Område 8 – 9. Russingstorp

Inledning

Vid Russingstorp berör den planerade järnvägen delvis en plats där man tidigare funnit en bronsyxa från äldre delen av bronsålder, RAÄ 26. Yxan som påträffades vid jordbruksarbete har tolkats som ett offer, nedlagt i den forntida våtmarken. I denna del utfördes en förundersökning. Dessutom berörs ett område för en anslutningsväg från bansträckan upp mot Fågelsta samhälle. I denna del utfördes en utredning etapp 2. Resultaten från förundersökningen intill RAÄ 26 visade på omfattande boplatslämningar från äldre järnålder medan utredningen för anslutningsvägen visade en koncentration av boplatslämningar på ett markerat höjdläge i åkermark.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Söder om Fågelsta samhälle, i det södra gränsområdet mellan Styra och Fivelstad socknar, karakteriseras landskapet av flacka utdikade åkermarker, vilka under förhistorisk tid förmodligen utgjort vattensjuka sankmarker eller igenvuxna fornsjöar. Kring dessa låglänta markpartier, uppe på de väldränerande höjdråken, ligger de kända fasta fornlämningarna. Uppodlingen har inneburit att det idag främst bara finns nedslag av skadade fornlämningar och enstaka bevarade stensättningar kvar synliga i området. Här ligger också den historiska bebyggelsen och det är också detta område som är uppodlat under historisk tid. Därför är det troligen också här på höjdråken vi kan förvänta oss att finna den förhistoriska bebyggelsen. Knappast nere på de flacka, i sen tid uppodlade, ängsmarkerna. Fornlämningsskildern tyder på ett olika utnyttjande av de bägge landskapstyperna. På höjderna förekommer fasta fornlämningar såsom gravar, skärvtenshögar, skålgropar etc, dvs sådana som är byggda och anlagda på platsen. Däremot i de gamla ängsmarkerna förekommer bara lösfynd, huvudsakligen sten- och bronsyxor. De bägge fyndgruppernas utbredning utsluter i princip varandra helt. På ängsmarkerna har man förmodligen aldrig bott. Givetvis har de utnyttjats på olika sätt under förhistorisk tid och det är då lösfynden deponerats. Antingen som avfallsområde intill boplatser, eller genom ett ekonomiskt utnyttjande av våtmarken eller som platser för våtmarksoffer, där föremål lagts ned med rituella förtecken. Då arkeologin hittills huvudsakligen varit inriktad på att undersöka kända fornlämningsskildern som gravar och boplatser, har denna senare typ av fynd sällan givits något större utrymme. Lägen i mötet mellan fast mark och våtmark utgör därför ett viktigt komplement till dagens kunskaper. Styra och Fivelstad socknar hör inte till de områden som brukar utpekade som centralområden under sten och bronsålder. Trots detta förekommer fynd som visar att området nyttjats under dessa perioder.

Vid Russingstorp löper järnvägen över en markerad höjdråkning vilken går som en ås ut mot väster, ut i den i övrigt låglänta åkermarken, fig 8. I en sänka norr om denna ås har en avsatsyxa i brons, daterad till äldre bronsåldern, påträffats vid jordbruksarbete. Yxan kan troligen tolkas som ett offer, nedlagt i den forntida våtmarken. Uppe på åsen söder om denna plats finns ett antal mycket små åkerholmar markerade på en äldre karta från år 1725. Dessa kan möjligen vara markeringar för stensatta gravar vilka idag är borttröjda. Vid en avsökning av området hittades så många som sex malstenslöpare i åkerytan i anslutning till, och väster om järnvägen (Nielsen & Stålbom, 1997). Vid utredningsgrävningen påträffades dessutom ett mörkt sotigt kulturlager i norrlutningen väster om järnvägen (Ulfhielm 1997).

Fig 8. Landskapsbild mot åsryggen vid Russingstorp fotograferat från norr. Foto Peter Zetterlund.

Arkeologiska målsättningar

Målsättningen med utredningen av område 8 var att konstatera om fornlämningar fanns inom exploateringsområdet. Målsättningen med förundersökningen av område 9 var att söka klargöra fornlämningsområdets karaktär, utsträckning och datering samt bedöma hur detta bör hanteras inför eventuella fortsatta slutundersökningar.

- Vid Russingstorp finns tydliga indikationer på att det har funnits en förhistorisk boplatz uppe på åsen.
- ”Strandzonen” ned mot våtmarkerna är i så fall särskilt intressanta med tanke på fyndrika utkastlager, med möjlighet till bevarat organiskt fyndmaterial.
- I svackan där bronsyxan är funnen bedömdes det som möjligt att finna fler deponerade fynd med rituella förtecken.
- Anslutningsvägen planeras att dras upp mot Sunds bytomt. Här gjordes en utredning för att spåra eventuella boplatzlämningar.

Metod

Undersökningen utfördes genom maskingrävda provschakt där matjorden skiktvis togs bort ned till orörd mark, alternativt ned till den nivå där kulturlager och anläggningar påträffades. I kulturlagret grävdes enstaka mindre provgropar för att bedöma lagrets karaktär och eventuella fyndinnehåll. Anläggningarna bedömdes till största del efter form och innehåll i plan, dessutom grävdes en knapp tredjedel av dem för hand. Samtliga schakt, anläggningar, lager och fynd mättes in digitalt.

Resultat

Område 8

Område 8 sträcker sig norrut från den idag befintliga järnvägsövergången mot fotbollsplanen söder om Fågelsta samhälle. Förutom det planerade dubbelspåret inkluderas även en planskild korsning med tillhörande anslutningsväg i utredningsområdet. Sammanlagt drogs 20 sökschakt varav åtta på den västra sidan av järnvägen. Schaktens totala längd uppgick till 489 meter. Bredd var cirka 1,70 dvs en skopbredd. Antalet anläggningar i hela område 8 var elva stycken.

Vid utredningen hittades en koncentration av anläggningar sydöst om fotbollsplanen, fig 30. I S688 framkom åtta anläggningar varav flera utgjordes av härdar. Området ligger på en liten förhöjning i åkermark som utgör ett topografiskt lämpligt boplatsläge. Anläggningarna är troligen lämningar efter en bosättning som sträcker sig vidare österut utanför exploateringsområdet.

Cirka 150 meter sydväst om boplatsläget, intill järnvägsspåret, fanns en svag svacka där ploglagret utgjordes av 0,25 meter tjock svart mossjord. Detta var det lägsta partiet i undersökningsområdet som tidigare varit sankt men nu är utdikad. Här framkom en större rund mörkfärgning, A1163. Anläggningen tolkades som en möjlig brunn, alternativt som naturligt vattenhål och hade en diameter av 2,75 meter. I fyllningen fanns det rester av trä och organiskt material.

Väster om järnvägen i området för fyndet av bronsyxan sluttar marken svagt norrut ner mot spåret. Här fanns inga tecken på att området tidigare utgjort ett sankt område. I stället karaktäriserades marken av styv lera. Möjligen är området utdikad sedan länge vilket skulle placera yxfyndet i kanten av våtmarken. Inga anläggningar framkom på denna sidan av järnvägen.

Område 9

Område 9 ligger öster om järnvägen och sträcker sig från den befintliga övergången och ca 600 meter söderut. Förutom det planerade dubbelspåret ingår även en mindre anslutningsväg till den planskilda korsningen i område 8. Inom område 9 framkom tydliga boplatslämningar. Dessa har sin norra begränsning 150 meter söder om övergången och sträcker sig längs med järnvägen drygt 300 meter söderut. Sammanlagt framkom 28 anläggningar varav en tredjedel grävdes för hand. Dessutom fanns det kulturlager inom tre skilda partier. I ett av lagren hittades fynd av förhistorisk keramik samt små bitar av slagg. ¹⁴C-analyser av kol från anläggningar visar att boplatsten kan dateras till äldre järnålder.

De tre kulturlagren ligger alla i slänter och inte på plan mark. Anläggningar i form av stolphål och härdar hittades i ett av lagren. I äldre järnålderssammanhang visar erfarenheten framför allt från Abbetorp, Väderstads socken, att vart och ett av lagren inom område 9 kan indikera huskonstruktioner. Dessa kan ibland vara svåra att fånga upp då stolphålens kontur smälter samman med lagret och endast syns som en mindre stenansamling. En noggrann dokumentation av fyndmaterialet i lagren i Abbetorp gav dock en tydlig rumslik indelning av ytorna. Kulturlagren i område 9 ger möjligen också en första fingervisning av boplatstens inre organisation. Fynden av slagg, som antyder att smide förekommit på platsen, kan möjligen tala för en uppdelning av lokalen i en bostadsdel i norr och en hantverks-/verkstadsdel i söder.

¹⁴C-resultaten bygger på kol från två härdar vilka låg söder respektive norr om åskränet. A1311 låg i den södra slänten. Härden var dessutom placerad i toppen på kulturlagret, A1301, och dateras till 120 f Kr – 60 e Kr, dvs förromersk järnålder. A831 låg strax norr om kulturlagret, A1069, dateras till 150 – 390 e Kr, dvs romersk järnålder. Diskrepansen i dateringarna behöver inte betyda att vi har två olika boplatser eller att boplatsten flyttar från söder till norr. Istället är det troligt att dateringarna speglar en kontinuitet i området.

Hela område 9 kännetecknas av en markerad höjdstreckning vilken sträcker sig som en ås åt väster. Längs med järnvägen bildas sluttningar både åt norr och söder. På krönet av åsen intill järnvägen har det tidigare stått en banvaktarstuga. Intill detta hus har det även legat en järnvägsövergång. Båda dessa verkar ha stört fornlämningen bl a har en utschaktning skett för järnvägsövergången. Söder om banvaktarstugan har det dumpats stora massor av sand i samband med utschaktningen för den befintliga järnvägen. Stora delar av detta område låg innanför tomten för banvaktarstugan vilket innebär att området legat skyddat för senare tids åkerbruk.

På krönet av åsen fanns inga boplatzlämningar vilket förefaller märkligt. Till detta finns två möjliga förklaringar. Antingen att området störts i samband med järnvägdbygget, eller att här aldrig funnits några boplatzlämningar. Det senare innebär att vi har två stycken boplatstyror inom område 9. En längs den södra åsslutningen och en längs den norra.

Schaktbeskrivning

Totalt drogs 21 stycken sökschakt vilka tillsammans hade en längd av ca 470 meter. I flera av schakten framkom boplatzlämningar både i form av kraftiga kulturlager och anläggningar.

Nio av schakten drogs norr om banvaktarstugan. Här framkom bl a ett kulturlager, A1069, i S784, 996 och 1001, fig 31. Lagret uppskattades täcka en yta av ca 1200 m². Kulturlagrets tjocklek varierar från 0,05 till 0,15 meter. Det består av mörk humusblandad sand och innehåller sot, kol och mycket skörbränd sten. Kulturlagret ligger enbart i sluttningen och tar slut där marken planar ut. Ett 40-tal meter norr om kulturlagret, i S784, ligger en mindre samling anläggningar av boplatsskara däribland stolphål och härdar.

Söder om banvaktarstugan drogs tolv sökschakt. I det längsta, S1217, fanns två tydliga kulturlager, A1270 och A1301, fig 31. Båda hade en längd i schaktet av ca 27 meter och låg i sydslutningen med 15 meters mellanrum. I och i anslutning till dem förekom även ett flertal anläggningar bl a härdar och stolphål. Lager A1301 är det norra av de båda och noterades både i S1217 och S1406. Lagret är upp till ca 0,55 meter tjockt och innehåller både sot och kol samt skärvig sten. Kulturlagret täcks av ett ca 0,60 meter tjockt lager med dumpmassor från järnvägsbygget samt ett äldre ploglager. I kulturlagret A1301 hittades flera anläggningar som antyder att det finns huslämningar i området. Även en mindre koncentration av fynd hittades. Det var framför allt keramik av äldre järnålderstyp men också ett fynd av smidesslagg. Kulturlagret 1270 ligger längre ner i slänten där den börjar plana ut. Det har mer en karaktär av brun humusblandad sand än A1301 som snarare är svartgrå i färgen. Kulturlagret A1270 är ca 0,35 meter tjockt och ligger under 0,40 meter dumpmassor samt äldre ploglager. I de partier av kulturlagret som undersöktes hittades enstaka anläggningar. Ytterligare längre söderut upphörde både förekomsten av kulturlager och anläggningar vilket begränsar boplatsten åt det här hållet.

Sammanfattning

Vid Russingstorp, söder om Fågelstad samhälle är Östgötaslätten kraftigt uppodlad och fasta fornlämningar som t ex gravar och skålgropar, ligger företrädesvis på höjdräkan. Här kan också boplatzlämningar förväntas. Kring de mer låglänta väl-dränerade partierna, vilka under förhistorisk tid troligen utgjort vattensjuka sankmarker och igenväxande sjöar, förekommer främst lösfynd så som sten- och bronsyxor.

Vid Russingstorp löper järnvägsspåret både över en markerad höjdstreckning och låglänt åkermark. På åsryggen finns gravar markerade i det äldre kartmaterialet. Här har även ett antal malstenslöpare hittats i åkermarken. Längs nordslutningen hittades också ett kulturlager i samband med utredningsgrävningen. I svackan väster om spåret har en avsatsyxa från äldre bronsålder plöjts fram.

Område 8 motsvarar ytan norr om den befintliga järnvägsövergången och var föremål för en utredning. Området består till stora delar av utdikad sankmark och frågeställningarna kretsade främst kring våtmarker och tänkbara fynd i samband med sådana. Utredningen resulterade i en handfull anläggningar. De låg samtliga på en markerad höjd och indikerar ett boplatsläge.

Område 9 motsvarar ytan söder om den befintliga järnvägsövergången och var föremål för en förundersökning. Tvärs genom området löper en åsrygg som sluttar åt norr och söder. På båda sidorna om åsen hittades kulturlager samt anläggningar vilka tyder på en större boplats. ¹⁴C-analyser daterar verksamheten till förromersk-romersk järnålder. I ett av lagren hittades dessutom keramik och slagg. Möjligen visar fynden på en uppdelning av lokalen i en verkstads/hantverksdel och en bostadsdel. Erfarenheten från tidigare undersökningar visar att noggranna utgrävningar av kulturlager från äldre järnålder ger goda tolkningsmöjligheter av boplatsers inre struktur.

Bilagor

Anläggningslista område 8 – 9

ID	Schakt	Typ	Anmärkning	ID	Schakt	Typ	Anmärkning
3001	688	Stolphål	Eventuellt stolphål i ränna	988	784	Käpphål	–
3000	688	Härd	–	1069	1001	Kulturlager	Intill 0,15 m tj i schaktets S-del
1127	688	Ränna	–	1018	1001	Nedgrävning	–
753	688	Härd	–	1029	1001	Nedgrävning	–
1126	688	Nedgrävning	–	1043	1001	Nedgrävning	–
1117	–	Ränna	–	1058	1001	Nedgrävning	–
738	668	Härd	–	1340	1217	Härd?	–
1162	688	Härd	–	1324	1217	Sotfläck	–
1163	631	Brunn?	Event natur	1311	1217	Härd	På toppen av kulturlager
603	–	Utgår	–	1301	1217	Kulturlager	–
559	–	Nedgrävning	Natur?	1288	1217	Kulturlager	–
803	–	Stolphål?	–	1275	1217	Stolphål	–
814	784	Härd	Mkt sönderplöjd	1270	1217	Kulturlager	–
831	784	Härd	Mkt sönderplöjd	1255	1217	Stolphål	–
852	784	Nedgrävning	–	1184	–	Härd	–
865	784	Härd	–	1451	1406	Grop	–
884	784	Ränna	–	1442	1406	Grop	–
909	784	Stolphål	–	1425	1406	Grop	–
923	784	Nedgrävning	–	1411	1406	Nedgrävning	–
941	–	Sotfläck	–	1393	1388	Stolphål	–
958	784	Ränna	–	1373	1373	Härd?	–
980	784	Käpphål	–	1104	688	Ränna	–

Fyndlista område 9

ID1	Pnr	ID	Sakord	Material	Vikt	Antal	Anm
1	1306	1301	Smidesslagg	Slagg	12	1	Toppen på lagret
2	1307	1301	Kärl	Keramik	25	4	Toppen på lagret
3	1308	1301	Kärl	Keramik	5	1	Toppen på lagret
4	1309	1301	Kärl	Keramik	7	1	Toppen på lagret
5	1310	1301	Spik?	Järn	5	1	Toppen på lagret
6	1323	1301	Br ben	Ben	1	1	Toppen på lagret

¹⁴C-tabell för område 9

Lab nr	Anl	Punktnr	Dat BP	Kal 1σ
Ua-25378	A831	846	1770+/-70	150 – 390 e Kr
Ua-25379	A1311	1312	2040+/-70	120 f Kr – 60 e Kr

Område 10 – 12. Götala och Stavgård

Inledning

Vid Götala och Stavgård, område 10, 11 och 12, planerar Banverket dels en breddning av banan med ca 15 meter öster om det nuvarande spåret, dels en ny planskild korsning och anslutningsvägar. Området har tidigare varit föremål för en utredning i två etapper (Ulfhielm 1995 och 1997). Vid utredningen, etapp 2, hittades boplatsslämningar strax väster om ett höggravfält, UV 2.

Exploateringsområdet ligger i nära anslutning till fornlämningen UV 2 samt skär gränsmarkeringen mellan Stavgård och Götalas ägor. Dessutom berör planerade anslutningsvägar ett område som ligger i nära anslutning till skålgropsblock, RAÄ 46 och 47. Vid förundersökningen grävdes 73 schakt med en bredd av ca 1,5 meter. Den undersökta ytan uppgår totalt till ca 1600 m².

Resultaten från förundersökningen visade bl a på två skikt i markanvändningen på norra sidan om gränsmarkeringen mellan Götala och Stavgårds ägor. Själva gränsmarkeringen mot Stavgårds ägor är fortfarande markerad med stora stenblock. Vid förundersökningen grävdes mindre partier av denna. Dateringarna från ett röjningsröse i gränsen gav dock en yngre datering till 1700 – 1900-talen, vilken antyder att det undre plöjskiktet i området är av sentida karaktär.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Järnvägen passerar väster om Nedre Götala i kantzonen mellan de gamla åker- och ängsmarkerna, fig 9. Järnvägen fortsätter sedan söderut förbi Stavgård och vidare ned mot Skänninge. Intill järnvägen vid nuvarande Nedre Götala finns rester efter ett höggravfält, UV 2, där det åtminstone funnits fem stora gravhögar av yngre järnålderstyp. De finns markerade på en karta från år 1772, idag är bara två gravhögar bevarade. På platsen har det troligen funnits ett större gravfält från yngre järnålder. Vid utredningen mellan järnvägen och gravfältet påträffades härdar och ett kulturlager, huvudsakligen belägna i slutningen ned mot järnvägen (Ulfhielm 1997). Längre söderut finns dessutom ett gravfält av äldre karaktär samt ett stort antal skålgropslokaler. Skålgropslokaler förekommer även väster om järnvägen. En anmärkningsvärd fyndplats utgör RAÄ 21 strax norr om Övre Götala och Styra ödekyrka. År 1786 hittades ett medeltida skattfynd om ca 25 000 silvermynt från 1200-talet när bonden skulle gräva ned ett självdött får intill en jordfast sten. Ett motsvarande fynd är känt strax söder om det aktuella området vid Petersberg i Allhelgona socken, RAÄ 17, där ca 4000 silvermynt i en malmgryta påträffades vid uppodling av en åker i slutet av 1800-talet. I övrigt är fornlämningsbilderna i närområdet relativt okända.

Bynamnen Götala och Stavgård pekar på platser med anknytning till den förkristna kulten. Götala, första gången omtalad år 1382 som Götalum, är tolkad som "Göternas helgedom" och kan jämföras med Götala i Västergötland utanför Skara vilken fungerat som landskapets centrala tingsplats (Nordén 1925). Götala kan tillsammans med Götevi i angränsande härad tyda på att det funnits ett system av Göternas heliga platser i Skänningebygden, men kanske med olika centralitet (Wessén 1922 och 1970). En alternativ tolkning av ortnamnet är att efterleden – ala kan syfta på en profan byggnad av hög dignitet (Brink 1992; 112 ff), kanske stormannagårdens hallbyggnad? Vad gäller namnet Stavgård, år 1362 omnämnd som Stakagardh (Nordén 1943), tolkas det som en av stavar eller pålar omgärdad plats. Den kultiska anknytningen är tydlig. I Gutalagen finns

Fig 9. Landskapsbild från området mellan järnvägen och nedre Götala fotograferat från söder. Foto Peter Zetterlund.

nämligen ett förbud som gäller åkallan av lundar, högar, hedniska gudar, heliga ställen eller stavgårdar och i Gutasagan omtalas att man i forna tider har trott på hult och högar, vin och stavgårdar. Namnet har även tolkats som en inhägnad inom vilken det finns en eller flera resta stavar, dvs pelare som använts inom kulten. På Gotland räknar man dock med att alla Stavgårdar knappast kan vara heliga platser utan även kan betyda en äga som varit inhägnad på ett särskilt sätt, med stavar (Ståhl 1982). Stavgård i Östergötland är den enda kända Stavgården på fastlandet.

Läget i mötet mellan tre socknar (Allhelgona, Styra och Fivelstad), de speciella gårdsnamnen Stavgård och Götala i varsin socken talar för att denna del av bygden intagit en särställning i traktens centrala religiösa verklighet under förkristen tid. Stavgårds ägo gräns är, som namnet antyder, dessutom markerad på ett unikt sätt i det äldre kartmaterialet. Kartan från år 1803 visar en ägo gräns som är mycket tydligt utstakad. Runt ägan finns dels en gärdesgård av sten eller trä, dels ett ovanligt stort antal gränsrösen (35 st). Flera sådana rösen är dessutom namngivna, såsom Tresockneröset, Gammelängsröset och Krokröset. Ett röse är registrerat i fornlämningsregistret som rest sten, RAÅ 43, Allhelgona socken, och är så hög som 1,2 meter. Tresockneröset som markerar själva mötespunkten mellan socknarna ligger i ägans norra del på en plats där en bäck rinner in från norr. Strax öster om denna plats, i en aldrig uppodlad svacka på gränsen mellan Götala och Stavgård, finns idag en kärmark som kallas Ahlskogen. Både järnvägen och anslutningsvägen kommer att byggas i detta område. Kärrets läge tyder på att det är en ovanligt intressant plats, som kan ha varit bygdens centrala offerplats helgad till de förkristna gudarna.

Arkeologiska målsättningar

Utifrån den bakgrund som skisserats ovan var målsättningen inför förundersökningen att:

- Undersöka om det väster om det skadade höggravfältet vid Nedra Götala, UV 2, fanns spår efter förhistorisk aktivitet i området utanför gravfältet. Liknande lägen, i områden mellan gravfält och kärrmarker, har vid tidigare undersökningar visat sig innehålla fyndförande lager som har kunnat kopplas till ceremonier i anslutning till gravritualen, exempelvis vid Abbetorp i Väderstad sn.
- Undersöka kärrmarken Ahlskogen på gränsen mellan Stavgårds och Götalas ägor. Här finns goda förutsättningar att finna utkastlager eller våtmarksoffer deponerade i vad som kan vara bygdens centrala religiösa offerlokal.
- Anslutningsvägen och den planskilda korsningen är planerad att byggas från befintlig väg vid Nedre Götala över Ahlskogen och ansluta till befintlig väg igen norr om Lilla Stavgården. Vägen kommer därför att beröra både delar av det skadade höggravfältet, UV 2, Ahlskogen samt marken kring skålgropslokalerna RAÅ 26 och 46. Här finns förutsättningar att finna skadade eller ommarkerade gravar, våtmarksdepåer samt eventuella bebyggelse lämningar i anslutning till skålgropslokalerna.
- Stavgårdens mycket ovanliga och märkliga utstakning med det stora antalet rösen som placerats längs ägo gränsen bör uppmärksammas speciellt. Ett röse är registrerat i fornlämningsregistret, RAÅ 43, Allhelgona socken, och det bedöms därför som meningsfullt att inventera ägo gränsen i syfte att söka förstå och rekonstruera så mycket som möjligt av den ovanliga gränsmarkeringen. Inom exploateringsområdet, vid den planskilda korsningen, finns markeringar för ytterligare två av Stavgårds gränsrösen. Även i den södra ägo gränsen finns en rösemarkering strax öster om befintlig järnväg. Gårdsnamnet kan möjligen syfta på denna mycket speciella inhägnad av ägan och har i så fall åtminstone ett medeltida ursprung. Hägnaden har därför förmodligen haft en mycket särskild innebörd och stor vikt bör läggas vid att försöka spåra, undersöka och datera denna gränsmarkering.

Metod

Före undersökningen avsåg stora delar av området med metalldetektor. Därefter skedde arbetet med hjälp av maskingrävda sökschakt ner till anläggningsnivå eller till orörd mark. Schakt och anläggningar mättes in digitalt, medan profiler ritades för hand i skala 1:20. Vid förundersökningen utfördes även en inventering och dokumentation av Stavgårds gränsmarkeringar. Efter ett par dagars schaktning i området visade det sig att kartunderlaget till delar inte överensstämde med den planerade sträckningen för den planskilda korsningen. Detta innebar att områden som inte kommer att beröras av vägbyggnationer hann undersökas. Inom dessa områden fanns dock inget av arkeologiskt intresse.

Resultat

Områden i anslutning till gravar

Omedelbart väster om det skadade höggravfältet, UV 2, hittades vid utredningen etapp 2 boplatslämningar och kulturlager, objekt A (Ulfhielm 1997). På grund av dåligt väder kunde inga grävningar då utföras längs med järnvägssträckningen.

Vid förundersökningen grävdes ett schakt längs med järnvägen på samma höjdsträckning där de tidigare funna boplatslämningarna finns. Här påträffades två mycket grunda härdar, endast ca 0,02 – 0,03 meter djupa, S242, fig 32. Härdarna låg i anslutning till ett tunt, upp till 0,03 meter tjockt, kraftigt bränt lager. De båda härdarna och det kraftigt brända lagret bedömdes som recenta och utgör troligen spår efter sen eldning på platsen. Underlaget på denna höjdsträckning utgörs av sandblandad morän. Ett flertal schakt drogs även i det låglänta partiet söder om S242. Topo-

grafiskt kan området utgöra ett område mellan gravfält och kärmark. Vid tidigare undersökningar har sådana områden visat sig innehålla fyndförande lager och anläggningar som kunnat kopplas samman med gravritualer. Underlaget utgjordes även här av sandblandad morän. Inga spår av anläggningar eller fyndförande lager fanns i detta område.

Söder om Nedre Götala planeras en breddning av den befintliga vägen. I det äldre kartmaterialet finns här, förutom de fem gravhögarna, ytterligare stenrösen som kan vara markeringar av i dag bortplöjda gravar. Ett par schakt drogs i området. Dessa innehöll dock inga spår efter gravar.

I områdets södra del drogs ett flertal schakt för den nya planskilda korsningen. I nära anslutning till gränsmarkeringen mot Stavgårds ägor, i S195, påträffades en grop vilken dock bedömdes som recent. Även i detta område utgörs underlaget av sandblandad morän.

Område intill skålgropsblock

Skålgropsblocket, RAÄ 46, ligger i en svag sluttning mot öster. Här kommer den planskilda korsningen att ansluta till redan befintlig väg. På grund av närheten till skålgropsblocket och det topografiska läget bedömdes området kunna utgöra ett lämpligt boplatsläge. Två stycken schakt drogs men de innehöll inga anläggningar.

Ahlskogen

I det äldre kartmaterialet finns på Stavgårds ägor en tidigare våtmark, markerad som Ahlskogen, se fig 32. Området som kommer att beröras av den planskilda korsningen bedömdes kunna utgöra ett område för offernedläggelser. Ett flertal schakt drogs i och i kanterna av den tidigare våtmarken för att om möjligt kunna spåra fyndförande lager.

I området fanns endast ett tunt sandblandat mylligt lager, ca 0,2 meter tjockt. Enligt uppgifter från markägaren är området under senare år röjt för planerad nyodling, varför inget av den tidigare eventuella våtmarken gick att se. Ett annat alternativt område som kan ha utgjort ett våtmarksområde använt vid offerceremonier uppmärksammades vid inventeringen av gränsmarkeringen till Stavgård. Detta våtmarksområde ligger vid den nordvästra gränsen av Stavgårds ägor och är i det äldre kartmaterialet markerat som "Svartsumpen". Möjligen är det i området närmare den ursprungliga platsen för Stavgården som dessa våtmarker ska sökas.

Gränsen till Stavgårds ägor

Gränsen mellan Götala och Stavgårds ägor är på flera ställen fortfarande markerad med stora stenblock. Vid förundersökningen drogs tre schakt genom denna gränsmarkering, S528, 538 och 569. Schakten drogs i anslutning till ett par stora block och genom de gränsvallar som ligger i anslutning till dessa, se "Bilagor" sid 69, punkt 1 – 3 och 37. I området omedelbart norr om gränsmarkeringen fanns i schakten på båda sidor om järnvägen ett grått lager ca 0,2 meter tjockt som låg under dagens plöjskikt. Möjligen utgör detta ett äldre markanvändningsskikt. I två av schakten, S538 och 569 fanns även partier med röjningssten som utgör de gränsvallar som på vissa partier finns mellan de stora blocken. I S569 väster om järnvägen togs ett kolprov under röjningsstenen i en av dessa gränsvallar. Resultatet gav en datering till 1680 – 1930 e Kr, vilket talar för att vallarna tillkommit i sen tid. Vid förundersökningen gjordes även en specialinventering av gränsmarkeringen.

Sammanfattning

Den arkeologiska förundersökningen vid Götala och Stavgård berörde områden i nära anslutning till ett höggravfält, ett område för en tidigare våtmark, ett eventuellt boplatssläge i anslutning till skålgropsblock samt en i det äldre kartmaterialet tydligt markerad gräns till Stavgårds ägor. Med bakgrund av studier i det äldre kartmaterialet, tidigare fornminnesinventeringar samt erfarenheter från arkeologiska undersökningar av liknande platser, våtmarker intill gravfält, var målsättningen att försöka spåra eventuella ceremoniella aktiviteter knutna till gravritualer. Dessutom var målsättningen att undersöka den tidigare våtmarken och boplatsslägen samt att studera och försöka datera den gränsmarkering som fanns markerad i äldre kartor. Resultaten från förundersökningen har dock inte genom schaktgrävning inom de områden som nu undersökts kunnat belysa de frågor som ställdes till materialet. Ett ¹⁴C-prov taget i gränsvallen mellan Götala och Stavgård gav en sen datering till 1700 – 1900-talen. En närmare genomgång av skriftligt källmaterial samt äldre kartor kan möjligen ge svar på när gränsen kan ha tillkommit och i vilket syfte.

Bilaga

¹⁴C-tabell

Ua nr	Schakt	Datering
25430	569	1680 e Kr – 1930 e Kr

Inventering av gränsen till Stavgårds ägor

Inledning

För att förstå och rekonstruera gränsmarkeringen som den ser ut på 1803 års karta (LMV akt D1-15:1) har en specialinventering av gränsen runt Stavgård gjorts. På 1803 års karta redovisades inte mindre än 35 gränsmarkeringar. Fyra av dessa är namngivna, Tresochneröset, Tvåsochneröset, Gammelängsröset och Krokröset, fig 10.

Resultat

Specialinventeringen gjordes längs gränsen som idag i stort sammanfaller med den som redovisas på 1803 års karta. Det finns några avvikelser i södra delen som tidigare var ängs- och hagmark samt plats för torp med små åkerlyckor. Hela detta södra område är idag uppodlat och gränsen har rätats ut. I övrigt överensstämmer Stavgårds gräns från 1803 med dagens. Vid inventeringen lades särskild vikt vid att försöka identifiera de gränsmarkeringar som redovisas på 1803 års karta. Dessutom gjordes försök att hitta spår av äldre gränsmarkeringar eller alternativa lägen till gränsen. Sådana äldre markeringar kan vara iögonfallande naturföremål som t ex flyttblock och berghällar eller fornlämningar som t ex rösen och resta stenar.

Östra gränsen

Arbetet inleddes öster om järnvägen och följde gränsen runt Stavgård medurs. Den första delen av gränsen mellan punkterna 1 och 12 är förutom bygräns mot Nedra Götala och Götala även sockengräns mellan Allhelgona och Styra socknar. Av de sammanlagt elva gränsmarkeringar som finns på 1803 års karta är de fem längst i söder markerade med järnrör. Vid det s k ”Tvåsochneröset” (punkt 12) finns förutom ett järnrör även rester av ett gränsröse med en upprest gränssten i mitten. En annan möjlig gränssten finns vid punkt 4 där en tvåsädeshägnad mellan norra och södra åkergårdet ansluter. På platsen ligger en ansamling av röjningsstenar kring en rest sten. Den söder därom liggande punkt 5 uppvisar även den en ansamling av röjningssten inom en ca 2 meter stor yta som kan dölja rester av en gränssten.

Södra gränsen

Den södra gränsen mellan punkt 13 och 23 saknar i stort sett synliga gränsmarkeringar idag. Ett tänkbart undantag är i anslutning till punkt 14 där det finns en rest sten, RAÅ 43, som står ca 8 meter från gränsen. Den kan vara en ursprunglig gränssten. Stenen ger intryck av att vara en gravmarkering men läget för en grav är mycket tveksamt. Det s k ”Gammelängsröset” (punkt 18), är idag bortschaktat och gränsen justerad. I den nya gränsen mellan punkt 18 och 24 är ett stort antal block vilka kan innehålla rester av bortschaktade gränsrösen.

Västra gränsen

Västra gränsen, mellan punkt 24 och 32, var tidigare i sin helhet även sockengräns. Idag ligger gränsen mellan Allhelgona och Fivelstad längre åt norr, vid punkt 26. Av de platser som redovisar gränsmarkeringar på 1803 års karta återfanns vid punkterna 24 – 26 och 30 ett drygt meterhögt

järnrör. Norr om punkt 26 hittades även en visarsten – en sten som markerar gränsens riktning, med bredsida karakteristiskt längs gränsriktningen. Visarstenen har punkt 27. Området norr om visarstenen, där det ska "Krokröset" förmodas ligga, är kraftigt stört med stora breda och djupa diken. Sannolikt har röset schaktats bort. Möjligen finns även rester av en ursprunglig gränsmarkering vid punkt 31 där en ansamling av stenar ligger på platsen för gränsknät.

Norra gränsen

Mellan punkterna 33 och 37 finns inga säkra indikationer på gränsmarkeringarna kvar. Från vägen i väster till punkt 34 finns en delvis kallmurad stenmur som vidare österut mot järnvägen mer antas karaktären av röjningssträng av större stenar intill dike. Alla eventuella spår av gränsmarkeringar är dolda av all uppslängd sten.

Sammanfattning

Inventeringen visade att av de 35 gränsmarkeringarna som redovisas på 1803 års karta är flertalet idag markerade med järnrör. Av de från 1803 finns indikationer på äldre gränsmärken vid några platser. I östra delen finns tre möjliga gränsrösen som kan vara äldre. Av dessa är det mest iögonfallande det ska "Tvåsochneröset" i sydöst som förutom gränsröse även har en gränsssten och ett yngre järnrör. Längst i söder står intill ett järnrör en möjlig äldre rest gränsssten. Utmed västra gränsen finns även här en antydning till ett mindre gränsröse vid punkt 31.

Alternativa gränsmarkeringar, som skulle kunna vara äldre än 1803 års gräns, fanns endast vid RAÄ 43 som är en rest sten som kan ha ingått i en äldre gräns. På ingen sträcka finns några naturföremål, som till exempel flyttblock eller uppstickande berghällar, som är så iögonfallande att misstänke att de fungerat som gräns finns.

Inventeringen har inte bidragit till någon direkt förklaring till varför gränsen runt Stavgård behövt manifesteras som den gör på 1803 års karta. Tänkbara förklaringar kanske kan sökas i lantmätarens instruktioner hur han ska kartera området. De flesta intilliggande historiska kartöverläggen som jämförts med är alla äldre kartor från 1600- och 1700-talen.

Vanligt annars är att områden som varit föremål för gränstvister får en särskilt väl markerad gräns. Det finns ett relativt närliggande exempel vid Födekulla i Styra socken som efter tvist med Vinberga i en ägoavmätning 1745 anger att dess nuvarande ägare "till en del med jordvallar infreda" (LMV akt D105-2:1).

För att närmare utreda om 1803 års markering av gränsen är resultat av en tvist eller om den även tidigare varit lika nogsamt utmärkt bör en vidare utredning göras. Om gränsmarkeringen finns med i de äldsta kartorna från 1600-talet kan detta indikera att gränsen är en markering specifikt för "Stavgårdar". Utredningen görs förslagsvis genom att studera den äldre kartan som finns över Stavgård. Men även yngre kartor kan ge en signal om behovet att manifesteras gränsen varit tillfällig. Aktuella kartor att studera vidare är geometrisk ägoavmätning från 1635 – 37 (LMV akt D5:108) och laga skiftes kartan från 1814 (LMV akt D1-15:2) till den senare finns även en stängseldelning från 1842. Eventuella konceptkartor på lantmäteriverket i Linköping bör också kontrolleras.

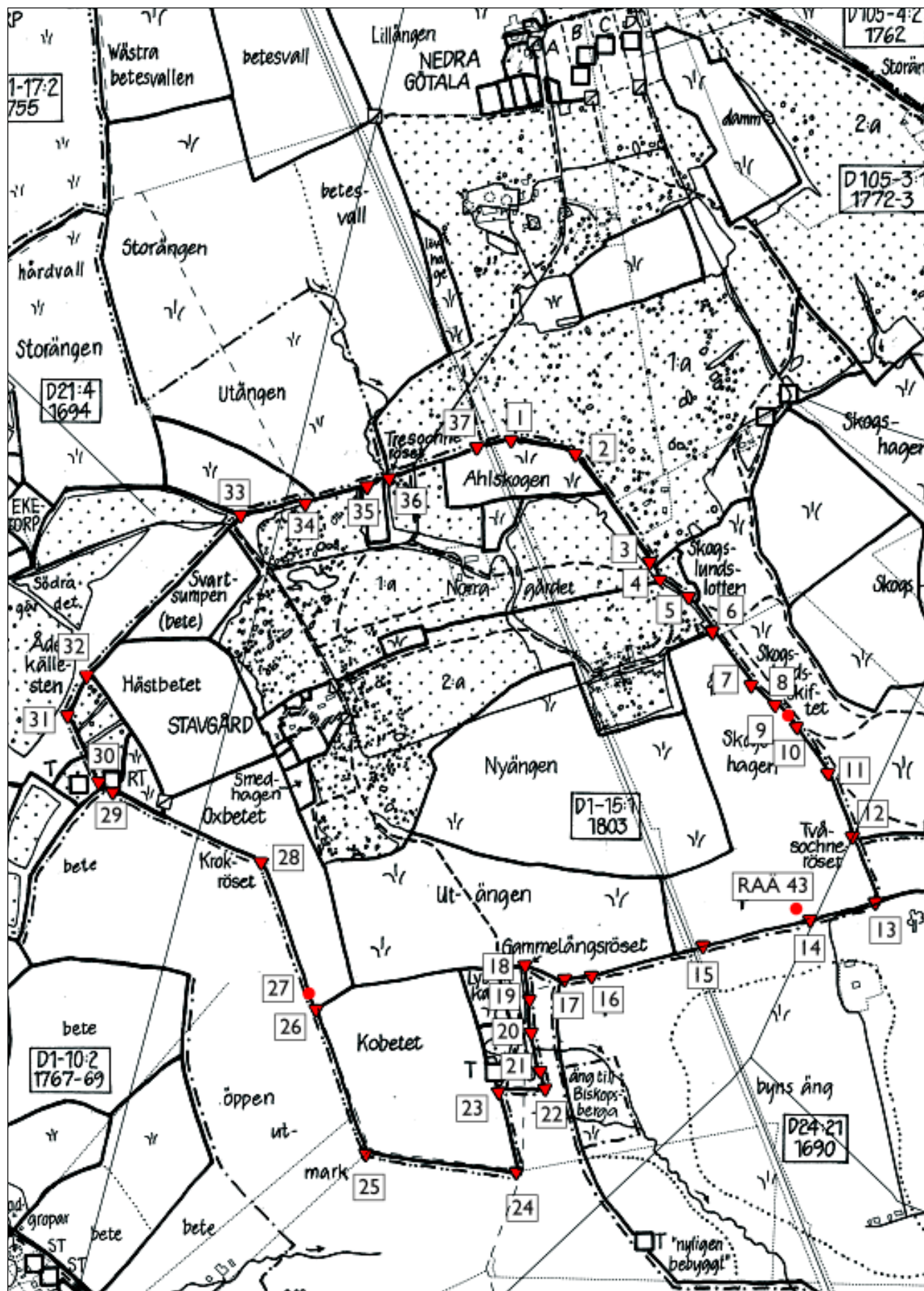

Fig 10. Kartöverlägg över Stavgårds ägor från 1803. Skala 1:10 000.

Bilagor

Beskrivning av platserna för gränsmarkeringarna mot Stavgårds ägor, se fig 10

- 1 Platsen för gränsmarkeringen är beläget i gränsknä, ca 40 meter öster om järnvägen. Idag är det ett dike med intilliggande vall med flera 0,5 – 2,5 meter st block, merparten löst liggande. Några meterstora är tänkbara gränsstenar i ursprungligt läge. Det är dock ingen som är särskilt avvikande.
- 2 Platsen för gränsmarkeringen är beläget i gränsknä. Täckt av en intill 2 meter h vall av jord och block. I södra kanten är ett 2,5 meter st markfast block 0,7 – 1 meter h vilket är det enda synliga i ursprungligt läge. Blocket ligger dock för långt ifrån gränsknät.
- 3 Platsen för gränsmarkeringen är beläget i gränsknä. Dike samt öster härom flack vall nedanför odlingsterrass. I diket syns enstaka 0,2 – 0,6 meter st löst liggande stenar. Inom en ca 5 meter l sträcka är ansamlat 0,2 – 0,5 meter st stenar vilka kan ha ett ursprung i något mindre gränsröse som sedan ”påbättrats” av odlingssten.
- 4 Platsen för gränsmarkeringen är beläget i gränsknä. Dike samt flack terrass öster härom. Vid knät är inom ett 5 meter st område ansamlat 0,2 – 0,4 meter st stenar samt en rest sten, 0,3 meter h, 0,3 meter bred och 0,25 meter tjock. På lantmäterikartan från 1803 ansluter även en hägnad som är gränsen mellan norra och södra gårdet. Sannolikt grännssten.
- 5 Platsen för gränsmarkeringen är beläget i gränsknä. Gränsröse, oregelbundet ca 2 meter i diam och 0,2 meter h av 0,3 – 0,7 meter st stenar. Något kringspritt. Ger intryck av röjningsröse. Sannolikt är röjningssten påförd. Beväxt med 1 rönntelning.
- 6 Platsen för gränsmarkeringen ligger mellan bygräns och hägnad mellan åker i södra gårdet och Skogshagen enligt lantmäterikartan 1803. Markerad med ett 1,5 meter h järnrör. En halvmeter NNV om järnröret är en grännssten 0,1 meter h, 0,3 meter bred och 0,2 meter tjock. Omgivande markyta tämligen stenfri.
- 7 Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Markerad med ett 1,5 meter h järnrör. Bräckt ca 0,6 meter från basen. Drygt 10 meter åt NNV – NÖ finns markfasta block 0,7 – 1 meter st vilka sannolikt ej använts som gränsstenar. Ingen av dem ”sticker ut” eller avviker från de andra så att de utmärker sig som särskilt landmärke.
- 8 Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Markerad med ett 1,5 meter h järnrör, beläget intill brukningsväg. Inga andra gränssindikationer.
- 9 Ca 30 meter 160 gon om nr 8 är en rest sten 0,5 meter h, 0,4 meter bred och 0,2 meter tjock. Stenen står stadigt förankrad i marken och kan vara en grännssten i form av en visarsten mellan gränsstenar. Belägen 5 meter SSV om bruksvägs korsning. Förefaller vara belägen mellan gränsmarkeringarna på 1803 års karta.
- 10 Platsen för gränsmarkeringen markerad med ett 1,5 meter h järnrör. Inga äldre indikationer på platsen.
- 11 Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Markerad med ett 1,5 meter h järnrör som är nerböjt till marken. Mellan 9 och 11 finns rester av en trögärdesgård. 2,5 meter SÖ om röret är en sten 0,5x0,3 meter st och 0,2 meter h som kan ha tjänat som gränsknä. I närområdet (främst SÖ – Ö) finns flera större block vilka dock ligger lite för långt ifrån gränsen för att ha kunnat fungera som gränsstenar.

- 12** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä 9 meter ÖSÖ om kraftledning. Gränsröse ca 2 meter diam och 0,2 meter h av 0,2 – 0,3 meter st stenar. I mitten är en upprest sten 0,3 meter h. I röset är ett järnrör 1,3 meter h.
- 13** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Inga synliga rester finns. Möjligen är det täckt av schaktmassor. I marken omkring finns enstaka intill 1 meter st stenar av vilka dock ingen ”sticker ut”.
- 14** Platsen för gränsmarkeringen ligger mellan Stavgård och Vreta byar. Inga synliga rester finns. 8 meter NNV om gränsen är en rest sten 1,1 meter h, 0,7 meter bred och 0,6 meter tjock. Intill den resta stenen vilar 2 meterstora block vilka ligger löst uppslängda. Sannolikt är den resta stenen lika med RAÄ 43 som beskrivits som rest sten. RAÄ 43 anges dock ligga 16 meter från gränsen. Stenen ger intryck av att vara grav men läget är tveksamt. Den kan även vara en äldre gränsten.
- 15** Platsen för gränsmarkeringen ligger mellan Stavgård och Vreta. Gränsen markerad med dike i vilket ligger röjningssten. Inga övriga gränsmarkeringar synliga.
- 16** Platsen för gränsmarkeringen ligger mellan Stavgård och Vreta. Inga synliga rester. Idag åker på platsen.
- 17** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä mellan Stavgård och Vreta. Inga synliga rester. Idag åker på platsen.
- 18** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Gränsen ändrad, inga synliga rester finns. Idag åker på platsen. På 1803 års karta benämnt ”Gammelängsröset”.
- 19 – 23** Platserna för gränsmarkeringarna ligger idag i åker och inga synliga rester finns.
- 24** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Markerad med en gränsten 0,25 meter h, 0,25 meter bred och 0,2 meter tjock. Intill är ett järnrör 1,1 meter h.
- 25** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Markerad med ett järnrör 1 meter h.
- 26** Platsen för gränsmarkeringen ligger idag vid gränsknä mot sockengräns mellan Fivelstad och Allhelgona socknar. På 1803 års karta ansluter en hägnad som utgör gräns mellan Kobetet och Oxbetet.
- Mellan gränsmarkeringarna vid punkt 24 och 26 är en gränsvall 1 – 1,5 meter bred och 0,2 meter hög.
- 27** 7 meter NNV utmed gränsen är en visarsten (gränsmarkering) 0,5 meter h, 0,6 meter bred och 0,3 meter tjock. Bredsidan längs gränsen.
- 28 – 29** Platsen för gränsmarkeringarna ej återfunna. Punkt 28 är på 1803 års karta benämnt ”Krokröset”.
- 30** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä mellan Stavgård och Eketorp. Öster om är resterna av ett Rytartorp, RAÄ 17 i Allhelgona socken) och väster om i åker rester av ett annat torp, RAÄ 9 i Fivelstads socken). Gränsen markerad med ett järnrör 1,1 meter h. Mellan 30 och platsen för 29 finns några markfasta intill 3 meter st block som kan ha utgjort naturliga gränstenar. Ingen dock mer sannolik än någon annan.

- 31** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Markerat med ett gränsröse, rest av? I diket som gränsen löper intill ligger en ansamling av 0,2 – 0,5 meter st stenar koncentrerat till gränsknät. I diket i övrigt finns endast enstaka stenar.
- 32** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Platsen belamrat med sprängsten. På lantmäterikartan från 1694 över intilliggande Eketorp är antecknat "Åderkällesten". Det är dock oklart om namnet ska knytas till en gränssten.
- 33** Platsen för gränsmarkeringen ligger i gränsknä. Från vägen i sydväst löper en delvis kallmurad stenmur över gränsen.
- 34** Platsen för gränsmarkeringen ligger idag på gränsen mellan Fivelstad, Styra och Allhelgona socknar. På 1803 års karta var det gräns mellan Stavgård och Eketorp. På platsen är fortsättningen på stenmuren från punkt 33. Flera stora block 1 – 3 meter st finns i muren. Inga entydiga gränsstenar syns.
- 35 – 37** Platsen för gränsmarkeringen vid punkt 36 är på 1803 års karta gränsen för Fivelstad, Styra och Allhelgona socknar och benämns "Tresochneröset". Utmed sträckan finns ett flertal större block 1 – 3 meter st vilka kan ha utgjort gränsmarkeringar. De finns dock spridda längs hela gränssträckan. Flertalet förefaller vara ditforslade i sen tid och är således ej på ursprunglig plats. Vid punkt 37 är även antydning till flack gränsvall. Vallen är av samma karaktär som återkommer vid punkt 1 – 3.

Område 14 – 16. Skänninge

Inledning

I Skänninge berör den planerade järnvägen den nordöstra utkanten av den medeltida staden på ömse sidor om Skenaån.

På den norra sidan av ån, område 14, berörs boplatzlämningar som upptäcktes i samband med utredningen etapp 2. Resultaten från förundersökningen visade på omfattande lämningar efter verkstadsaktiviteter från yngre järnålder och medeltid.

På den södra sidan av ån, område 15, 16, berörs lämningar av det medeltida dominikanerklostret, RAÄ 20, samt lämningar av den medeltida staden. I Dyhagen, direkt väster om exploateringsområdet finns en markant höjd som har varit omfluten av vatten. Denna plats har tolkats som en medeltida borgen alternativt stadens medeltida tegelbruk. Resultaten från förundersökningen av område 15 och 16 visade på omfattande lämningar från dominikanerklostret med eventuellt tillhörande verkstadsområden, avfallsområden och träkonstruktioner i Dyhagen samt lämningar från den medeltida staden söder om klosterområdet.

Arkeologisk bakgrund och topografi

Vid tidigare utredning öster om det befintliga järnvägen vid Skänninge hittades kulturlager och boplatzlämningar på bägge sidor om Skenaån (Ulfhielm 1995, 1996).

Skänninge ligger i ett utpräglat jordbrukslandskap med lätta sandjordar. Genom området löper Skenaån och flera viktiga äldre vägar har sammanstrålat i staden. Orten nämns i det skriftliga källmaterialet första gången år 1178. Arkeologiskt material har kunnat datera två av stadens kyrkor till 1000 – 1100-tal. Det arkeologiska materialet antyder även att platsen tidigt varit en centralort innan den utvecklas till stad i formell mening under 1200-talet. I och kring staden finns också ett stort antal runstenar. De förstärker bilden av bygden som mycket betydelsefull under yngre järnålder och medeltid (Hasselmo 1983, Lindeblad och Nielsen 1997).

Från äldre järnålder finns det två kända platser i närområdet. Det ena är ett lösfynd, en spjutspets från romersk järnålder som är hittad vid järnvägsstationen. Det andra är ett nyupptäckt gravfält från äldre järnålder. Gravfältet ligger vid Skenaån, några hundra meter österut från exploateringsområdet. Det upptäcktes i samband med utredningen för dubbelspåret. I de schakt som togs upp fanns 15 gravar, varav en skelettgrav. De övriga var brandgravar. En av brandgravarna ¹⁴C-daterades till kring år 0 (Nielsen och Stålbom 1997).

I Skänningetrakten finns ett tämligen stort antal lösfynd av stenyxor samt två registrerade hällkistor. Några stenåldersboplatser är dock inte kända i närområdet. De senaste årens undersökningar vid Mjölby och Väderstad har dock visat att det i likartade miljöer finns boplatser från såväl mesolitikum som neolitikum (Cnattingius & Lindahl 1970:7 ff, Nielsen & Stålbom och där anf litt).

Exploateringsområdet på den södra sidan om ån, område 15 och 16, ligger i utkanten av den medeltida staden. I det äldre kartmaterialet från staden från år 1713 finns stadsgränsen inom det aktuella området. Den medeltida Vistenavägen har gått genom området.

Här finns också lämningar av Skänninges medeltida dominikanerkloster, fig 11. Klostret nämns i det skriftliga källmaterialet första gången år 1237. Vid en brand år 1291 totalförstördes klostret. År 1305 var klostret återuppfört efter den svåra branden. Efter reformationen gav Gustav Vasa order om att bryta tegel ur klosterbyggnaden. Lämningar från klostret har undersökts vid fem olika tillfällen. Utifrån resultaten kan man sluta sig till att själva klosteranläggningen har legat i nuvarande Munkgården och att ekonomidelen har legat i kv Radiatorn. I Munkgården har man undersökt lämningar efter bl a tegelbyggnader som har ingått i klosteranläggningen. Söderut, i kv Radiatorn undersöktes bl a stenläggningar och rester efter en smedja.

Väster om järnvägen, några hundra meter norrut, finns en markant höjd i den s k Dyhagen. Området kring kullen har tidigare varit sankt. Vid en arkeologisk undersökning på kullen påträffades sintrat medeltida tegel och murrester. Lämningarna tolkades som stadens medeltida tegelbruk som omnämns i slutet på 1400-talet (Hasselmo1983).

En annan tolkning, som har framförts, är att kullen skulle vara resterna efter linköpingsbiskopens borg i Skänninge. 'Biskopsholman i Skeninge' nämns i det skriftliga källmaterialet år 1414. Borgen skulle kunna vara en utflyttning under högmedeltid från den stora byn Biskopsberga som ligger direkt norr om staden (Lovén 1996:246 ff).

Fig 11. Landskapsbild vid järnvägen öster om Skänninge fotograferat från norra sidan om Skenaån, område 14. Mot söder i bildens mitt syns till vänster Dyhagen och till höger det föreslagna läget för ett medeltida tegelbruk alternativt biskopsborg. Vid ladan i norr är läget för dominikanerklostret S:t Olof. Foto Peter Zetterlund.

I de sankta partierna, där järnvägen går fram, har man vid två tillfällen hittat olika träkonstruktioner och stora mängder djurben. Lämningarna har tolkats som en broläggning respektive en damm (Hasselmo 1983). Troligen kan dessa lämningar knytas till aktiviteterna på kullen. En undersökning i dessa partier kan räta ut frågetecknen kring vilken typ av medeltida anläggning som har funnits på höjdpartiet. Det finns mycket goda förutsättningar för att påträffa fler lämningar och dessutom finns det troligen avfall från kullen i de sankta partierna. Vid utredningen, etapp 1, undersöktes här sotiga kulturlager med tegelrester.

Området norr om ån, område 14, ligger på en udde i Skenaån. Området är ett utmärkt boplatsläge, i en flack sydsluttning ner mot ån. Partierna närmast ån ligger i oplöjd mark och här påträffades ett förhistoriskt kulturlager med obrända ben vid utredningen. Längre norrut fanns härdar (Ulfhielm 1996).

Arkeologiska målsättningar

Det aktuella området bör ha varit ett utmärkt boplatsoområde under alla förhistoriska perioder. Läget vid Skenaån och de lätta sandjordarna utgör goda förutsättningar för ett intensivt utnyttjande av området. Under medeltiden har området legat strax utanför den egentliga stadsbebyggelsen, och hyst ett kloster och eventuellt en biskopsborg. Utifrån denna bakgrund var målsättningen med förundersökningen att:

- Undersöka det förhistoriska kulturlagret norr om Skenaån, område 14, för att datera och karakterisera det. Om kulturlagret var knutet till en boplatz var det väsentligt att konstatera hur intensivt, och under vilka tidsperioder platsen har bebotts. Syftet var även att begränsa boplatsoområdet ytmässigt.
- För de partier som ingår i dominikanerklostret söder om Skenaån, område 15 och 16, försöka begränsa klosterområdet norr och söderut. Dessutom var det viktigt att ta reda på hur stora områden som finns kvar med orörda kulturlager samt att karakterisera och datera dem.
- I det äldre kartmaterialet finns stadens gräns samt Vistenagatan söder om klosterområdet. Syftet var att se om några spår fanns kvar efter dessa.
- I sluttningen ner mot ån har det tidigare uppmärksammats olika träkonstruktioner. Målsättningen var att utröna i vilken omfattning det fanns trälämningar i området, samt att försöka tolka och datera dem.
- Vid utredningen påträffades ett sotigt kulturlager norr om klosterområdet i sluttningen ner mot ån. Förundersökningen syftade till att försöka karakterisera, datera och knyta samman detta med de övriga kända lämningarna.

I undersökningsplanen föreslogs att en mindre marinarkeologisk undersökning skulle göras i ån i samband med schaktningarna. Detta i syfte att se om det fanns bevarade lämningar under vatten. Vid besiktning på plats kunde dock konstateras att vattennivån i detta parti är allt för låg för att möjliggöra dykning.

Metod

I området norr om Skenaån, område 14, grävdes sökschakt där matjorden skiktvis grävdes ned till orörd mark, alternativt ned till den nivå där kulturlager och anläggningar påträffades. I kulturlagret grävdes ett antal provrutor för att bedöma lagrets karaktär och fyndinnehåll. Anläggningarna bedömdes efter form och innehåll i plan. Vid den inledande avbaningen framkom en del av vad som tolkats som ett eventuellt grophus. En mindre del av anläggningen grävdes med maskin ned till en förmodad golvnivå som därefter grävdes för hand. I samband härmed hittades en stor mängd fynd, framför allt avfall från kamtillverkning. Samtliga schakt, anläggningar, rutor, och fynd mättes in digitalt. En långprofil över schakten upprättades i skala 1:20.

I området söder om Skenaån, område 15 och 16, grävdes sökschakt med maskin där matjorden grävdes skiktvis ner till kulturlager eller till den nivå där anläggningar påträffades. I stora delar av området var det påfört ett tjockt lager sand eller grus. Därför användes metalldetektor först efter det att dessa lager grävts undan. Några anläggningar grävdes för hand och profiler upprättades i skala 1:20. Eftersom området vid en slutundersökning inte kommer att uppta så mycket större yta än vid förundersökningen försökte vi att begränsa schaktens storlek där anläggningar påträffades. Vissa anläggningar grävdes därför endast delvis fram helt i plan och mättes därefter in digitalt. Där tjocka kulturlager med flera stratigrafiskt skilda nivåer fanns grävdes endast en del av schaktet ned till orörd mark. Detta gjordes för att bevara så stora ytor som möjligt till en slutundersökning för att bättre kunna bedöma de ibland komplicerade anläggningarna och stratigrafierna i området.

Nedan redovisas resultaten med början i norra delen i område 14 norr om Skenaån och vidare söderut i område 15 och 16

Område 14. Skänninge norra

Område 14 kan liknas vid en flack udde med branta stup i öster och söder ner mot den slingrande Skenaån. Förundersökningsområdet mätte ca 2000 m² och låg längs järnvägsspårets östra sida. Totalt drogs fem stycken sökschakt, S1 – 5, söder om järnvägs korsningen ner mot ån. Schaktens bredd var ca 1,70 meter och den sammanlagda längden var drygt 100 meter.

Förundersökningen visade att platsen inte bara är en boplats utan snarare ett område för hantverk. Framför allt verkar kamtillverkning varit dominerande. Detta visade sig särskilt i benmaterialet som till övervägande del bestod av avsågade ledändar till mellanfotsben från nötkreatur. Dessa utgör en restprodukt som sannolikt kommer från en relativt omfattande tillverkning. Det fanns även spår av metallhantering i form av bottenskållor vilket tyder på järnsmide. Förundersökningen visade också att området är uppdelat i två ytor. Ett område med kulturlager i norr, vars tjocklek varierade mellan 0,10 och 0,80 meter och innehöll rikligt med fynd, samt en avgränsad yta med ett stort antal anläggningar i söder, vilka tyder på ett flertal konstruktioner. Förutom en mängd stolphål noterades två större avlånga gropliknande anläggningar vilka kan vara grophus eller källargropar i hus. Hela områdets karaktär av hantverk gör att anläggningarna kanske ska ses som spår efter verkstäder. Ett sådant är det eventuella grophuset i områdets norra del. Grophus förknippas vanligtvis med hantverk och inte sällan förekommer fynd av t ex sländtrissor, så även i detta hus.

Fyndmaterialet ger en ganska bra datering av verksamheterna i området. Fynd av svartgods indikerar att den intensiva perioden sträcker sig från ca 1000 till ca 1250-talet. Äldre svartgods har även hittats vid tidigare undersökningar i Skänninge men inom begränsade områden motsvarande nuvarande Järntorgsparken. Keramiken har inte kunnat knytas till någon specifik bebyggelse men Hasselmo menar att om det funnits en tidig bebyggelse bör den ha legat utefter landsvägen som löpte genom staden (Hasselmo 1983:54).

Under 1200-talet är ben vanligare som råämne vid kamtillverkning än horn som använts tidigare (Ros 1990:83). Under slutet av 1100-talet börjar den sammansatta dubbelkammen utvecklas för att bli den dominerande under 1200-talet. Den lever sedan kvar in i 1400-talet i en del mellan-svenska städer däribland Söderköping (Broberg & Hasselmo 1982:95).

1200-talet är också ett expansivt skede i stadsväsendets historia. Under dess andra hälft sker en kraftig bebyggelseutveckling på orter där det funnits en preurban bebyggelse (Broberg & Hasselmo 1982:95). År 1237 grundades dominikanerklostret och i samband med tillkomsten av nya institutioner sker en expansion av bebyggelsen i Skänninge (Gallén 1946, Hasselmo 1983:54f). Tidigare bedömningar har dock gjort gällande att den medeltida staden begränsades i norr av kv Brödra-

klostret (Hasselmo 1983:55) Möjligen har denna bild förändrats något i och med förundersökningen i område 14. Fynd av svartgods indikerar en preurban aktivitet längs med Skenaåns norra sida och resterna av kamproduktion tyder på en mer organiserad verksamhet i området. Ytterligare nedslag finns från andra hälften av 1300-talet och senare i de fynd av yngre rödgods som gjorts i kulturlagret.

Kulturlager

I de båda norra schakten S1 och S2 samt i den norra delen av S3 framkom ett kulturlager, fig 33. Lagret sträckte sig ca 50 meter söder om järnvägs korsningen. Kulturlagret låg under ett brungrått humöst sandlager som var mellan 0,60 och 1,10 meter tjockt. Det senare lagrets tjocklek beror möjligen på den flygsand som är vanlig i trakten eller på delvis påförda massor. Kulturlagret hade en gråsvart sandig karaktär och innehöll enstaka skärvstenar samt fynd av bl a slagg, ben, svartgods (AII) och yngre rödgods (BII:4) men det förekom också tegel och kritpipsfragment. I S1 och S2 varierade lagrets tjocklek mellan 0,10 och 0,30 meter. I S3 var det svårare att avgöra vad som utgjorde flygsandslagret och vad som var kulturlagret. I den norra delen av schaktet framkom vad som bedömdes som ett grophus, A864. Troligen var huset delvis igenfyllt av kulturlagret som här mätte ca 0,80 meter. Kulturlagret innehöll här endast fynd mot botten och då främst i form av ben vilka kan knytas till kamproduktionen. Söder om grophuset tunnare kulturlagret ut för att efter ca sex meter upphöra helt.

Anläggningar och konstruktioner

Söder om kulturlagret i S3 vidtar ett väl avgränsat område med anläggningar. Inom ca 40 meter noterades 39 anläggningar. De flesta är stolphål däribland ett mindre antal som redan i plan kunde bedömas som stenskodda. Vidare förekommer rännor, härdar, en eventuell ugn samt olika typer av gropar. Två av groparna, A175 och A276, utmärker sig genom sin storlek. De har en avlång form i öst-västlig riktning och ligger i anslutning till stolphål. En möjlig tolkning är att de är källargropar i mindre hus. I ytan på en av groparna, A276, hittades en skärva ornerad svartgods, AII, vilket tidsmässigt troligen knyter samman anläggningarna med kulturlagret. Ugnen, A506, återfanns intill schaktkanten och föreföll i plan vara en grop med mycket skärvig sten. Tolkningen bygger på de rester av förslagade ugnsväggar som hittades i ytan. Mer slagg hittades i anläggning, A617, som möjligen är en ässja. I anslutning till den förekom både rännor och ett antal stolphål som möjligen bildar en takbärande konstruktion.

Grophus?

I den norra delen av S3 framkom vad som troligen kan tolkats som ett grophus, A864. Anläggningen är en djupare nedgrävning i en svag naturlig svacka, fig 12. Vid förundersökningen grävdes endast en mindre del av anläggningen som kunde begränsas åt söder där det fanns en tydlig nedgrävningskant. Mot vad som föreföll vara botten av anläggningen fanns en packning av stenar vilka mätte upp till 0,20 meter. Delar av stenläggningen rensades fram, ca 2,0x1,5 meter. Det som ligger till grund för tolkningen av grophuset är förutom nedgrävningskanten och den stenlagda botten, det fyndmaterial som framkom och som tyder på att den har varit en plats för hantverk. Nästan hälften av det totala benmaterialet hittades i grophuset varav en stor del var bearbetat och utgjorde restprodukter från kamproduktionen. Det förekom även fynd som tyder på andra hantverksaktiviteter, däribland slagg i form av en bottenskälla och ett fragment av en sländtrissa.

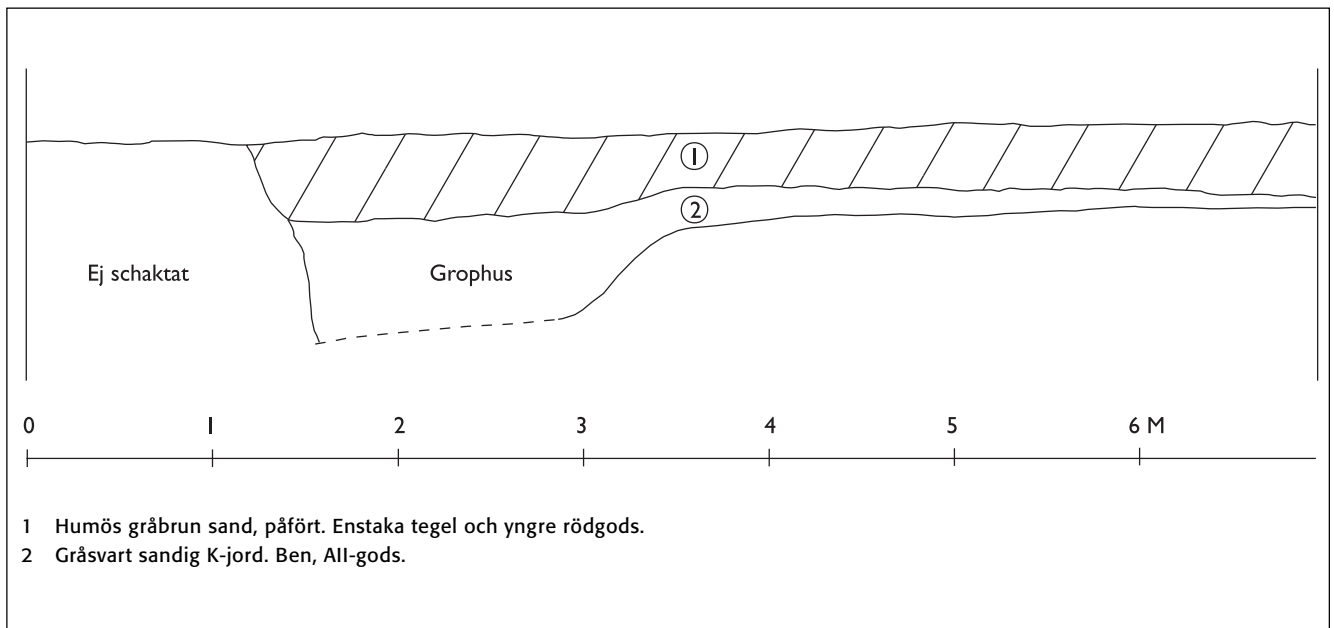

Fig 12. Utsnitt från långprofilen i område 14 som visar den södra delen av grophuset. Skala 1:40.

Avfallsområde

Ett mindre schakt, S5, drogs nedanför det branta stupet i söder, ner mot Skenaån. Här framträdde tydligt hur Skenaån med jämna mellanrum svämmar över sina bräddar. Dels syntes detta i de sandlager som byggts på kraftigt över tid och dels i förekomsten av svallat tegel i samtliga lager. Mot botten av schaktet, vars djup var ca 1,50 m, framträdde ett fetare kulturlager, ca 0,15 meter tjockt. Även detta var delvis varvat med översvämmad sand. Lagret tolkas som ett utkastlager och innehöll förutom svallat tegel också yngre rödgods med vitlersdekor samt två läderföremål, en skosula och en mindre del av en rem.

Fynd

En större mängd fynd kom i dagen i samband med förundersökningen av område 14. Sammanlagt är det 56 olika fyndposter om 19 olika sakord. Fynden visar tydligt att det i området försiggått olika typer av hantverk. Framförallt finns det rester av kamproduktion men även indikationer på metallhantering.

Ben

Benmaterialet utgör den klart dominerande delen av fyndmaterialet. Totalt väger det ca 1500 g och utgör nästan hälften av alla fyndposter. Ca en tredjedel av benen, 530 g, bär spår efter någon form av bearbetning. Huvudsakligen är det avsågade ledändar av mellanfotsben från nötkreatur, en restprodukt från benhantverk. De flesta av dessa ben, samt ett fynd av horn, låg i den anläggningen som antas vara ett grophus, men det förekommer även mellanfotsben i provrutorna som grävdes i kulturlagret norr om grophuset. Även råämnen till kamtillverkning finns i materialet, dels i form av ben vilka kapats och spjälkats i mindre stavar och dels en bit av en bronstråd som använts för att nita ihop kamskenorna. Från 1200-talets början uppträder en helt ny kamtyp, den sammansatta dubbelkammen, där tätsittande nitrader förekommer, något som även finns på enkelkammar från 1100-talets andra hälft (Broberg & Hasselmo (1982:95)).

Slagg

Tillsammans med benmaterialet förstärker fynden av slagg tolkningen av området som ett hantverksområde. Slaggen finns spridd över hela området dvs både i kulturlagret och i anläggningarna. Den skillnaden som materialet visar är att det är förhållandevis små bitar av slagg som ligger i ytan på anläggningarna medan det i kulturlagret framkom hela bottenskällor. Sammanlagt väger slaggmaterialet ca 500 g fördelat på sex fyndposter. Tre av dessa är bottenskällor. Det innebär att det i området borde finnas ässjor och att det här pågått sekundärsmide dvs tillverkning av järnföremål.

Keramik

Keramikmaterialet är ganska litet men ger ändå bra dateringsmöjligheter. Totalt är det sex fyndposter med keramik. Av dessa är två ornerat svartgods, AII. Resterande är yngre rödgods, BII:4, varav två med inre blyglasyr, ett handtag till en trefotsgryta samt en skärva med vitlersdekor. Den senare skärvan kommer i botten av S5 invid Skenaån.

AII keramiken börjar strömma in i Skandinavien från 990-talet och finns kvar till 1200-talet (Roslund 1992:159f). I de svenska medeltidsstäderna anger den en datering från 1000-talet till 1200-talet (Broberg & Hasselmo 1981:28). BII:4 keramik med invändig blyglasyr och trefotsgrytor anger en datering från ca 1350 och framöver medan kärl med vitlersdekor förekommer först från 1500-talets senare del (Lindqvist 1981:50ff).

Sammanfattning

Förundersökningen norr om Skenaån visade bl a att en plats med omfattande verkstadsaktiviteter finns inom det planerade exploateringsområdet. Området där dessa verkstadsaktiviteter förekommit ligger på en flack udde med branta stup i öster och söder ner mot Skenaån. Framför allt verkar kamtillverkning varit dominerande. Detta visade sig särskilt i benmaterialet som till övervägande del bestod av avsågade ledändar till mellanfotsben från nötkreatur. Dessa utgör en restprodukt som sannolikt kommer från en relativt omfattande tillverkning. I området fanns även spår av metallhantering i form av ässjor och järnslag vilket tyder på att järnsmide förekommit.

Inom exploateringsområdet påträffades ett stort antal anläggningar i form av eventuella grophus, ugnar, ässjor och stolphål. Hela områdets karaktär av hantverk gör att anläggningarna kanske ska ses som spår efter verkstäder. Ett exempel är det eventuella grophuset i områdets norra del. Grophus förknippas vanligtvis med hantverk och inte sällan förekommer fynd av t ex sländtrissor, vilket även påträffades i detta hus.

Fyndmaterialet ger en relativt bra datering av verksamheterna i området. Fynd av svartgods indikerar att den intensiva perioden sträcker sig från ca 1000 till ca 1250-talet. Äldre svartgods har även hittats vid tidigare undersökningar i Skänninge inom begränsade områden motsvarande nuvarande Järntorgsparken. De undersökningar som är gjorda i detta område har man tidigare tolkat som att marknadsaktiviteter ägt rum vid södra stranden av Skenaån från sen vikingatid till skiftet 1200/1300. De lämningar som nu har påträffats inom exploateringsområdet kan vara tecken på att dessa tidiga hantverksplatser/marknadsaktiviteter finns längs med Skenaån i ett tidigare skede innan staden formellt etableras under 1200-talet.

Område 15 – 16. Skänninge södra och RAÄ 20

I förundersökningsområdet söder om Skenaån, som totalt utgör en sträcka på ca 460 meter, drogs 24 schakt med en sammanlagd längd av ca 150 meter. Resultaten visade på lämningar från medeltid och 1600 – 1700-tal i stort sett i samtliga schakt. Lämningarna bestod av ett avfallsområde närmast ån i norr, träbroläggningar, verkstadsaktiviteter, murrester från dominikanerklostret, stenläggningar i olika skeden, diken och områden som troligen utgjort odlingsmark, fig 34. ¹⁴C-analyser tagna i anläggningar och kulturlager visar på dateringar från slutet av 1100-talet till 1200-talets slut. Dessutom påträffades i den södra delen av undersökningsområdet, mellan Vistena-gatan och Linköpingsgatan, en härd ner mot botten av ursprunglig markyta. Den visar att det även kan finnas förhistoriska lämningar på platsen, vilket även styrks av ett ¹⁴C-prov från ett dike som visar en datering till senneolitikum – senare delen av stenåldern.

Avfallsområde

Längst norrut vid Skenaån i S200, S205, S210 och S215 var lagren skiktade ställvis med mörkare grå sand och linser med grus, se profiler, fig 13 a, b, c och d. I rannsakingar efter antikviteter finns anteckningar från 1600-talet där man beskriver hur Skenaån fått sitt namn ”Åån hålles av alla för att heta Skena där av att hon höst och vår mäktas skenar och flödar in om sina bräddar såsom en stor huvudälv, men om sommaren mästartparten torr igen” (Olsson, Stahre & Ståhle 1969:297). Sannolikt är lagerföljden i schakten närmast ån ett resultat av den beskrivningen, att ån under vissa tider under året svämmat över och att det under sommarmånaderna varit torrare. I de lager som sannolikt tillkommit under de perioder då ån delvis varit torrlagd fanns dels keramik av BII:4 gods och dels avfall från benhantverk, vilket antyder att området har använts som avfallsplats från medeltid in i 1600 – 1700-tal. Möjligen kommer avfallet från benhantverket från den kammakeri-verksamhet som förundersöktes norr om ån. Det är dock inte uteslutet att denna typ av verksamhet även finns söder om ån.

På en nivå ca en meter under nuvarande marknivå är stora delar av området vattensjukt. Från denna nivå finns trämaterial bevarat. I ett par av schakten hittades välbevarade träföremål bl a en del till ett laggkärl och ett par trädymlingar, F5 – 7.

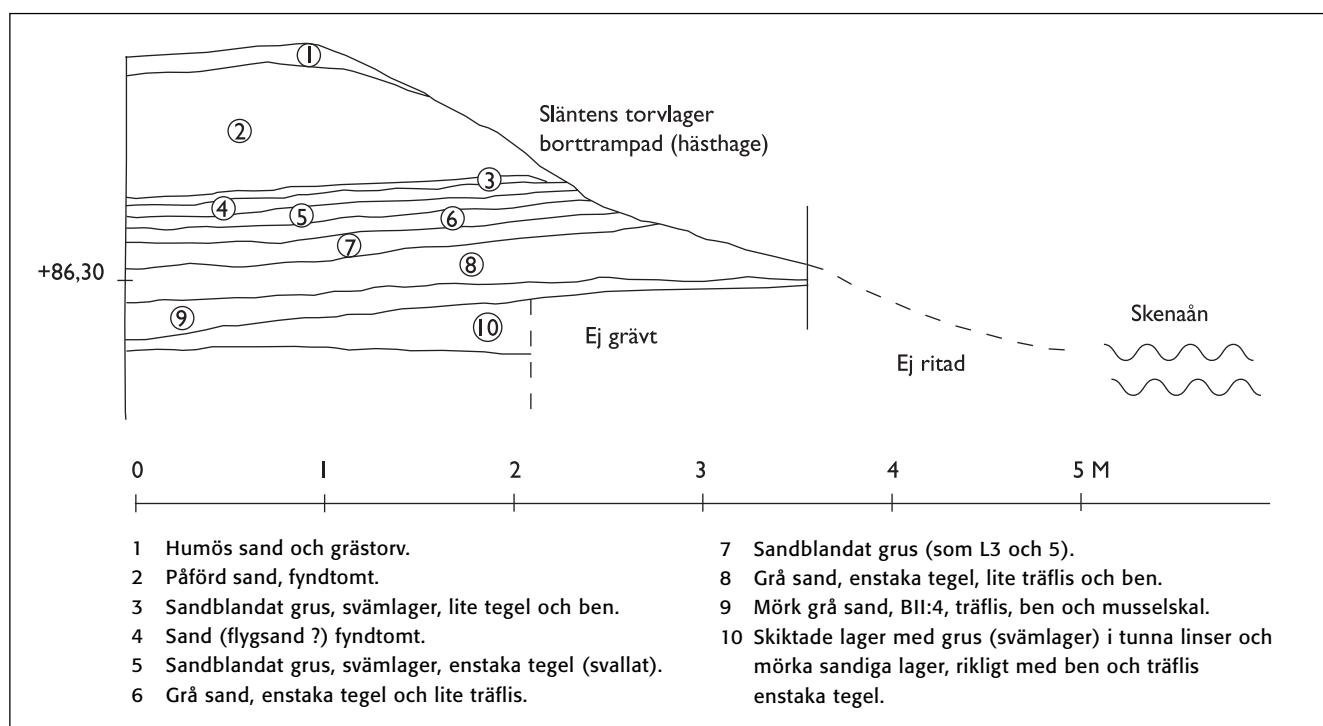

Fig 13a. Profil över lagerstratigrafin i det vattensjuka området. Schakt 200, profil 940 mot väster, längd 3,7 m. Skala 1:40.

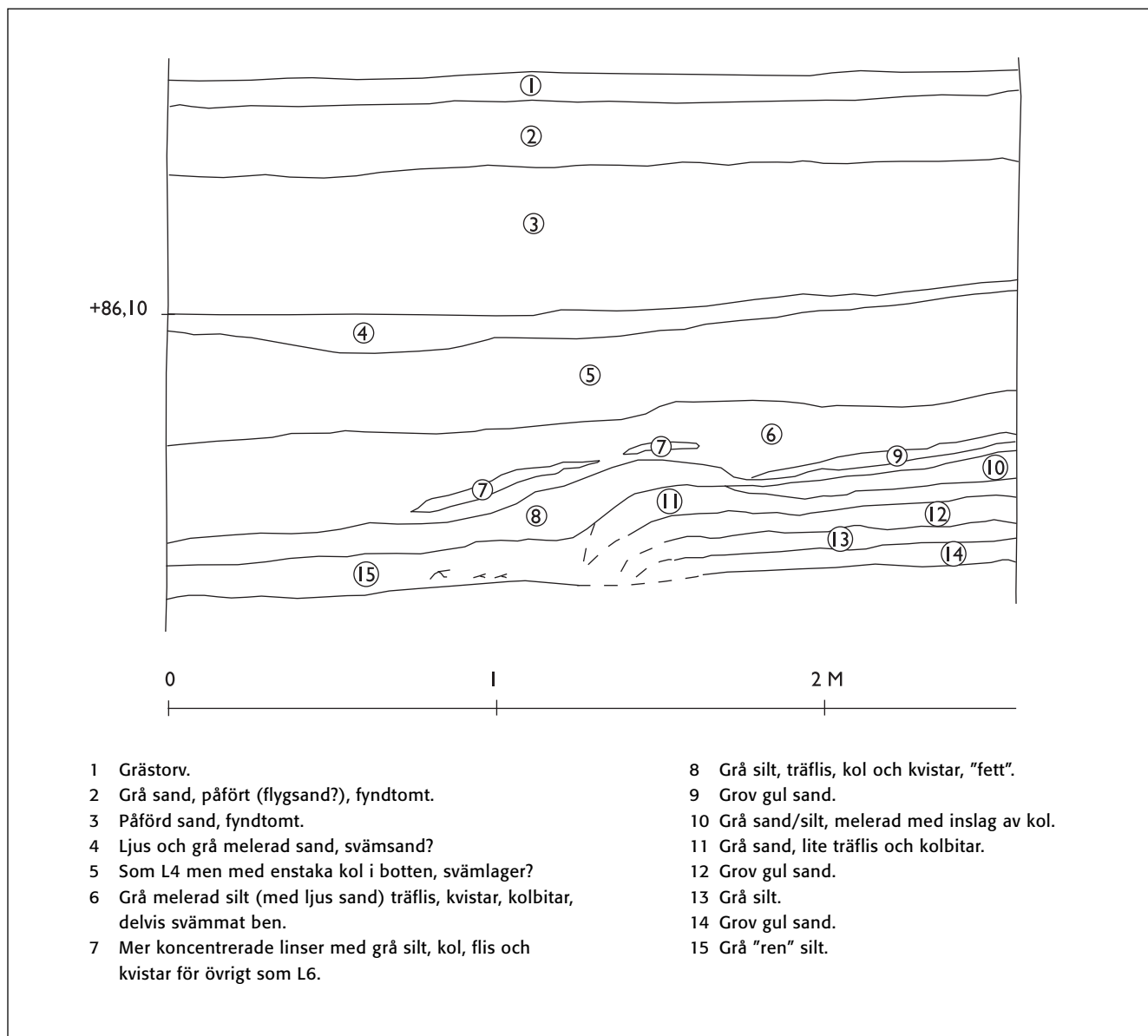

Fig 13b. Profil över lagerstratigrafien i det vattensjuka området. Schakt 205, profil 942 mot väster, längd 2,6 m. Skala 1:40.

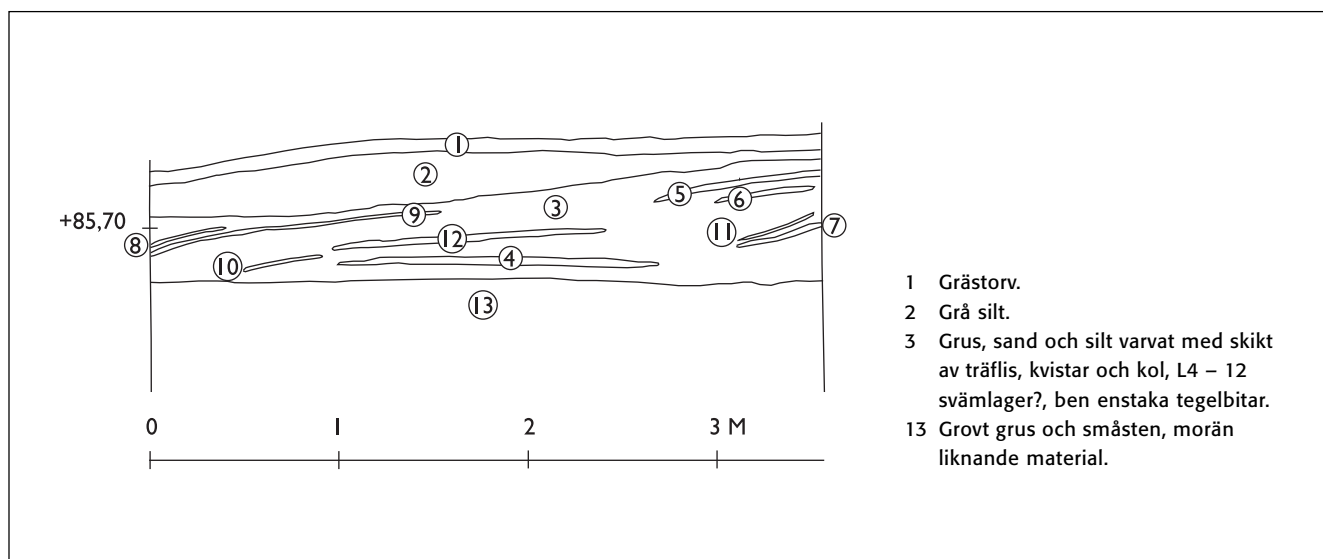

Fig 13c. Profil över lagerstratigrafien i det vattensjuka området. Schakt 210, profil 944 mot väster, längd 3,54 m. Skala 1:40.

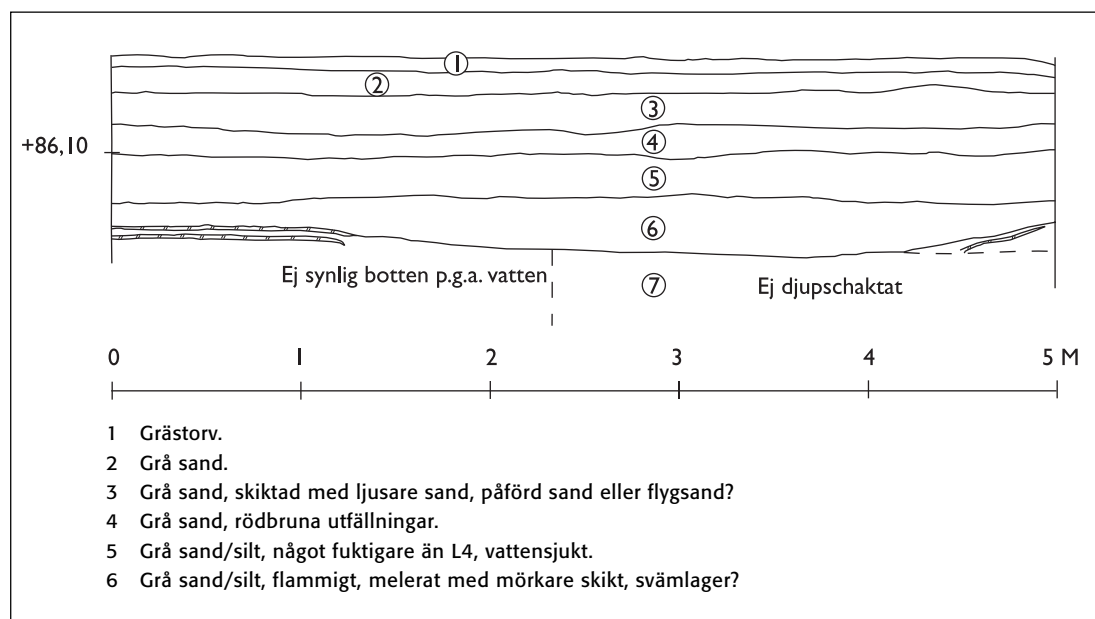

Fig 13d. Profil över lagerstratigrafien i det vattensjuka området. Schakt 215, profil 946 mot väster, längd 6 m. Skala 1:40.

Träbroläggningar

Vid en undersökning som gjordes 1944 påträffades på den östra sidan om järnvägen i de sankade partierna inom kv Mungärdet en träbroläggning och rikligt med djurben. I anslutning till denna drogs vid förundersökningen ett schakt, S225. Här hittades rester efter spångar och en trästock som kan vara rester efter den träbroläggning som undersöktes 1944. Även i S220 fanns trärester som låg på sten. Detta är troligen rester efter ytterligare träbroläggningar i det sankade området. I södra delen av S225 fanns även nedstuckna trästörar och vidjor, vilket tolkades som rester efter ett stängsel eller staket i öst – västlig riktning. Detta staket begränsar i så fall det område som utgör de sankade partierna. Staketet kan även utgöra gränsen för klosterområdet norrut.

Verkstadsaktiviteter

”Denna stad sägs av historierna att varit fordom en stor och förnäm handelsstad i Östergötland, det och troligt är ty ehuru staden nu är ringa och kort begripin, så finns likväl utom kring staden i nästbelägna tomter och åkrar många ugnsgrunder och grundvalar till hus ” (Olsson, Stahre & Ståhle 1969:297 f). Upptäckningen från 1600-talet beskriver här en stad som före 1600-talets ”ringa” utbredning haft intensiva verkstadsaktiviteter utanför själva stadskärnan.

Söder om staketet i S230 och S245 fanns spår av verkstadsaktiviteter i form av förmodade rester efter ugnar. I S230 påträffades ett kraftigt sot- och asklager, se fig 14. Askkan och kollagren låg i tunna linser och tolkades som utrakade lager från en ugnskonstruktion. Söder om dessa lager syntes delar av en ovalsformad ljus ränna med kalkbruk och småsten som kan vara rester efter en ugnsvägg. I anslutning till denna hittades ett bryne – ett vanligt förekommande föremål vid platser för metallhantverk. Några metallslagger förekom inte i det schakt som grävdes. Ett ¹⁴C-prov taget i de utrakade sotiga lagren, L7, gav en datering till 1190 – 1290 e Kr.

I södra delen av S245 påträffades ett lager med kraftigt bränd lera och rikligt med kol, se fig 15. I och kring detta lager fanns även rikligt med bronsslag och enstaka delar av troliga ugnsväggar. Sannolikt utgör detta utkanten av en bronsgjuterianläggning. En ¹⁴C-analys gjord på kol från L6 daterar anläggningen till ca 1160 – 1280 e Kr. Anläggningen ligger i nära anslutning till dominkanerklostret. Få undersökningar av medeltida bronsgjuteriplatser är gjorda i Norden (se sammanställning Ahnund 1999 in print). Flera av de medeltida gjuteriplatserna från Sverige härrör från

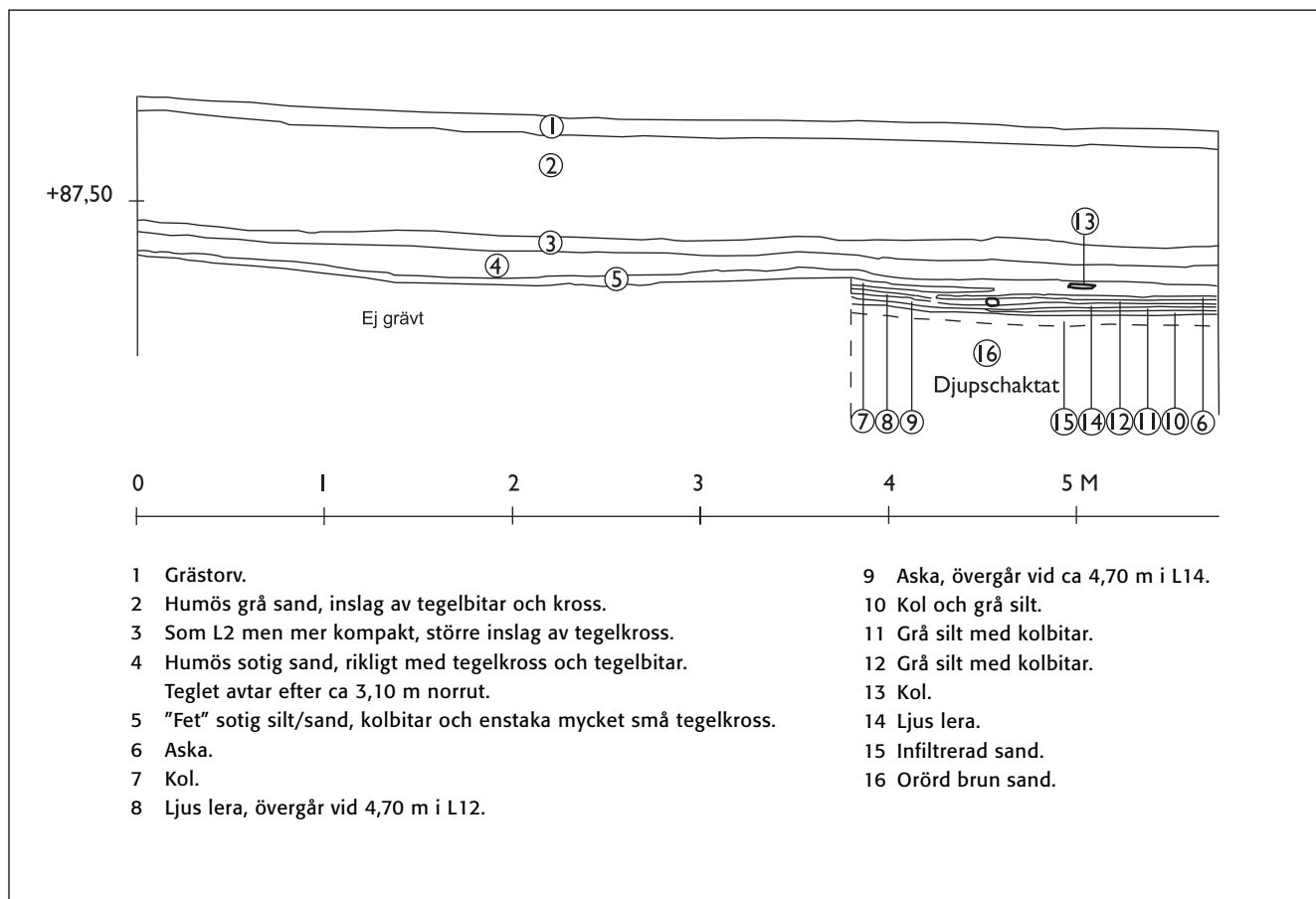

Fig 14. Profil över lagerstratigrafin i S230, profil 954 mot väster, längd 5,8 m. Visar uttrakade kol- och sotlager som troligen härrör från en ugn. Skala 1:40.

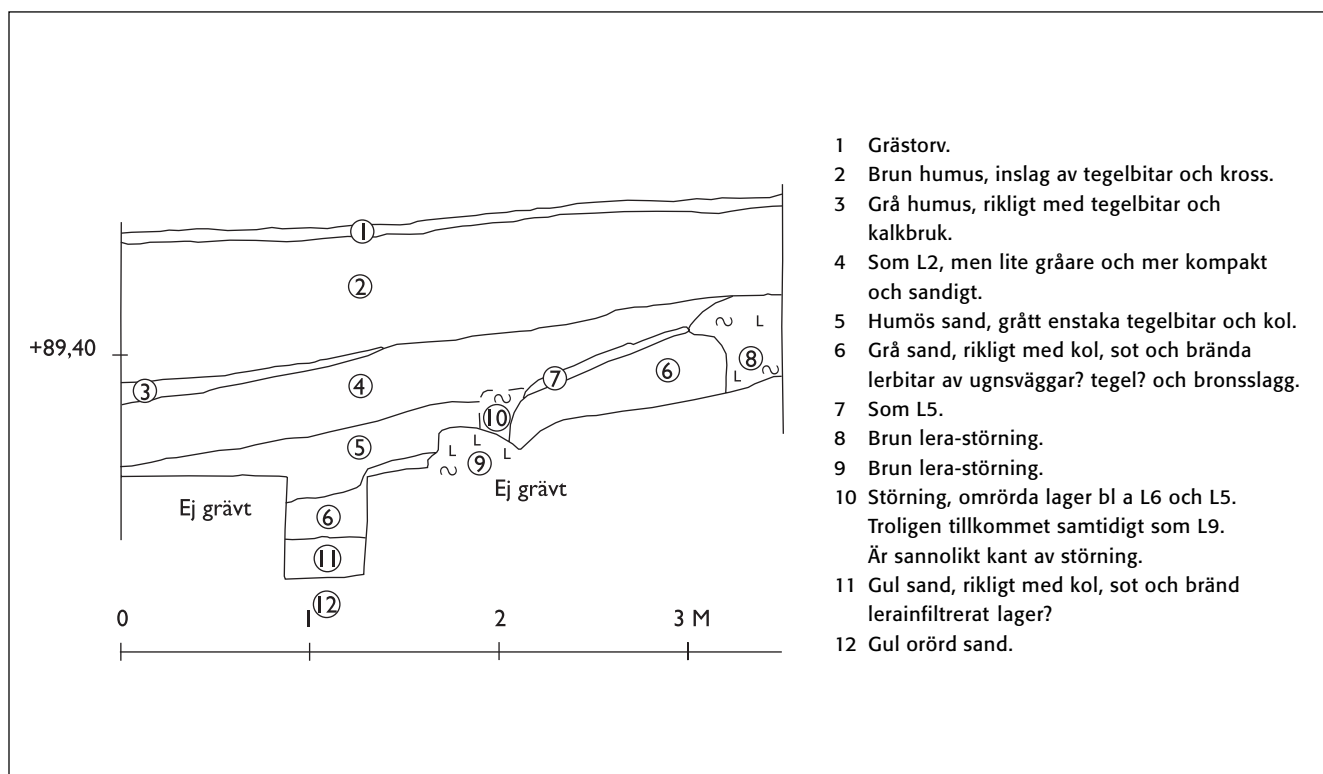

Fig 15. Profil över gjuterianläggningen i S245, profil 958 mot öster, längd 2,5 m. Profilen visar endast uttrakade lager från anläggningen. Skala 1:40.

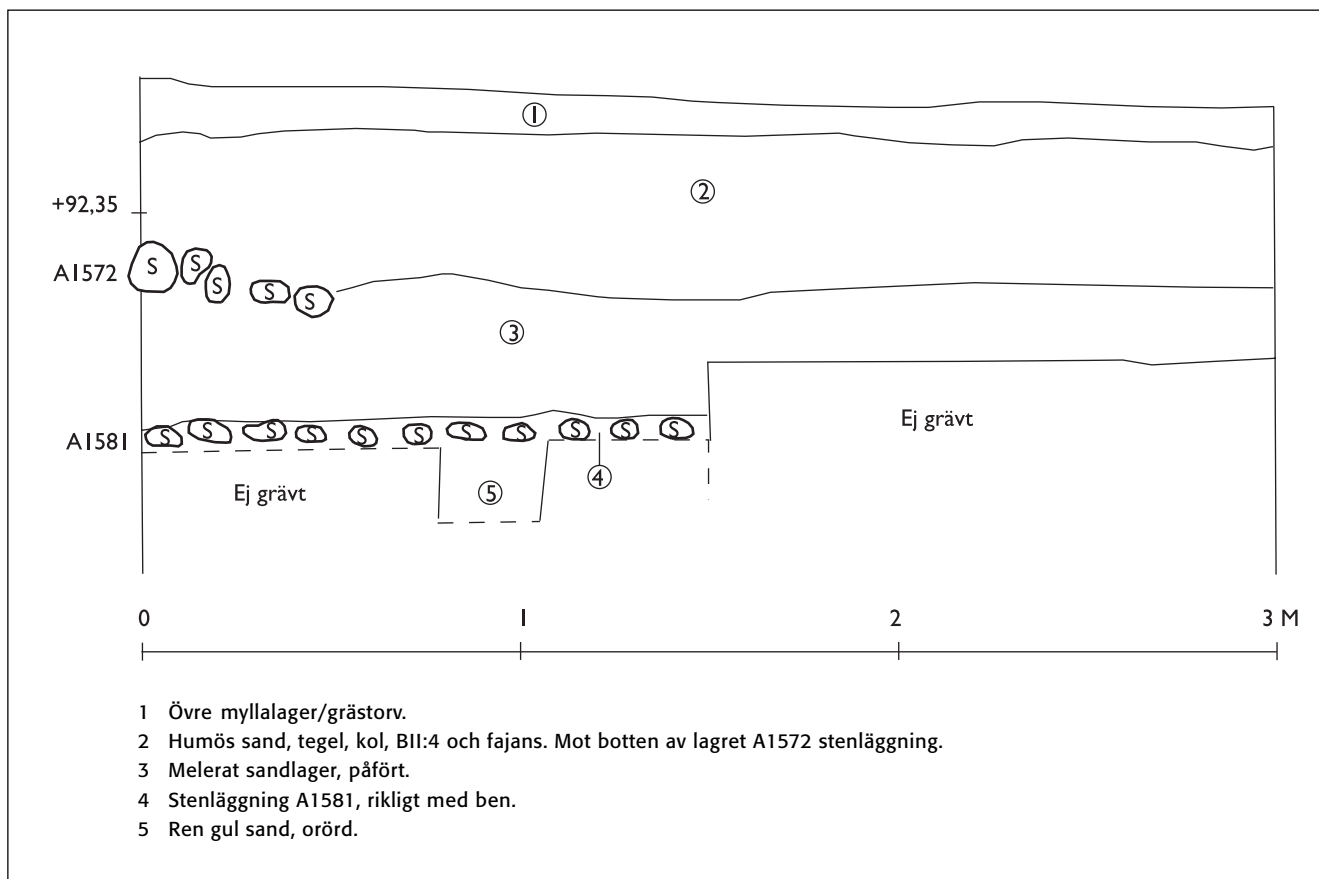

Fig 16. Profil över de två stenläggningarna i S265, profil 1548 mot väster, längd 3 m. Den undre, A1581, kan vara densamma som grävdes 1959 – 60. Skala 1:20

klockgjutningsplatser i anslutning till kyrkor, men aldrig tidigare har man kunnat koppla en gjuteriplats till en klosteranläggning. En plats intressant i detta sammanhang med rester av ett gjuteri med varierad produktion är ett dominikanerkloster i Odense i Danmark som undersöktes 1979. Här undersöktes en gjuteriplats där både klockgjutning och grytgjutning förekommit (Vellev 1988). På platsen fanns förutom bronsgjuterianläggningar och smältugnar även rikligt med bronsslag samt delar av gjutformar. Bronsgjuterianläggningen i S245 kan höra till klosteranläggningen, men kan givetvis även höra till ett något äldre skede. Om det är så kan den troligen kopplas samman med de verkstadsaktiviteter som finns norr om ån och hör i så fall till skedet före etablerandet av Skänninge stad.

Även i området söder om klosteranläggningen kan det ha förekommit någon form av metallhantering. Intill S265 omedelbart söder om klostret undersöktes 1959 och 1960 ett område med en stenläggning och brunna trärester. Här hittades rikligt med järnslag och järnföremål vilket tolkades som att en smedja tillhörande klostret hade legat på platsen. I S265 fanns stenläggningar tillhörande två skeden, fig 16. Den övre, A1572, daterad genom fynd till 1600 – 1700-tal är sannolikt rester efter en stenlagd gårdsplan alternativt stenlagt golv. Söder om denna undersöktes delar av ett fundament till en spis eller ugn. Den undre stenläggningen, A1581 kan vara delar av den som undersöktes 1959 – 60 och som tolkats som en smedja. Här fanns rikligt med djurben samt ett oidentifierbart föremål av järn. Alternativt kan denna stenläggning vara fortsättningen på Vistenagatan, en av de huvudgator som ledde in till den medeltida staden.

I S270 fanns liknande typer av lager som i S230, utrakade lager med sot, aska och kol som troligen härrör från någon typ av verkstadsaktivitet, fig 17. I ett av dessa utrakade kolbemängda lager, L7, fanns fragment av hårt bränd lera vilket kan utgöra rester efter ugnsväggar. I S295 hittades i en grop en bottenskölla i järn – en restprodukt från smide.

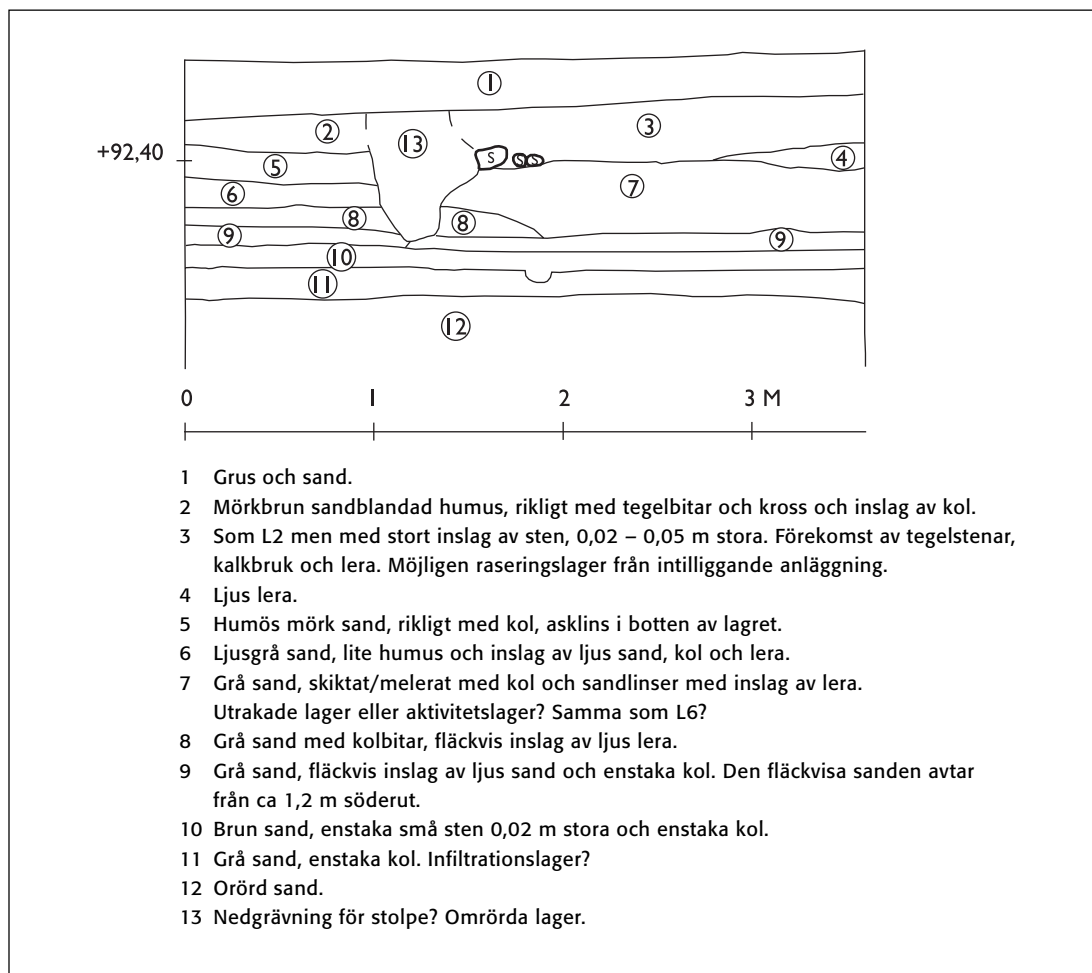

Fig 17. Profil över lagerstratigrafien i S270, profil 1554 mot öster, längd 3,6 m. Även här syns utrakade sotiga lager som troligen härrör från en ugn. Skala 1:40.

Både norr och söder om klosteranläggningen finns rester av anläggningar som pekar på relativt omfattande verkstadsaktiviteter. Dateringarna antyder dels att anläggningarna kan kopplas till den tidigaste fasen av klostrets etablering dels att de kan tillhöra ett äldre skede. Om de är äldre skulle de kunna kopplas samman med verkstadsaktiviteterna norr om ån. Hur stort själva klosteranläggningen har varit vet man inte, men man har vid tidigare undersökningar i kv Radiatorn tolkat flera anläggningar söder om klostret som tillhörande klostrets ekonomidel, med bl a ett område med smedja strax söder om klostret.

Dominikanerklostret

Skännings medeltida dominikanerkloster nämns i det skriftliga källmaterialet första gången år 1237. Vid en brand år 1291 totalförstördes klostret. År 1305 var klostret återuppfört efter den svåra branden. Efter reformationen gav Gustav Vasa order om att bryta tegel ur klosterbyggnaden. Lämningar från klostret har undersökts vid fem olika tillfällen. Resultaten från dessa undersökningar har visat att själva klosteranläggningen har legat i nuvarande Mungårdet och att stora delar av klostrets ekonomidel har legat i kv Radiatorn. I Mungårdet har man undersökt lämningar efter bl a tegelbyggnader som har ingått i klosteranläggningen. Söderut, i kv Radiatorn undersöktes bl a stenläggningar och rester efter en smedja.

Vid förundersökningen hittades bevarade lämningar från klostret som möjligen kan härröra både från tidigt 1200-tal samt 1300-talets början. I S250, S255, S260 och S315 fanns rester efter klostret i form av murrester, eventuella rester efter tegelgolv, stenläggningar och raseringslager.

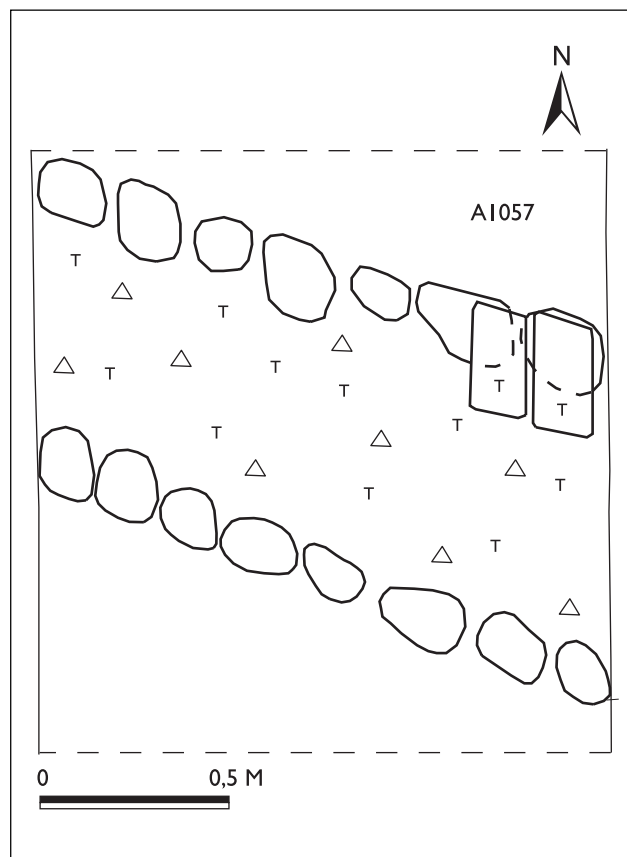

Fig 18. I S250 påträffades grunder till det norra murpartiet i klostret, A1057.

I S250 fanns en kraftig mur av natursten, A1057, fig 18. Omedelbart söder om muren fanns ett mindre fundament av sten, alternativt utrasade rester från muren. Ett fragmentariskt bevarad fundament eller rester av ett tegelgolv, A1111 fanns i S255, fig 19 plan + profil. Tegelgolvet vilade på L4, som kan vara sätt-sand till golvet. Strax norr om tegelgolvet grävdes en mindre grop för hand. Här påträffades ca 0,5 meter under nuvarande marknivå en vällagd stenpackning, A1137, med 0,15 meter stora stenar som kan vara från klostrets äldsta skede. Stenpackningen är sannolikt rester efter ett stenlagt golv eller en gårdsplan utanför byggnaden.

I södra delen av S260 fanns ytterligare en mur som tillhör klostret, A1132. Muren kan tillhöra det yngre skedet medan ett kraftigt sot- och asklager; L6 – 8, kan vara spåren efter den brand som totalförstörde klostret år 1291, fig 20 plan + profil. ¹⁴C-analys från L6 har gett en datering till 1180 – 1290 e Kr.

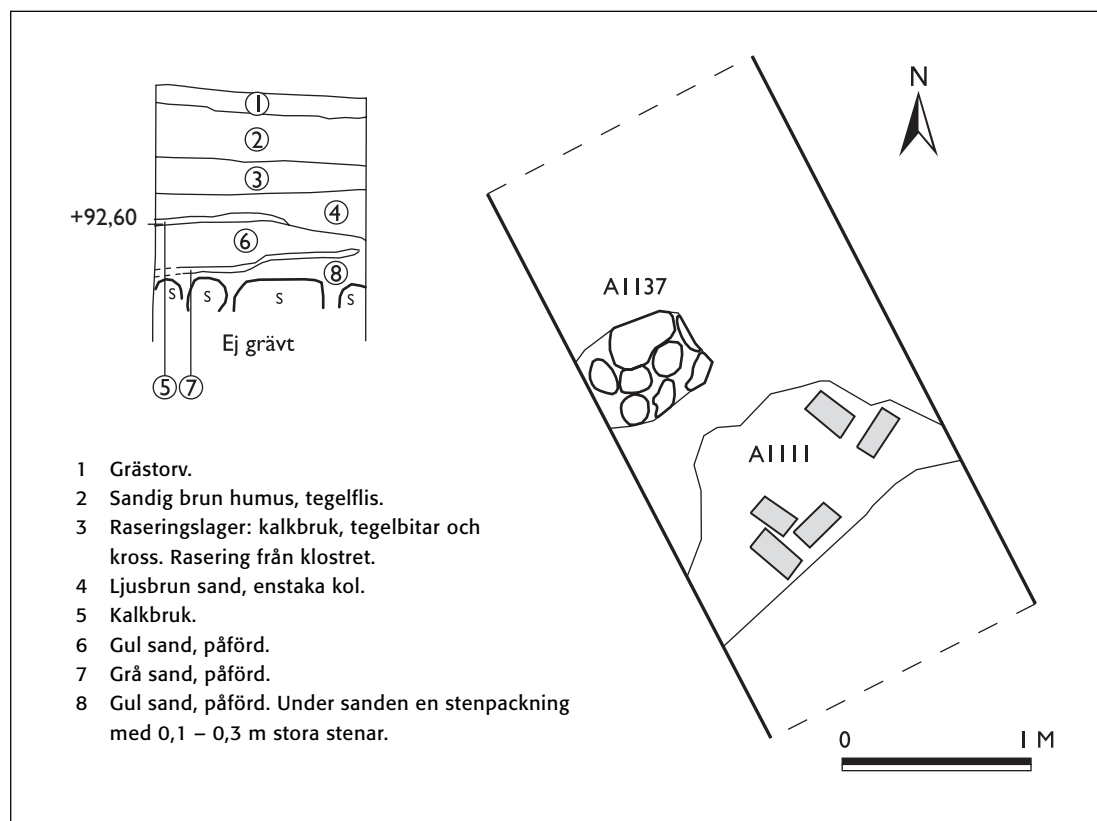

Fig 19. Klostrets tegelgolv A1111 och den undre stenläggningen A1137 i plan och profil. Profil 1254 mot väster, längd 0,6 m. Skala 1:20.

- 1 Grästorv.
- 2 Sandig brun humus, tegelflis.
- 3 Raseringslager: kalkbruk, tegelbitar och kross. Rasering från klostret.
- 4 Ljusbrun sand, enstaka kol.
- 5 Kalkbruk.
- 6 Gul sand, påförd.
- 7 Grå sand, påförd.
- 8 Gul sand, påförd. Under sanden en stenpackning med 0,1 – 0,3 m stora stenar.

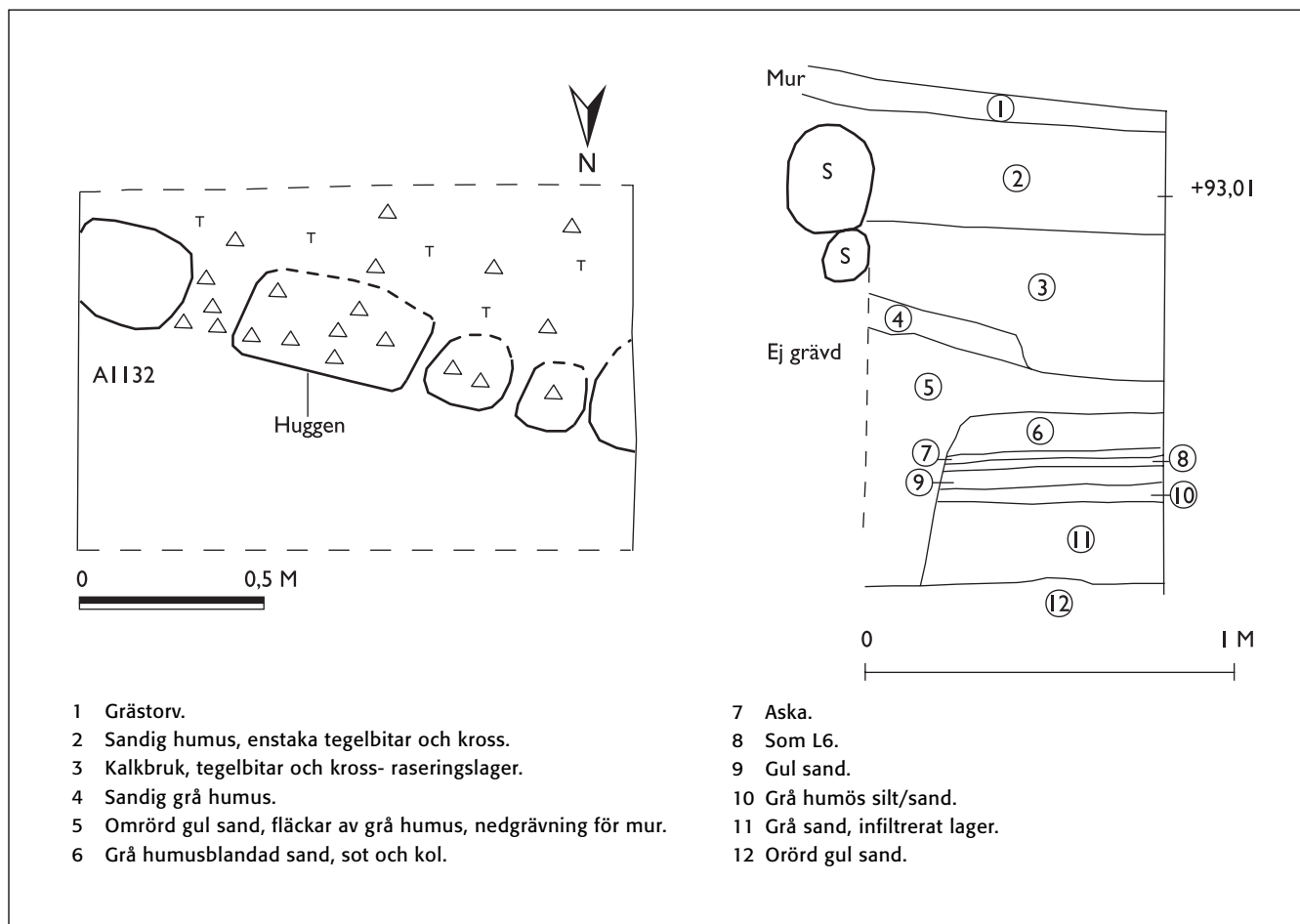

Fig 20. Murpartiet i plan från södra delen av klosterområdet samt profil 1288 mot väster, längd 0,8 m som visar ett undre sotigt lager, möjligen klostrets äldre fas. Skala 1:20.

I området norr om Vistenagatan kunde endast ett mindre schakt grävas, S315. I området fanns dock ett kraftigt raseringslager, ca 0,4 meter tjockt, med tegel och kalkbruk vilket visar att rester efter klosterbyggnaden bör finnas även i detta område. Kulturlager som kan knytas till de olika faserna för klostret syntes spår av i S260 och S315, se schaktbeskrivning.

Förundersökningen visar att klostrets båda faser troligen finns representerade i området med kulturlager och anläggningar i form av murrester, stenläggningar och tegelgolv. När det gäller klostrets ekonomidell eller verkstadsaktiviteter som kan vara knutna till klostret finns fortfarande frågetecken inför en slutundersökning. Hör de omfattande verkstadsaktiviteter vi sett spår av vid förundersökningen, både norr och söder om klostret, till själva klosteranläggningen eller är de aktiviteter som ska knytas till perioden innan klostrets etablering?

Stadens gräns och Linköpingsgatan?

På den äldre stadskartan från 1713 över Skänninge går stadens gräns mot öster strax söder om Vistenagatan parallellt med denna och därifrån i sydvästlig riktning ner mot Linköpingsgatan. I två av schakten, S275 och S290, fanns i botten mot den rena sanden spår av diken som kan vara gränsen för staden. Riktningen på dessa diken stämmer väl överens med den gräns som syns i det äldre kartmaterialet. Analys av kol från ett av diken, A1517, gav en datering till 2460 – 2200 f Kr, en datering som inte har att göra med en gränsläggning av staden. Dateringen visar i stället sannolikt att det i området även finns boplatzlämningar från senneolitisk tid och att diket är ifyllt med material från denna boplatz. Diket, A1517, är delvis grävd genom diket A1512 och bör således vara yngre än detta, fig 21.

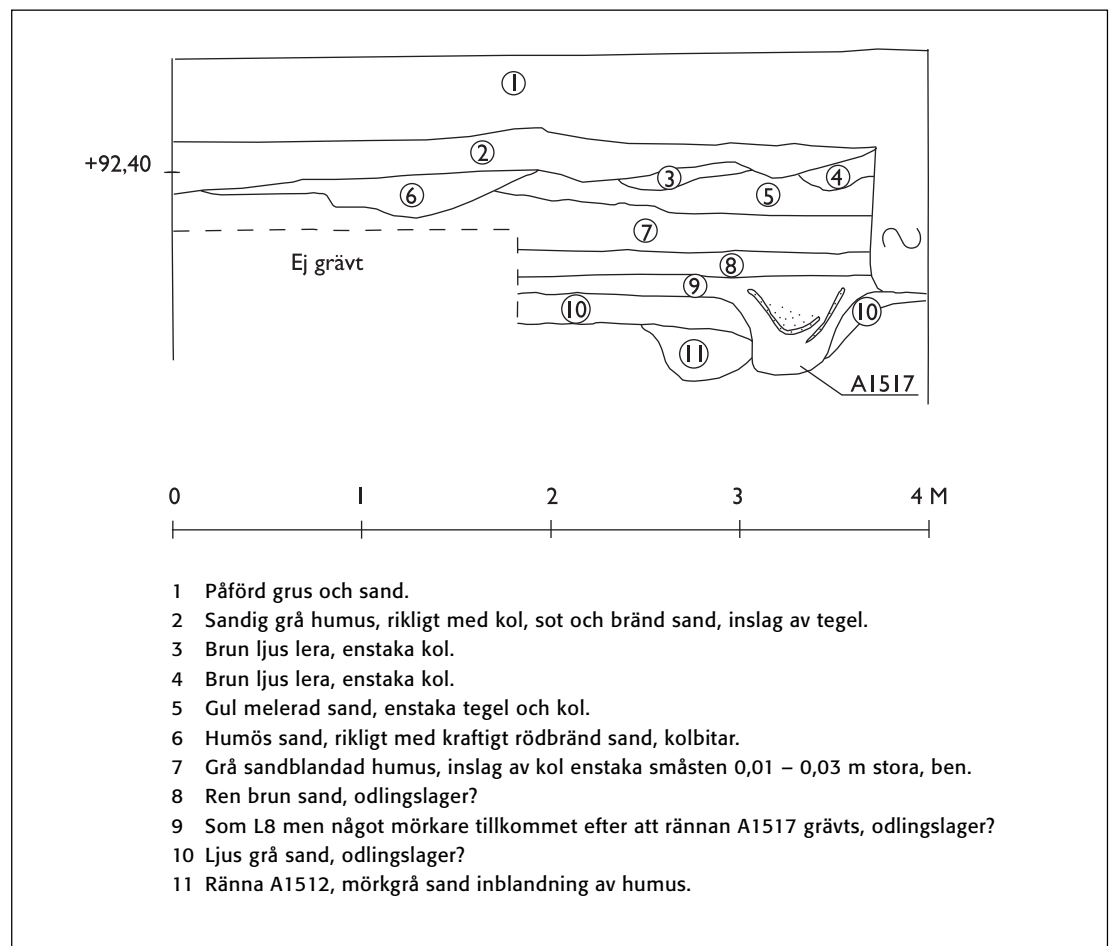

Fig 21. I S275, profil 1556 mot öster, längd 4 m, påträffades delar av det dike som möjligen utgör stadens gräns mot öster. Skala 1:40.

I flera av schakten söder om Vistenagatan fanns kraftiga stolpfundament i nord – sydlig riktning samt i ett schakt även tre störor i rad i samma riktning. Dessa följer den nuvarande järnvägens sträckning och är troligen en sentida gräns för järnvägen åt öster.

Längst söderut inom undersökningsområdet, i S310, var området sannolikt urschaktat redan i början av 1900-talet. De övre lagren som var ca 1,5 m tjocka bestod av påförd grus/sand. I botten på dessa påförda lager fanns buteljglas med instämplat årtal 1906. Ytterligare ett tunt brunt humuslager ca 0,06 meter tjockt och ett fett något sandigt lager ca 0,10 meter tjockt täckte därunder en tät lagd stenpackning. Söder om denna stenpackning fanns en kraftig mur, 0,7 meter bred, lagd med natursten och söder om denna en senare betongplatta. Stenläggningen och muren kan höra samman och utgör i så fall en byggnad med stenlagt golv eller enstensatt gårdsplan. Alternativt utgör stenläggningen en förlängning av Linköpingsgatan, en av de huvudgator som lett in till den medeltida staden. Murpartiet kan tillhöra ett senare skede möjligen tillkommet i samband med att betongplattan lagts dit. De lager som ligger på stenläggningen går fram till muren och bryts av denna, fig 22.

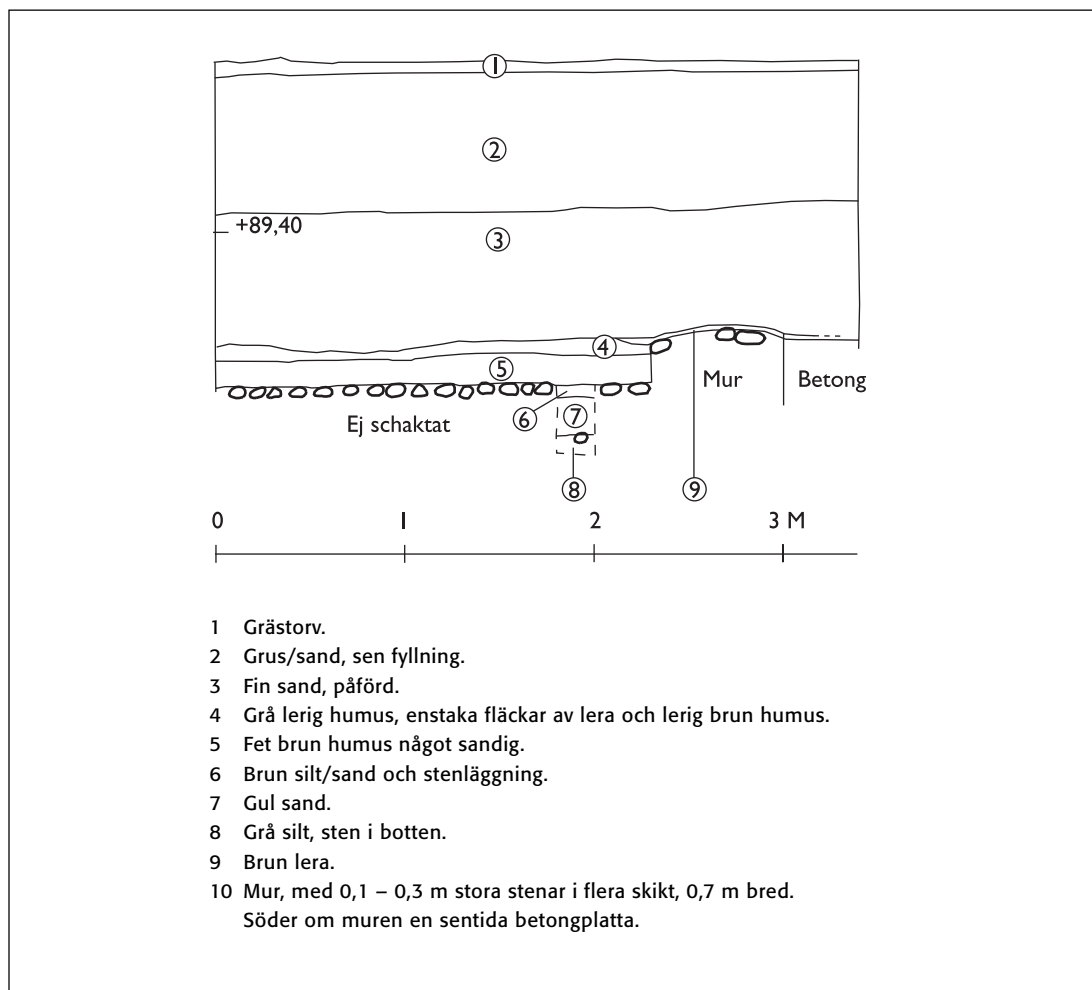

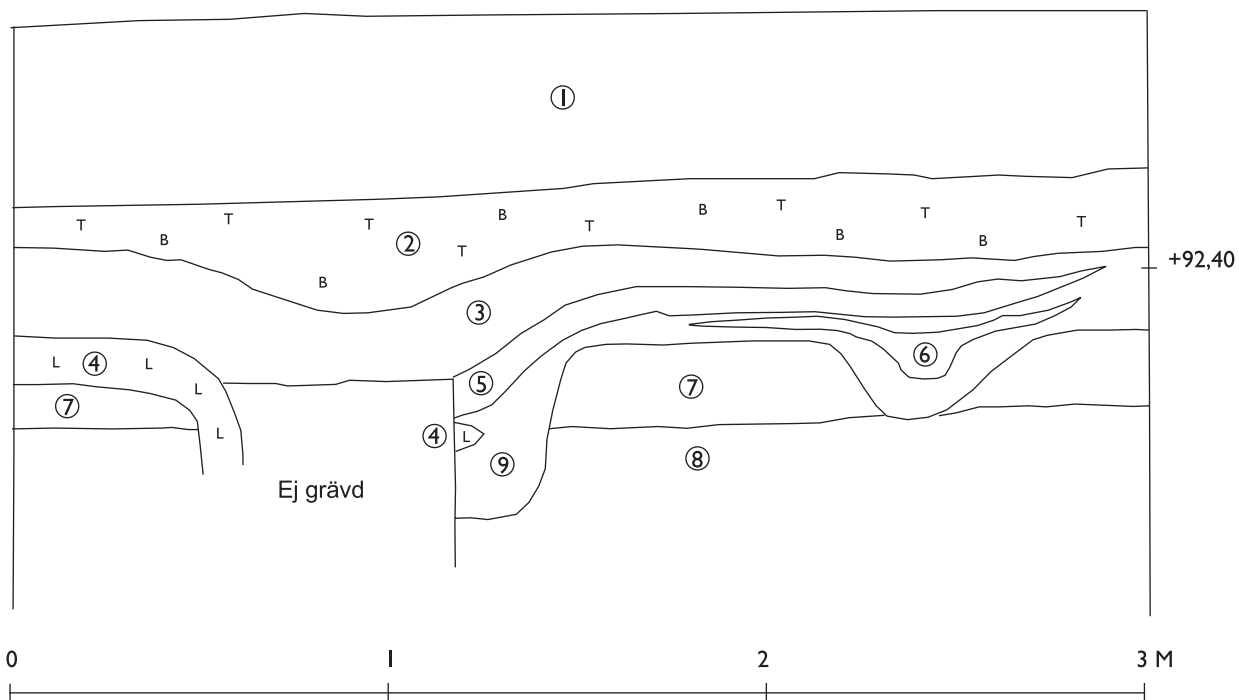
Fig 22. I S310, profil 976 mot öster, längd 3,4 m, syns den stenläggning som kan vara förlängningen på en av Skänninges två huvudgator in mot den medeltida staden. Skala 1:40.

Odlade ytor

I flera av schakten söder om Vistenagatan fanns lager som vid förundersökningen tolkades som eventuella odlade ytor. Från södra delen av S265 och vidare söderut i S275, 280 – S305 fanns dessa relativt homogena och fyndtomma lager, fig 23 a, b och c. I S305 grävdes hela schaktet ner till botten och stora delar av ytan rensades för hand. Här syntes tydliga spår av spadvtryck vilket indikerar att området spadgrävts i samband med odling.

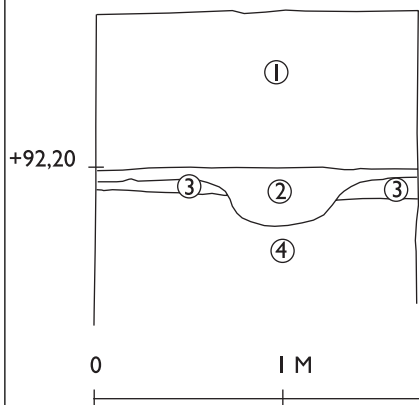
Förhistoriska lämningar

Vid tidigare undersökningar öster om magasinsbyggnaderna i kv Radiatorn har man hittat boplatslämningar i form av en småstenspackning, en härd och stolphål. Någon datering finns inte av dessa. I S290 fanns i botten mot den rena sanden en härd. Med tanke på att den låg i botten under odlingskikten kan den vara spår efter förhistoriska boplatslämningar i området. Den datering som finns från diket A1517 indikerar att boplatslämningar från senneolitikum finns i området. Vid undersökningar för den tidigare alternativa bansträckningen grävdes ett område strax norr om Motalagatan. Här daterades några anläggningar till samma tidsperiod, dvs senneolitikum.

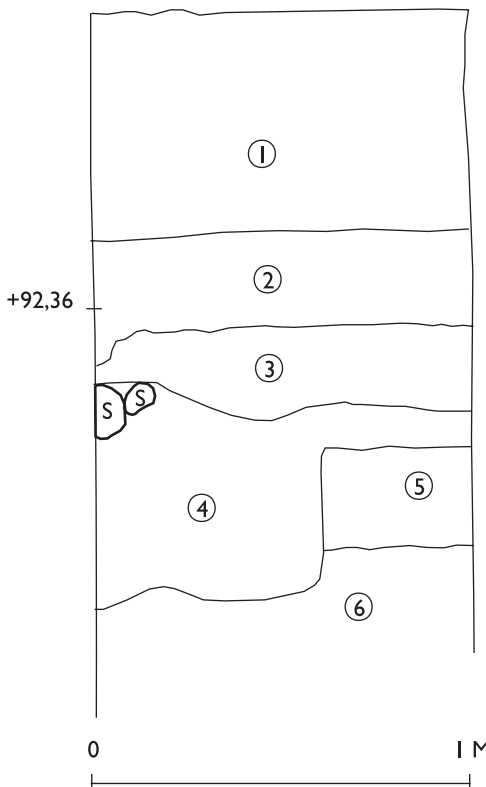
Schakt 265, profil 1552 mot öster, längd 3 m

1 Påförd grus och sand.	5 Melerad sand.
2 Humös sand, rikligt med tegel, ben och kol (raseringslager).	6 Bränd sand, rikligt med kol.
3 Humös sand, renare än L2. Går ej att skilja från L9.	7 Brun sand, odlingslager eller ursprunglig marknivå?
4 Lerlins, påfört i den norra gropen.	8 Ren orörd sand.
	9 Jfr L3.

Schakt 285, profil 1430 mot öster, längd 1,7 m

- 1 Påförd grus och sand.
- 2 Fet kompakt mörkgrå lerblandad sand, relativt rent med enstaka tegelflis, jfr L3 schakt 295.
- 3 Ej så fett som L2, mer humus med enstaka kol och tegelflis, jfr L4 i schakt 295. Mot botten blir lagret ljusare, möjligen finns i botten rest av motsvarande L5 i schakt 295.
- 4 Gul orörd sand.

Schakt 295, profil 1432 mot norr, längd 1,0 m

- 1 Påförd grus.
- 2 Påförd gul sand.
- 3 Fet kompakt mörkgrå sand, relativt rent lager, enstaka tegelflis.
- 4 Ej så fett som L3, mer humus, enstaka tegelflis och kol. I nedgrävningen hittades en bottenkälla.
- 5 Ljusare brun humös sand. Delvis uppblandad med botten sand, odlingslager?
- 6 Ren orörd sand.

Fig 23. I flera av schakten söder om klosterområdet syns spår efter odling. Odlingsnivåerna består av fyndtomma skikt med humus i S265, 275, 285 och 295. Schakt 265 och 295 i skala 1:20, schakt 285 i skala 1:40.

Sammanfattning

Resultaten från förundersökningen visade på omfattande lämningar från Skenaån i norr ner till Linköpingsgatan i söder. Undersökningen berörde bl a delar av det medeltida dominikanerklostret S:t Olof, RAÄ 20, samt troligen lämningar av den medeltida staden.

I norr fanns ett avfallsområde ned mot Skenaån. Förutom avfall från benhantverk, möjligen kam-makeriavfall, fanns även välbevarade träföremål samt i några schakt rester efter träbroläggningar. I slutningen ner mot Dyhagen påträffades även lämningar efter bronsgjuteriverksamhet och troligen även annat metallhantverk. Söder om klosteranläggningen fanns ytterligare partier där man kan förmoda intensiva verkstadsaktiviteter. Vid Vistenagatan har man vid tidigare arkeologiska undersökningar observerat en stenläggning som tolkades som smedja tillhörande klosteranläggningen. Vid förundersökningen påträffades i detta område en stenläggning som troligen är fortsättningen på denna. Ytterligare söderut fanns tecken på verkstadsaktiviteter i form av kraftigt sotiga lager.

Dominikanerklostret i Skänninge byggdes i början av 1200-talet och totalförstördes vid en brand i slutet av samma århundrade. I början av 1300-talet återuppfördes klostret. Troligen är det den yngre klosterbyggnaden som vi fann spår av, dels i form av välbevarade murpartier och dels rester efter ett tegelgolv. Möjligen har vi påträffat spåren efter klostrets båda byggnadsskeden. Spåren av den äldre klosterbyggnaden syntes i form av en stenläggning och ett sotigt lager. Ett ¹⁴C-prov som är taget i detta lager i anslutning till en av murpartierna gav en datering till 1100 – 1200-talen vilket antyder att lagret kan härröra från branden på 1200-talet.

Vid förundersökningen påträffades diken i ett par av schakten. Dessa diken följer samma riktning för stadens gräns mot öster som finns markerad på 1713 års karta. Längst i söder hittades en stenläggning som kan vara en förlängning av Linköpingsgatan, en av Skänninges två medeltida huvudgator som leder in till staden.

Mellan Vistenagatan och Linköpingsgatan fanns också partier som sannolikt har utnyttjats för odling under medeltid. I flera schakt påträffades homogena, relativt fyndtomma lager som troligen utgör odlingsytor.

Spår efter yngre bebyggelse från 1600 – 1700-talet fanns i området omedelbart söder om Vistenagatan. Här påträffades en välagd stenläggning och ett nedgrävt stenfundament som sannolikt är fundament till en spis eller ugn.

De förhistoriska lämningarna utgjordes av en härd. Tidigare har man i närheten undersökt lämningar som var av förhistorisk karaktär. Ett gravfält från förromersk/äldre romersk järnålder och ett lösfynd av en spjutspets från äldre järnålder är också funna i närområdet. Detta gör det troligt att ytterligare förhistoriska lämningar kan finnas inom stora delar av exploateringsområdet. Dateringen från ett av dikena gav en datering till senneolitikum vilket visar att det troligen även finns boplatslämningar från denna period i området.

Bilagor

Anläggningslista, område 14

ID	Schakt	Typ	ID	Schakt	Typ
135	110	Mörkfärgning	492	110	Stolphål
156	110	Mörkfärgning	506	110	Ugn?
175	110	Grop	520	110	Stolphål
222	110	Mörkfärgning	534	110	Stolphål
242	110	Mörkfärgning	547	110	Mörkfärgning
263	110	Stolphål	570	110	Mörkfärgning
276	110	Grop	596	110	Mörkfärgning
311	110	Stolphål	617	110	Ässja?
323	110	Stolphål	646	110	Stolphål
337	110	Stolphål	660	110	Mörkfärgning
350	110	Stolphål	673	110	Stolphål
367	110	Stolphål	686	110	Mörkfärgning
381	110	Stolphål	704	110	Ränna
392	110	Stolphål	730	110	Stolphål
406	110	Stolphål	742	110	Ränna
419	110	Stolphål	773	110	Stolphål
435	110	Härd	833	110	Härd?
451	110	Stolphål	844	110	Nedgrävningskant, grophus?
465	110	Stolphål	864	110	Stenpackning, grophus
478	110	Stolphål	878	110	Stolphål

Fyndlista, område 14

Fyndnr	Sakord	Material	Del	Egenskap	Anmärkning
20	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Nöt, övre leddelen
21	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Nöt, nedre leddelen
22	Ben	Ben	–	Kapad	–
23	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Nöt, övre leddelen
24	Ben	Ben	–	Kapad/spjälkad	–
25	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Nöt, nedre leddelen
26	Ben	Ben	–	–	–
27	Slagg	–	–	–	–
28	Ben	–	–	–	–
29	Tand	Ben	–	–	Bl a svin
30	Ben	Ben	–	Kapad	Mindre delar
31	Ben	Ben	–	–	–
32	Ben	Ben	Leder	–	–
33	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Övre leddelen
34	Ben	Ben	Mellanfotsben	–	Nöt
35	Bränd lera	Bränd lera	–	–	Hårt bränd

Forts ...

Fyndnr	Sakord	Material	Del	Egenskap	Anmärkning
36	Sländtrissa	Bränd lera	–	–	–
37	Bränd lera	Bränd lera	–	–	–
38	Ben	Ben	–	–	–
39	Slagg	–	–	–	–
40	Ben	Ben	–	Bearbetad	–
41	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Nöt, nedre leddelen
42	Horn	–	–	–	–
43	Ben	Ben	–	–	–
44	Horn	–	–	Kapad	–
45	Ben	Ben	–	Kapad	–
46	Bottenskälla	Slagg	–	–	–
47	Kärl	Svartgods	–	Ornerad	Typ AII, svartgods
48	Kärl	Svartgods	–	Ornerad	Typ AII, svartgods
49	Ben	Ben	–	–	–
50	Ugnsvägg	Slagg	–	–	–
51	Gjuttapp	Metall	–	–	–
52	Ben	Ben	–	–	–
53	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Övre leddelen
54	Ben	Ben	–	–	–
55	Tand	–	–	–	Diverse djur
56	Tand	–	–	–	Svin, bete
57	Bottenskälla	Slagg	–	–	–
58	Bränd lera	–	–	–	–
59	Ben	Ben	–	–	–
60	Kritpipa	–	–	–	–
61	Tand	–	–	–	Diverse djur
62	Ben	Ben	Mellanfotsben	Kapad	Nöt, nedre leddelen
63	Bottenskälla	Slagg	–	–	–
64	Kärl	Rödgods	Buuskärva	–	B2:4, randad utsida
65	Kärl	Rödgods	Buuskärva	–	B2:4
66	Kärl	Rödgods	Handtag	–	B2:4, trefotskärl
67	Kärl	Rödgods	–	Vitlersdekor	–
68	Lerklining	Bränd lera	–	Pinnavtryck	–
69	Ben	Ben	–	–	Diverse djur
70	Hästkosöm	Järn	–	–	–
71	Tegel	–	–	–	–
72	Metalltråd	Brons	–	–	–
73	Pryl	Metall	–	–	–
74	Skosula	Läder	–	–	–
75	Rem	Läder	–	–	–

Anläggningslista, område 15 – 16

ID	Typ	Anmärkning	Schakt
504	Ugn	–	245
536	Stenpackning	–	235
558	Ugn	–	230
587	Stör	–	225
595	Stör	–	225
606	Stör	–	225
623	Stör	Del av 606	225
631	Stör	–	225
647	Staket	Antagen begränsning	225
652	Stör	Stående	225
659	Stör	Lutande	225
665	Stör	Lutande	225
670	Vidja	–	225
675	Vidja	–	225
681	Stock	–	225
704	Sten	–	220
720	Kalksten	–	220
732	Kalksten	–	220
742	Sten	Togs bort innan dokumentationen	220
755	Trä	–	220
765	Trä	–	220
778	Trä	–	220
793	Trä	–	220
804	Trä	–	220
812	Trä	Låg delvis på sten	220
825	Sten	Låg delvis på sten	220
830	Sten	–	220
847	Sten	–	220
859	Sten	–	215
880	Sten	Låg delvis på 859	215
903	Trä	–	215
916	Sten	–	200
686	Sten	–	220
966	Stenpackning	–	310
971	Stenmur	–	310
979	Betongplatta	–	310
1057	Mur	Klostertid, begränsning av klosterområdet mot Munkgårde	250
1062	Stenpackning	Rest av mur?	250
1167	Sten	–	255
1198	Sten	–	255
1207	Sten	–	255

Forts ...

ID	Typ	Anmärkning	Schakt
1215	Sten	Låg delvis under två stenar	255
1233	Sten	–	255
1256	Sten	–	255
1263	Tegelsten	–	255
1268	Tegelsten	–	255
1273	Tegelsten	–	255
1278	Tegelsten	–	255
1283	Tegelsten	–	255
1185	Sten	–	255
1137	Stenpackning	Nivå under tegelfundamentet	255
1132	Mur	Klostret	260
1138	Sten	–	255
1153	Sten	–	255
1290	Spadtag	Områdesbegränsning	305
1295	Stolpe	Starkt förmultnad	305
1311	Stör	–	300
1318	Stör	–	300
1323	Stör	–	300
1333	Grop	–	300
1349	Stenskoning	Begränsning för stenskoning	305
1360	Stolphål	–	305
1370	Dike	–	290
1376	Stolphål	–	290
1391	Hård	–	290
1406	Sten	Skörbränd	290
1421	Sten	Skörbränd	290
1434	Stolphål	Kalkbruk i fyllningen	285
1452	Stolphål	–	285
1473	Grop	–	280
1493	Stenskoning	Skoning för stolphål	280
1512	Dike	–	275
1517	Dike	–	275
1532	Sten	–	275
1558	Spisfundament	–	265
1572	Stenläggning	Yngre	265
1581	Stenläggning	Äldre	265
1601	Störning	–	265
1111	Golv	Begränsning för tegelgolv	255

Fyndlista, område 15 – 16

Fyndnr	Sakord	Godstyp	Anl nr	Schakt nr	Lager nr
1	Kärl	BII:4	–	200	9
2	Avfall	–	–	200	9
3	Avfall	–	–	210	3
4	Avfall	–	–	215	7
5	Dymling	–	–	215	7
6	Kärl	–	–	215	7
7	Dymling	–	–	225	5
8	Kakel	–	–	225	2
9	Bryne	–	–	230	5
10	Slagg	–	504	245	–
11	Lerklining	–	–	245	6
12	Kärl	–	–	260	3
13	Spik	–	–	260	3
14	Lerklining	–	–	270	7
15	Slagg	–	–	295	4
16	Kärl	BII:4	–	315	–
17	Slaktavfall	–	1581	265	–
18	Slagg	–	1581	265	–
19	Krus	C-gods	1572	265	–
20	Kärl	BII:4	1572	265	0
21	Kärl	BII:4	1572	265	0
22	Fat	–	1572	265	0

¹⁴C-tabell, område 15 – 16

Lab nr	Schakt	Anläggning	BP	Kal 1 σ
Ua 25429	230	L7	795+/- 65	1190 – 1290 e Kr
Ua 25428	260	L6	800+/- 65	1180 – 1290 e Kr
Ua 25427	275	A1517	3 600+/- 55	2460 – 2200 f Kr
Ua 25426	245	L6	825+/- 65	1160 – 1280 e Kr

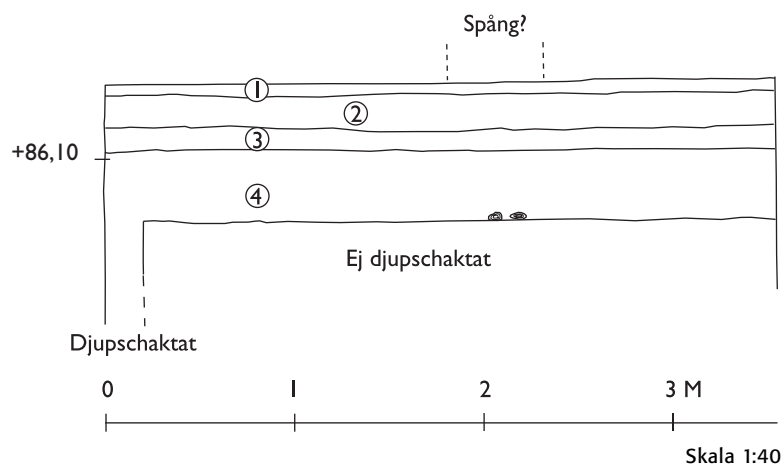
Schakt och lagerbeskrivningar (som ej redovisats i rapporttexten), område 15 – 16
Profilnummer i schakt och lagerbeskrivning hänvisar till inmätta punkter vilka finns i digital form.

Schakt 220

Profil 948 mot väster, längd 3,6 meter

Lagerbeskrivning

- 1 Grästorv.
- 2 Grå sand.
- 3 Ljus grå sand med rödbruna utfällningar.
- 4 Mörkgrå silt med gödsel, enstaka tegelkross, inslag av träflis, kvistar och ben.
I botten fanns trä och sten, troligen rest av en träbroläggning.

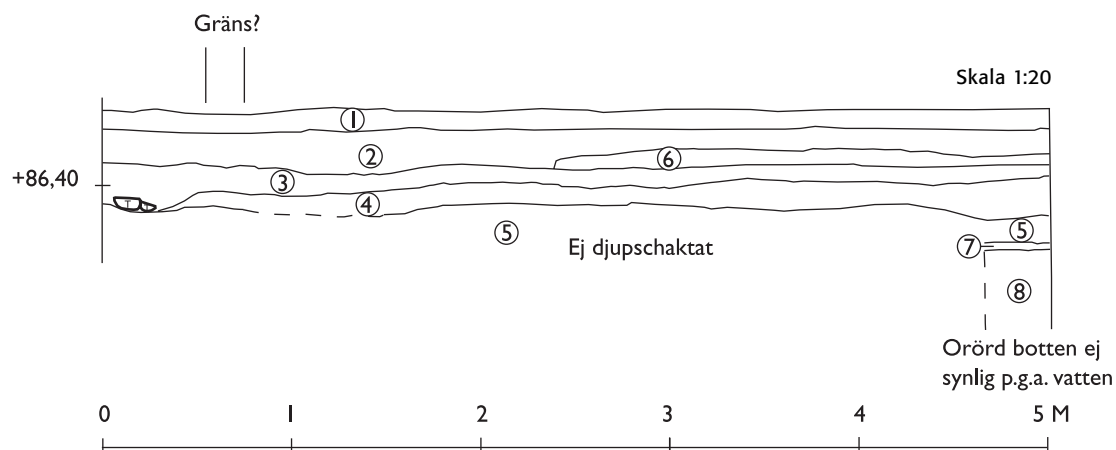

Schakt 225

Profil 950 mot väster, längd 5 meter

Lagerbeskrivning

- 1 Grästorv.
- 2 Raseringslager eller påfört lager, bestående av tegel, tegelkross, bruk, småsten (grus) och sandig humus, sentida.
- 3 Grå något siltig humus, rikligt med tegelkross, tegelbitar, bruk och småsten, raseringslager eller påfört lager. Fynd av ståltråd, kakelplatta till ugn. Sentida.
- 4 Grå silt, enstaka tegelbitar.
- 5 Brun fet humus med träflis, gödsel och kvistar (i nedre hälften av lagret fanns störor liggande N-S. I södra delen fanns möjligen ett staket med störor och vidjor i Ö – V, se profil för gräns), ben.
- 6 Porös mörk humus, enstaka kalkbruk och tegelbitar.
- 7 Grå silt, svåmlager?
- 8 Brun fet silt.

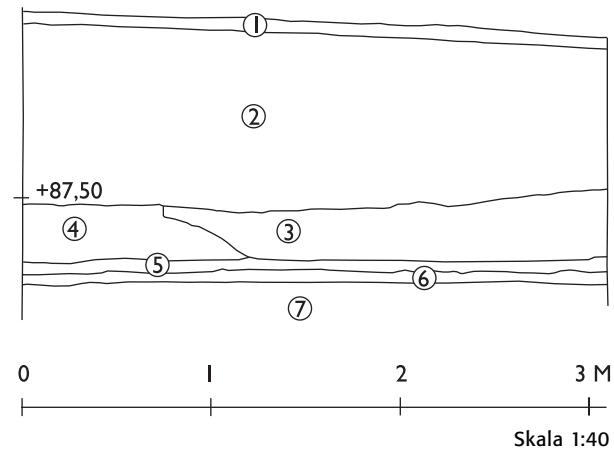

Schakt 235

Profil 956 mot väster längd 3,10 m

Lagerbeskrivning

- 1 Grästorv.
- 2 Sandig humus, förekomst av tegelkross.
- 3 Raseringslager: bitar av tegelstenar, tegelkross och kalkbruk, inslag av brun lera.
- 4 Humus/silt med inslag av tegelbitar, tegelkross och kalkbruk, inslag av lera, kol och ben.
- 5 Grå silt med tegel, gles stenpackning "utkast" lager?
- 6 Grå silt.
- 7 Orörd sand.

Schakt 240, ej ritad i profil

Lagerbeskrivning

Från toppen ca 0,8 meter tjockt humuslager med tegelbitar och kross.
Därunder ett ca 0,14 meter tjockt något siltigare/fetare lager med tegel, tegelkross och kalkbruk (sotigt). Raseringslager från klosterområdet?
Under detta orörd sand.

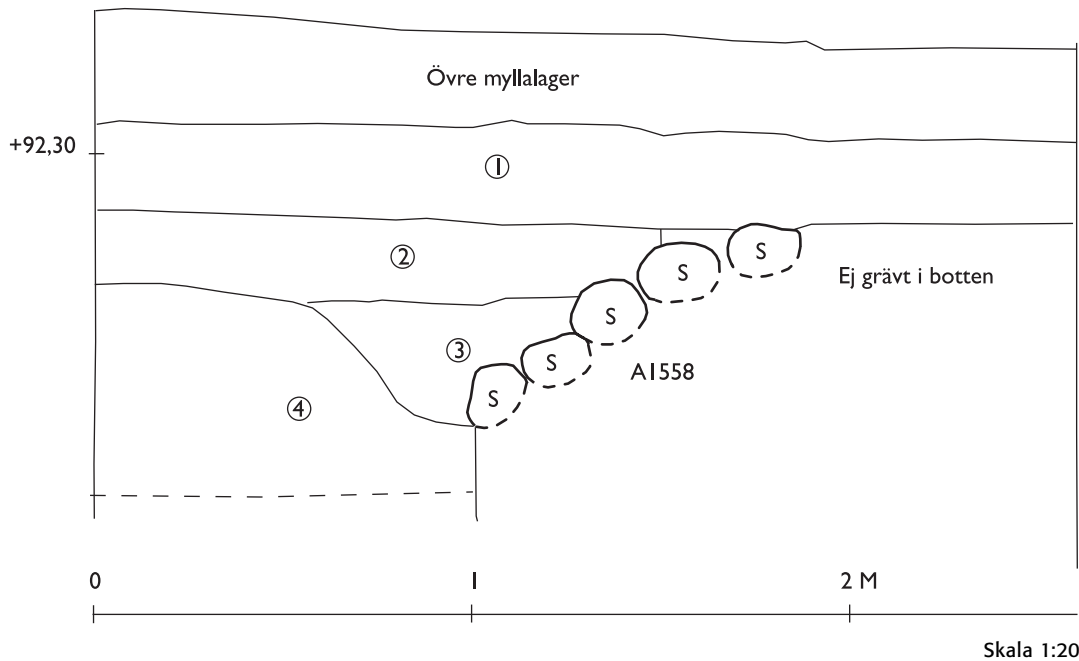
Schakt 250, ej ritad i profil

Schakt 265

Profil 1550 mot väster, längd 2,4 m

Lagerbeskrivning

- 1 Påfört grus och sand.
- 2 Mörk humös sand, enstaka större bitar tegel. Täcker delvis stenarna i spisfundamentet A1558. Raseringslager till spis?
- 3 Nedgrävning till spisfundament A1558.
- 4 Orörd sand.

Schakt 280, ej ritad i profil

Schakt 290, ej ritad i profil

Schakt 300 och 305, ej ritad i profil

Lagerbeskrivning

Lagerbilden i schakt 300 och 305 ser likadan ut som i schakt 295. Möjligen representerar L3 odling, L4 verkstadsaktiviteter och L5 odling (jfr profil schakt 295).

Schakt 315, ej ritad i profil

Lagerbeskrivning

Schaktet ligger strax söder om det undersökta Dominikanerklostret. Schaktet drogs i nuvarande grusgång strax norr om befintligt boningshus. Under gruslagret fanns ett ca 0,15 meter tjockt humuslager. Under detta fanns ett ca 0,4 meter tjockt raseringslager med rikligt av tegel och kalkbruk. I kanten av schaktets västra del låg i toppen av raseringslagret en rad med stenar ca 0,2 meter stora. Detta kan vara rester efter en stensyll till en sen byggnad. Intill syllraden hittades BII:4 med vitlera. Under raseringslagret fanns ett ca 0,3 meter tjockt humöst lager med enstaka kol och tegel som möjligen är rester efter byggnadsfasen av klostret. Under detta ett ca 0,25 meter tjockt sandigt brunt lager, möjligen ursprunglig marknivå. Därunder ljus gul orörd sand.

Referenser

- Andersson, H. 1978. Urbaniseringsprocessen i det medeltida Sverige. *RAÄ rapport, Medeltidsstaden 7*. Stockholm.
- Anund, J. 1999 (in print). *Gjutanläggning för kyrkklocka i Vendel*. Arkeologiska undersökningar 1994 – 1996. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Stockholm.
- Bonnier, A. C. 1996. Kyrkorna i Dals härad. Några av landets äldsta kyrkor. Kyrka i bruk. *Meddelanden från Östergötlands Länsmuseum*. Linköping.
- Brink, S. 1990. Tåkernbygden. En bosättningsonomatisk studie. (Red) Dahlbäck, G. *I heliga Birgittas trakter*. Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Uppsala.
- Brink, S. 1992. Sakrale navne. Rapport från NORNA:s sekstende symposium i Gilleleje 30.11–2.12 1990. *NORNA rapporter: 48*. Uppsala.
- Broberg, B. & Hasselmo, M. 1982. Keramik, kammar och skor – variationer i fyndmaterialet i olika regioner. (Red) Lindahl, G. *Bebyggelsehistorisk tidskrift – Den medeltida staden*, Nr 3. Umeå.
- Cnatingius, B. & Lindahl, A. 1970. Skänningetraktens fornminnen. (Red) Lindahl, A. *Skänningestads historia*. Linköping.
- Essen, E. 1997. Gamla kartor. (Red) Larsson, L. Riksväg 50. Arkeologisk utredning etapp 1. *RAÄ rapport, UV Linköping 1997:3*. Linköping.
- Fabech, C. & Ringtved, J. 1995. Magtens geografi i Sydsandinavien – om kulturlandskap, produktion og bebyggelsemønster. (Red) Resi, H. G. Produksjon og samfund. Beretning fra 2 nordiske jernaldersymposium på Granavolden 7 – 10 mai 1992. *Varia 30*. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Gallén, J. 1946. Franciskanorden. *Kulturhistoriskt lexikon IV*. Viborg.
- Hasselmo, M. 1983. Skänninge. *RAÄ rapport, Medeltidsstaden 40*. Stockholm.
- Helander, A. & Zetterlund, P. 1998. En mesolitisk boplatz vid Nedra Lid. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. *RAÄ rapport, UV Öst. 1998:5*. Linköping.
- Helander, A. 1999. Södra Freberga, RAÄ 93, 40:2, 40:3, Västra Stenby socken, Motala kommun, Östergötland. *RAÄ rapport, UV Öst 1999:34*. Linköping.
- Helmfrid, S. 1962. Östergötland, Västanstäng. Studien über die ältere Agrarlandschaft und ihre Genese. *Geografiska annaler 1 – 2*. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1989. Riksbildningsfrågor i belysning av arkeologiskt källmaterial. (Red) Andrén, A. *Medeltidens födelse. Symposier på Krappertups borg 1*. Lund.
- Kaliff, A., Carlsson, T., Molin, F. & Sundberg, K. 1997. Mörby. Östergötlands äldsta boplatz. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. *RAÄ rapport, UV Linköping 1997:38*. Linköping.
- Kindgren, H. 1991. Kambrisk flinta och etniska grupper i Västergötlands senmesolitikum. I: *Västsvenska stenåldersstudier*. (Red) Browall, H., Persson, P., Sjögren, K-G. GOTARC ser C nr 8. Göteborg.
- Knutsson, K. 1998. Convetion and lithic analysis. I: Proceeding from the Third Flint Alternatives Conference at Uppsala, Sweden, October 18 – 20, 1996. (Red) Holm, L. & Knutsson, K. *Occasional Papers in Archaeology 16*. Uppsala.
- Larsson, M. 1987. *En ofärdig historia*. Ett litet samhälles förflutna. Vadstena.
- Larsson, M. 1996. Högby. Mesolitiska och senneolitiska boplatser vid Högby i Östergötland. *RAÄ rapport, UV Linköping 1996:35*. Linköping.

- Larsson, M. 1997. Från stenålder till bronsålder i västra Östergötland – en introduktion. I Arkeologisk utredning, etapp 1, del 1. Riksväg 50, Jönköping – Örebro, delen Ödeshög – Motala. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1997:3. Linköping.
- Larsson, L., Nilsson, P. & Ulfhielm, A. 1997. Riksväg 50. Jönköping – Örebro, delen Ödeshög – Motala. Del 2. Arkeologisk utredning, etapp 1. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1997:3. Linköping.
- Larsson, T. B. 1986. The Bronze Age Metalwork in Southern Sweden. Aspects of Social and Spatial Organization 1800 – 500 f Kr. *Archaeology and Environment* 6. Umeå.
- Lindeblad, K. 1999 (in print). *Motala en medeltida centralort?*
- Lindeblad, K. & Nielsen, A-L. 1997. Centralplatser i västra Östergötland 200 – 1200 e Kr. Ett första försök till rumslig analys. Riksväg 50. Arkeologisk utredning etapp 1. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1997:3. Linköping.
- Linderholm, J. 1999. Jordbruk och markanvändning i förhistorien. Markens kemiska och fysikaliska informationskällor. Odlingslandskap och uppdragsarkeologi. Artiklar från Nätverket för arkeologisk agrarhistoria. (Red) Ericsson, A. *Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter Nr 29*. Linköping.
- Lindgren, C. 1998. Shapes of quarts and shapes of minds. I: *Proceeding from the Third Flint Alternatives Conference at Uppsala, Sweden, October 18 – 20, 1996*. (Red) Holm, L. & Knutsson, K. *Occasional Papers in Archaeology* 16. Uppsala.
- Lindqvist, G. 1981. *Krukor och fat. Svenskt krukmakeri under 400 år*. Stockholm.
- Lovén, C. 1996. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. Kungliga vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Stockholm.
- Molin, F. & Larsson, M. 1999. Mesolitikum vid Storlyckan – hyddlämning och fyndmaterial. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. *RAÄ rapport, UV Öst. 1999:1*. Linköping.
- Nerman, B. 1912. Östergötlands stenålder. *Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening*. Linköping.
- Nielsen, A-L. 1997. Ny överföringsledning för renvatten mellan Motala och Fågelstad vattenverk. Arkeologisk förundersökning. Västra Stenby socken, Motala kommun. Östergötland. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1997:54. Linköping.
- Nielsen, A-L. & Stålbom, U. 1997. Arkeologisk utredning, etapp 2. Nytt dubbelspår Godegård – Mjölby. Delsträckan Fågelsta – Slomarps, komplettering. Allhelgona socken och Skänninge stad, Mjölby kommun, Östergötland. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1997:44. Linköping.
- Nilsson, P. 1996. Arkeologisk utredning etapp 1. Nytt dubbelspår Godegård – Mjölby. Delsträckan Motala C – Fågelstad. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1996:40. Linköping.
- Nordén, A. 1925. *Östergötlands bronsålder*. Linköping.
- Nordén, A. 1943. *Östergötlands järnålder, del 2*. Linköping.
- Nordenskjöld, C. F. 1875. Östergötlands minnesmärken. *Östergötlands Fornminnesförenings Tidsskrift* 1875. Stockholm.
- Olsson, I., Stahre, N-G. & Ståhle, C. I. 1969. *Rannsakingar efter antikviteter* Band II. Stockholm.
- Ridderstad, A. 1917. *Östergötlands beskrivning. Med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar*. II:1. Stockholm.
- Rikets Ekonomiska Kartverk. 1878. *Häradskartan över Aska härad i Östergötlands län*. Stockholm.
- Ros, J. 1990. Horn och benhantverk. (Red) Tesch, S. *Makt och människor i kungens Sigtuna*. Sigtuna museer.
- Roslund, M. 1992. *Baltic Ware – A baltic hole in the cultural history of early medieval Scandinavia*. Contacts across the Baltic sea. Lund.
- Sköldebrand, M. 1997. Högbys 87. En begravningsplats genom årtusenden. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1997:6. Linköping.
- Ståhl, H. 1982. Stavgård. *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, band 17. Viborg.
- Tham, W. 1854 – 55. *Beskrifning öfver Linköpings län*. Ny tryck 1994. Linköping.

- Ulfhielm, A. 1995. Arkeologisk utredning etapp 1. Nytt dubbelspår Godegård – Mjölby. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1995:54. Linköping.
- Ulfhielm, A. 1996. Arkeologisk utredning, etapp 1. Nytt dubbelspår Godegård – Mjölby. Delsträckan Fågelsta – Slomarps. Allhelgona socken och Skänninge stad, Mjölby kommun, Östergötland. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1996:62. Linköping.
- Ulfhielm, A. 1996. Arkeologisk utredning etapp 2. Nytt dubbelspår Degerön – Stenstorp. Kristbergs socken och Motala stad. Motala kommun, Östergötland. *RAÄ rapport, UV Linköping* 1996:50. Linköping.
- Ulfhielm, A. 1997. Arkeologisk utredning etapp 2, Nytt dubbelspår Norrsten – Slomarps. Riksantikvarieämbetet, *RAÄ rapport, UV Linköping* 1997:2. Linköping.
- Vellev, J. 1988. *Et middelalderligt bronzestøberi i Odense*, og noget om middelalderens klokker og gryder. Forlaget Hikuin. Odense.
- Westergård, A. H. 1940. *Nya djupborrningar genom äldsta ordovicium och kambrium i Östergötland och Närke*. SGU ser. C no 407. Göteborg.
- Wessén, E. 1922. Forntida gudsdyrkan i Östergötland. *Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och museiförening* 1922. Linköping.
- Wessén, E. 1970. Skänningebygdens ortnamn. I *Skänninge stads historia*. (Red) Lindahl, A. Linköping.
- Östmark, K. 1979. Fornlämning 17. Gravar från äldre järnålder samt röjningsröse. Arkeologisk undersökning 1972. Fågelsta, Västra Stenby sn. Östergötland. Riksantikvarieämbetet. *Rapport, Uppdragsverksamheten*. 1979:29. Stockholm.

Otryckta källor

- Cnatingius, B. 1925. *Rapport ATA*, dnr 37, 7 januari 1925.
- 1927. *Dokument ATA*, dnr 963, 1 mars 1927.
- 1954. *Rapport ATA*, dnr 4241, 1 september 1954.
- 1958. *Rapport ATA*, dnr 3737, 23 juni 1958.
- Karlsson, C. 1993. Från Stridsyxekultur till senneolitisk kultur. En studie av kontinuitet och diskontinuitet i östgötsk stenålder. *C-uppsats*. Stockholms universitet.
- Larsson, C. 1955. *Rapport ATA*, dnr 5127, 30 september 1955.
- Luthander, C. 1884. *Rapport ATA*, snr 12, 20 mars 1884.
- Oldeberg, A. E. 1955. *Rapport ATA*, dnr 3270, 10 juni 1955.

Muntliga meddelanden

- Cardell, A. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Syd.
- Kindgren, H. Bohusläns museum.
- Knutsson, K. Arkeologiska institutionen, Uppsala universitet.

Administrativa uppgifter

Lst beslut: 1999-09-23.

Lst dnr: 220-2176-97.

Riksantikvarieämbetets dnr: 220-2176-97.

UV:s projektnummer: 1510108, 151012, 1510126, 1510128, 1510129, 1510130.

Uppdragsgivare: Banverket, Östra Banregionen.

Undersökningstid: 1999-10-26 – 1999-11-26.

Personal: Tom Carlsson, Bengt Elfstrand, Göran Gruber, Rikard Hedvall,

Annika Helander, Lars Z Larsson, Fredrik Molin, Boje Persson, Maria Pettersson,

Ann-Lili Nielsen och Peter Zetterlund.

Ek karta: 085 41, 085 51, 085 60 – 61, 085 70 och 085 81.

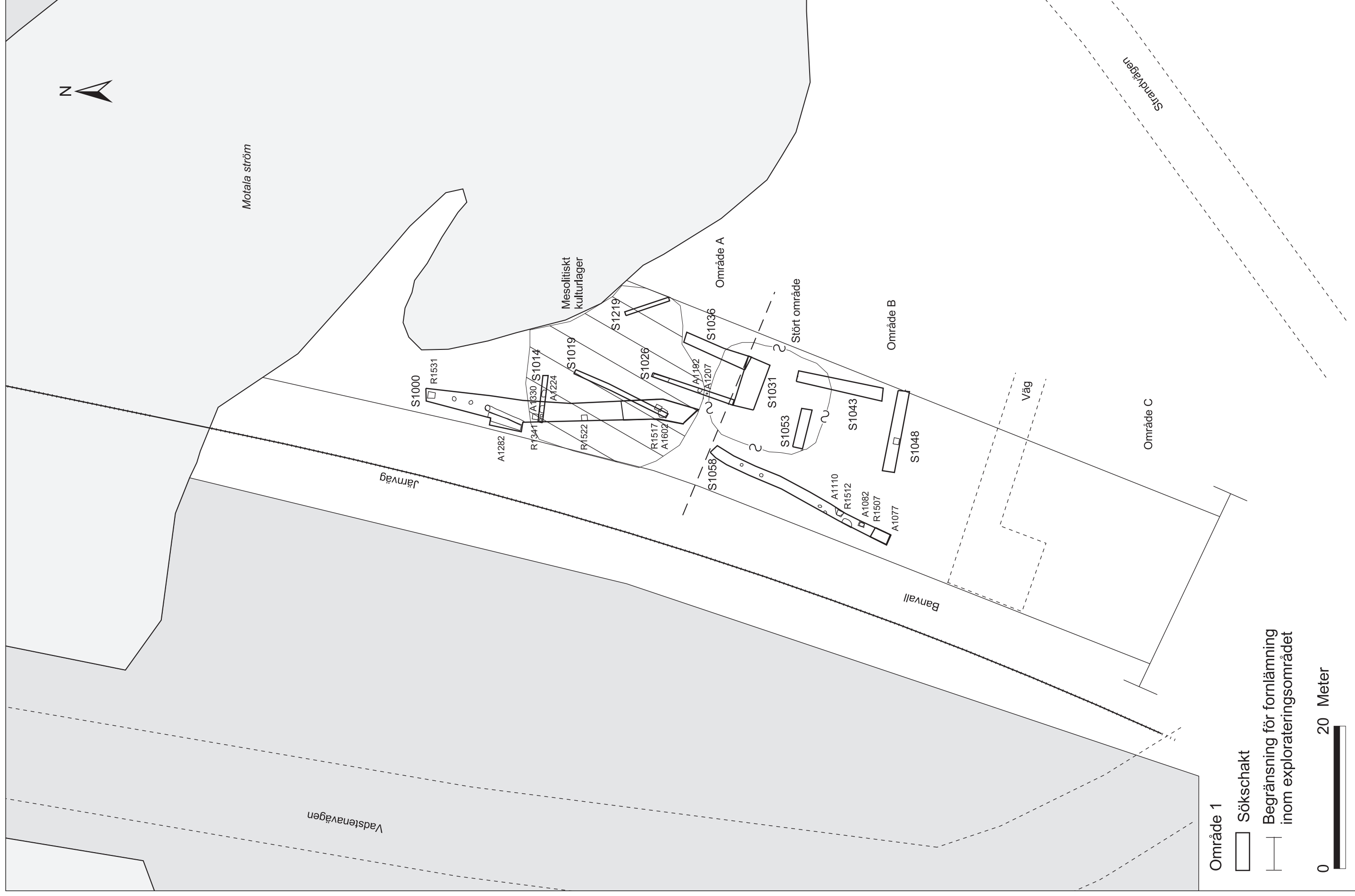

Fig 24. Schaktplan över undersökningsområdet. Det mesolitiska kulturlagret är approximerat efter fynd och lagerstratigrafi. Skala 1:500.

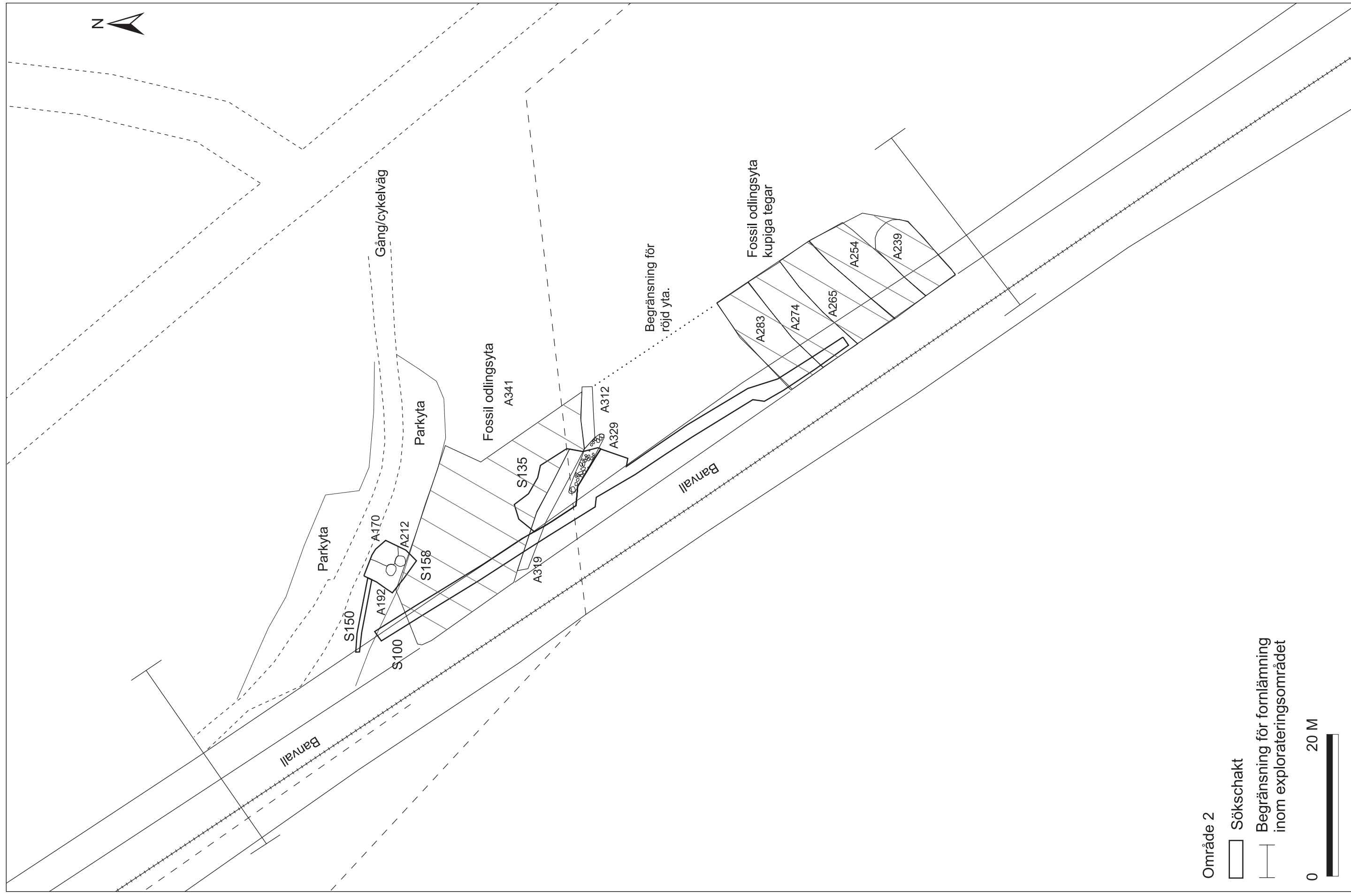

Fig 25. Schaktplan. Område 2, Södra Freberga. Skala 1:500.

Fig 26. Schaktplan. Område 3, Landstorp. Skala 1:1500.

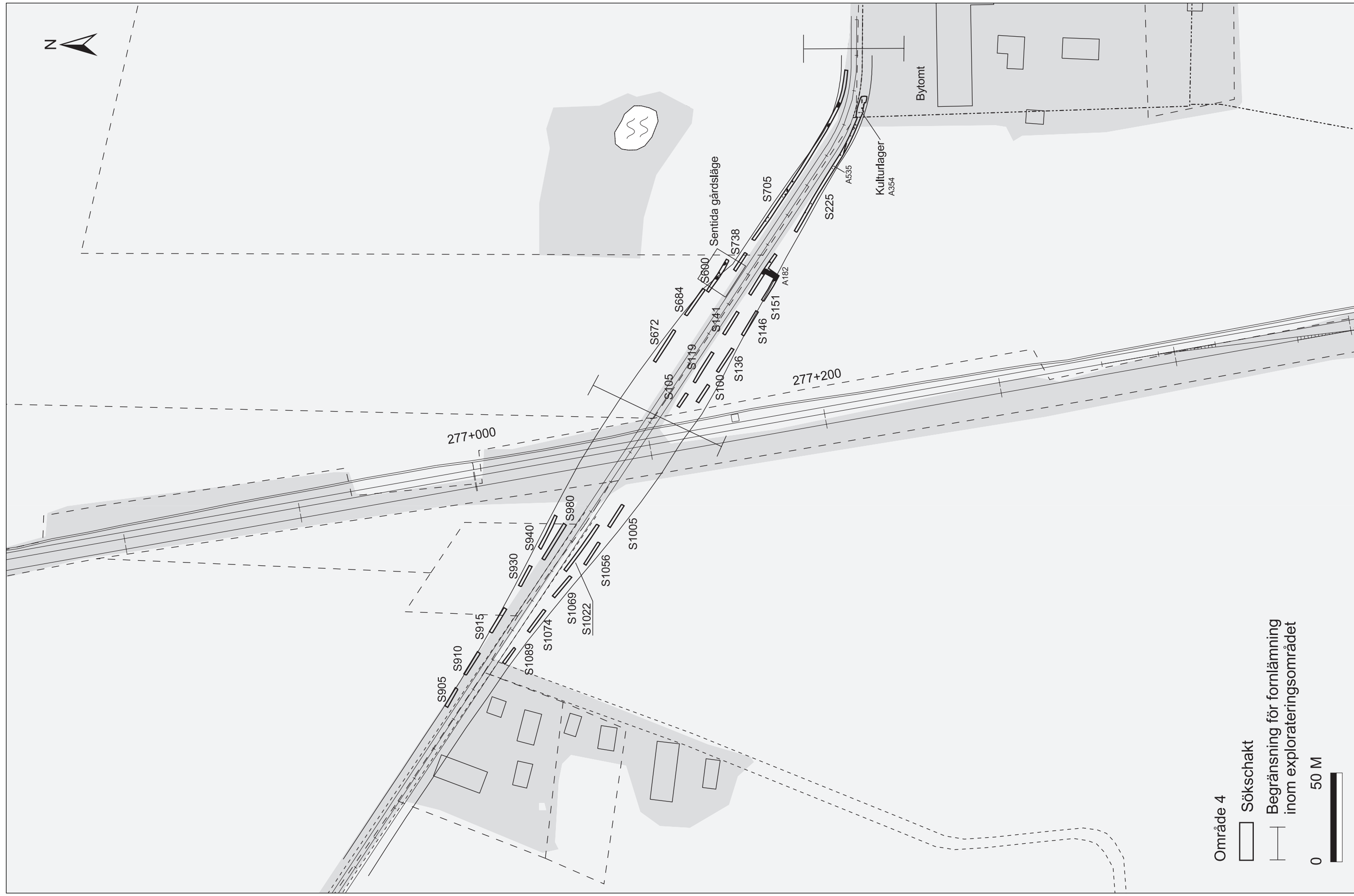

Fig 27. Schaktplan. Område 4, Fågelstad by. Skala 1:2000.

Fig 28. Schaktplan. Område 5, Hallingstorp. Skala 1:1500.

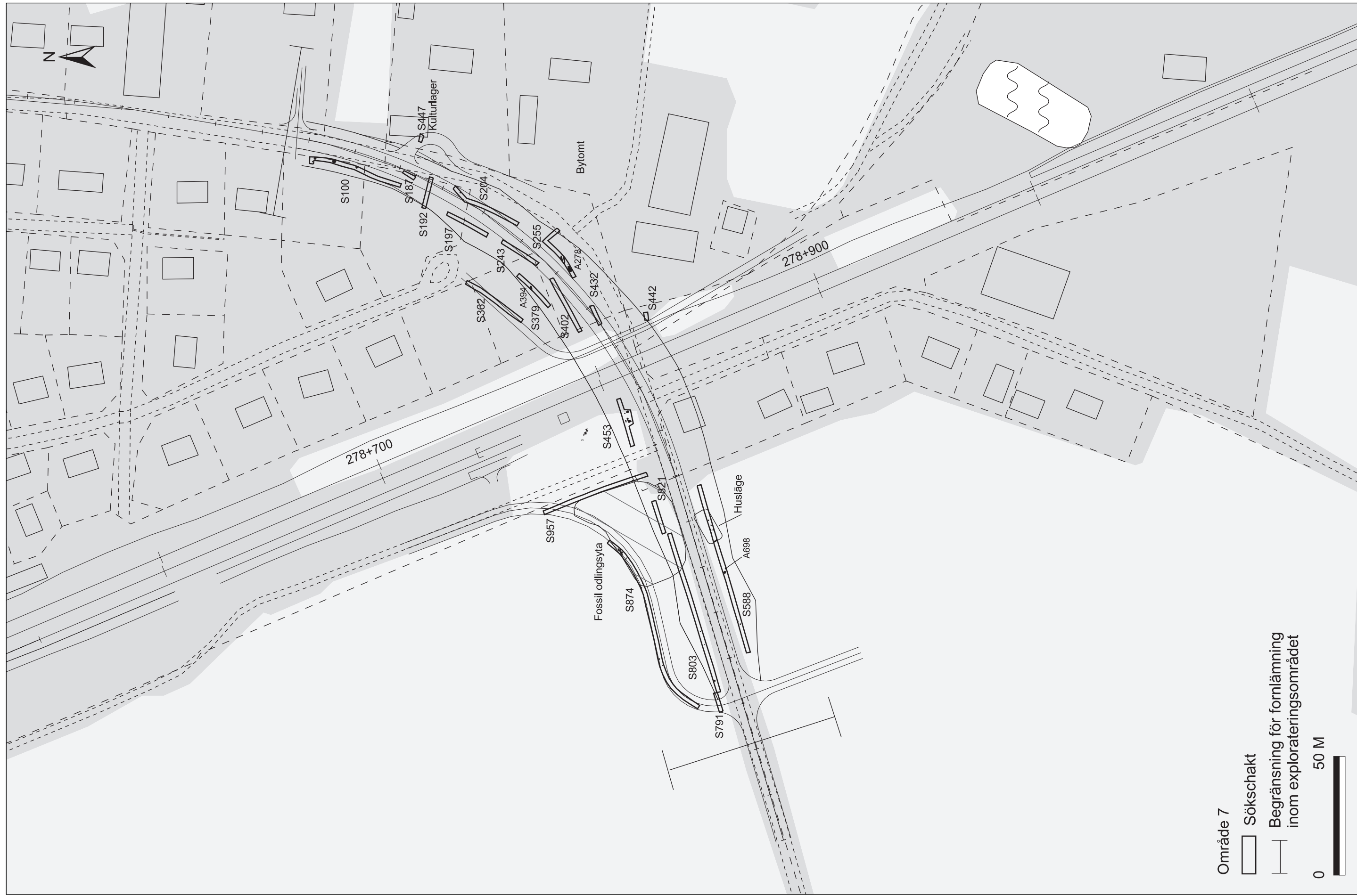

Fig 29. Schaktplan. Område 7, Fivelstadvägen (Sund). Skala 1:1500.

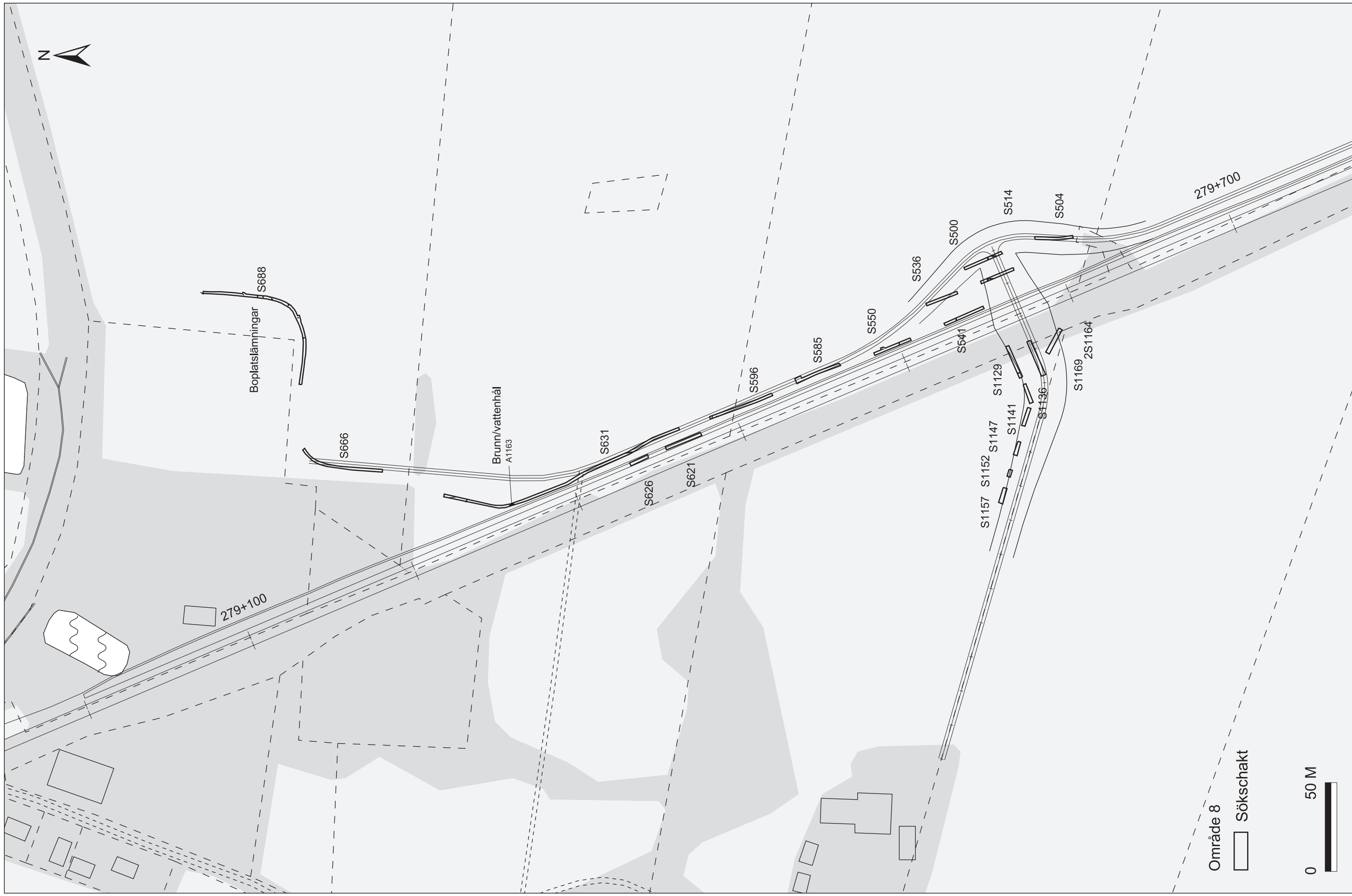

Fig 30. Schaktplan över område 8 vid Russingstorp med boplatslägget i norr markerat. Skala 1: 2000.

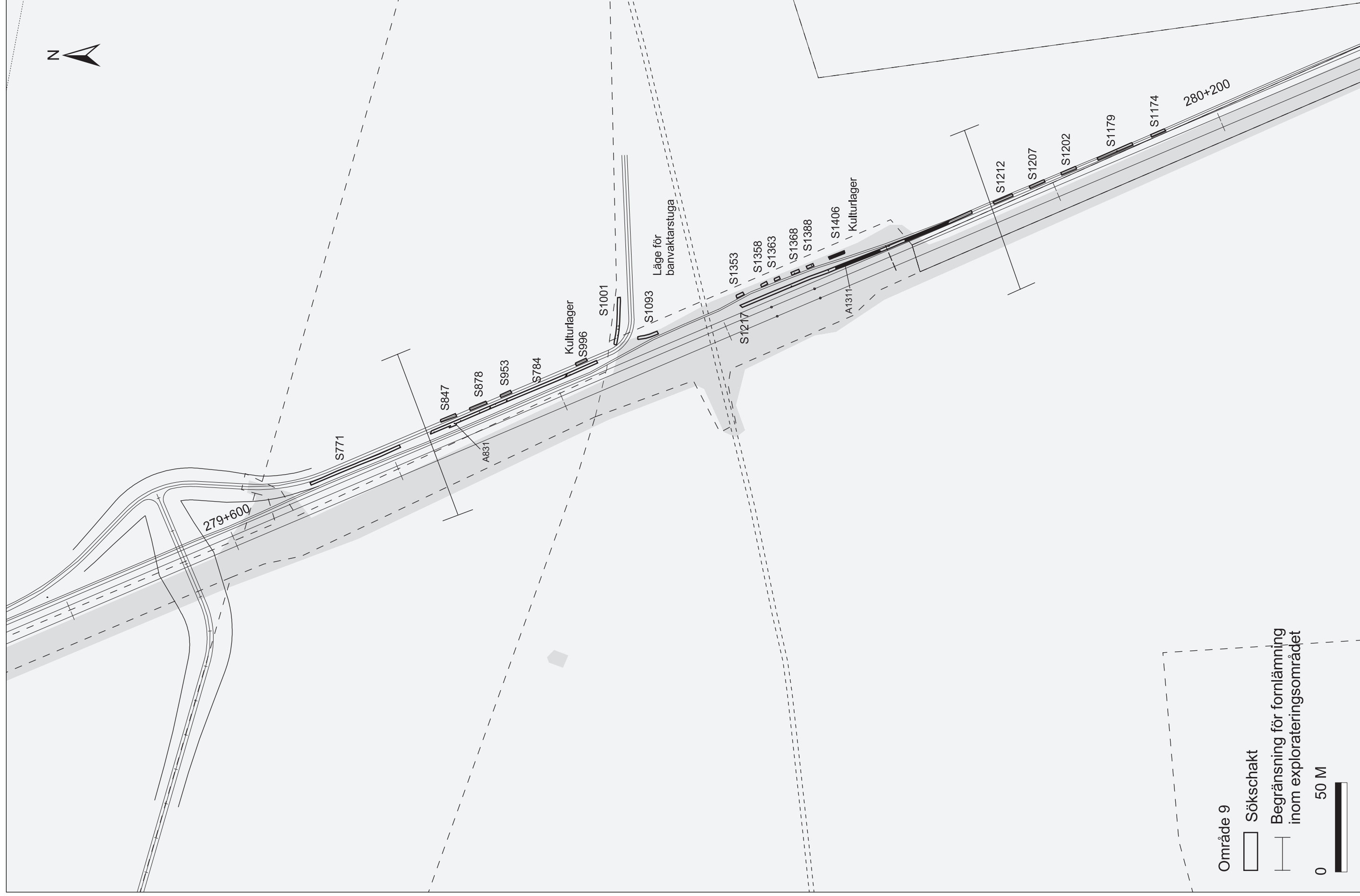

Fig 31. Schaktplan över område 9 vid Russingstorp. Skala 1: 2000.

Fig 32. Schaktplan över område 10 - 12 med samtliga undersökta schakt markerade. På planen finns även högrävsfältet vid nedre Götala, UV 2, samt Ahlskogen markerat. Skala 1:2500.

Fig 33. Schaktplan över område 14, Skänninge norra. Skala 1 : 500.

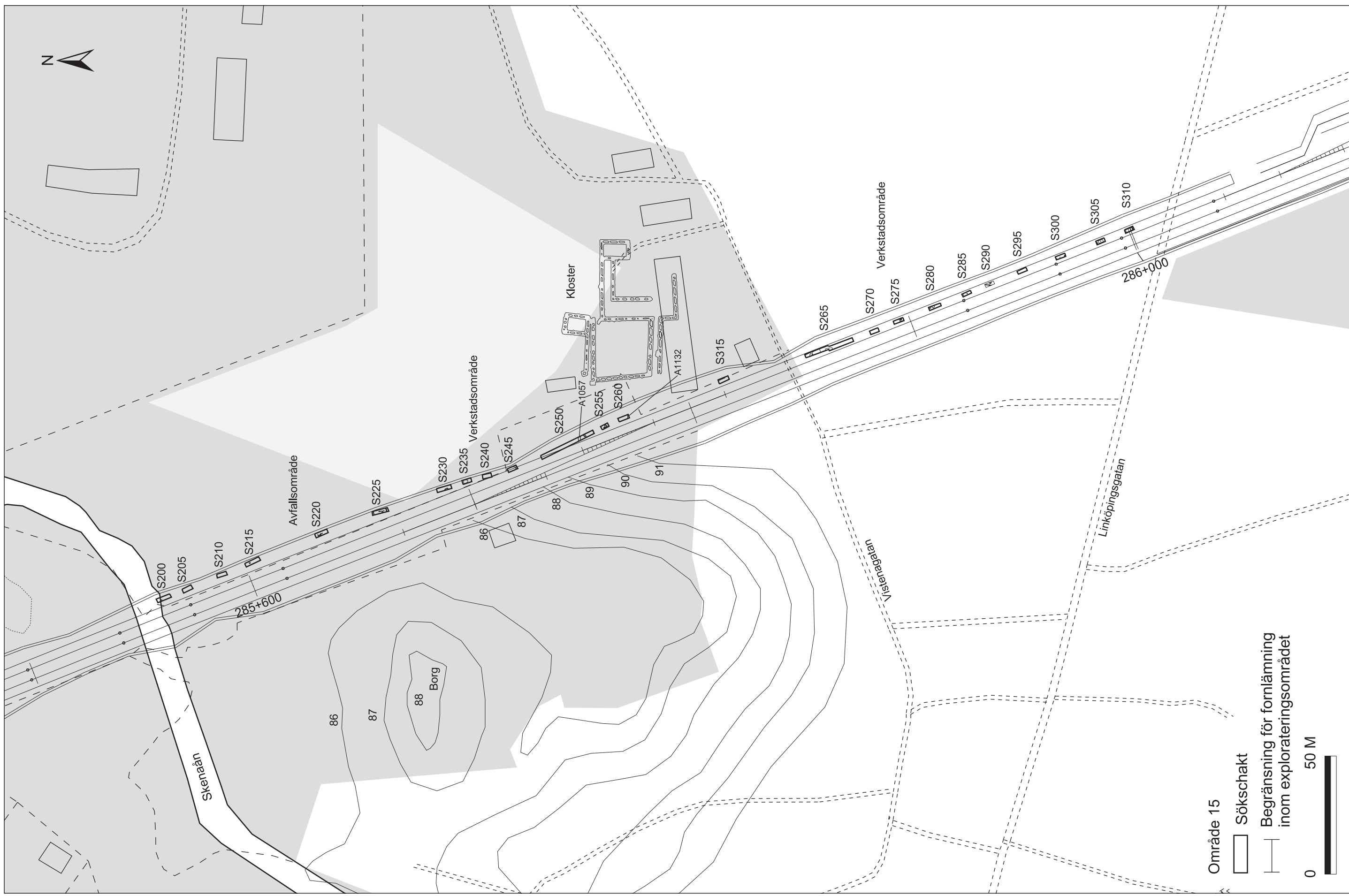

Fig 34. Schaktplan över område 15 och 16, Skänninge, med avfallsområdet, verkstadsområden etc markerat. Skala 1:500.